ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى

6

ئۆزھال

جۇڭگو قامۇس نەشرىياتى

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى

6

ئۇزھال

نەشرگە ئۇيۇشتۇرغۇچى ئورۇنلار:

ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيتى

ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيتى

جۇڭگو قامۇس نەشرىياتى

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
www.uyghurkitap.com
中央民族大学图书馆

J642.211.5/1/:6
633913

16–ئەسىردە ئۆتكەن ئون ئىككى مۇقام ئۇستازى ئامانىنساخاننىڭ ھەيكىلى
16 世纪木卡姆大师阿曼尼萨汗塑像

中央民族大学图书馆
MZ246 /0902

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

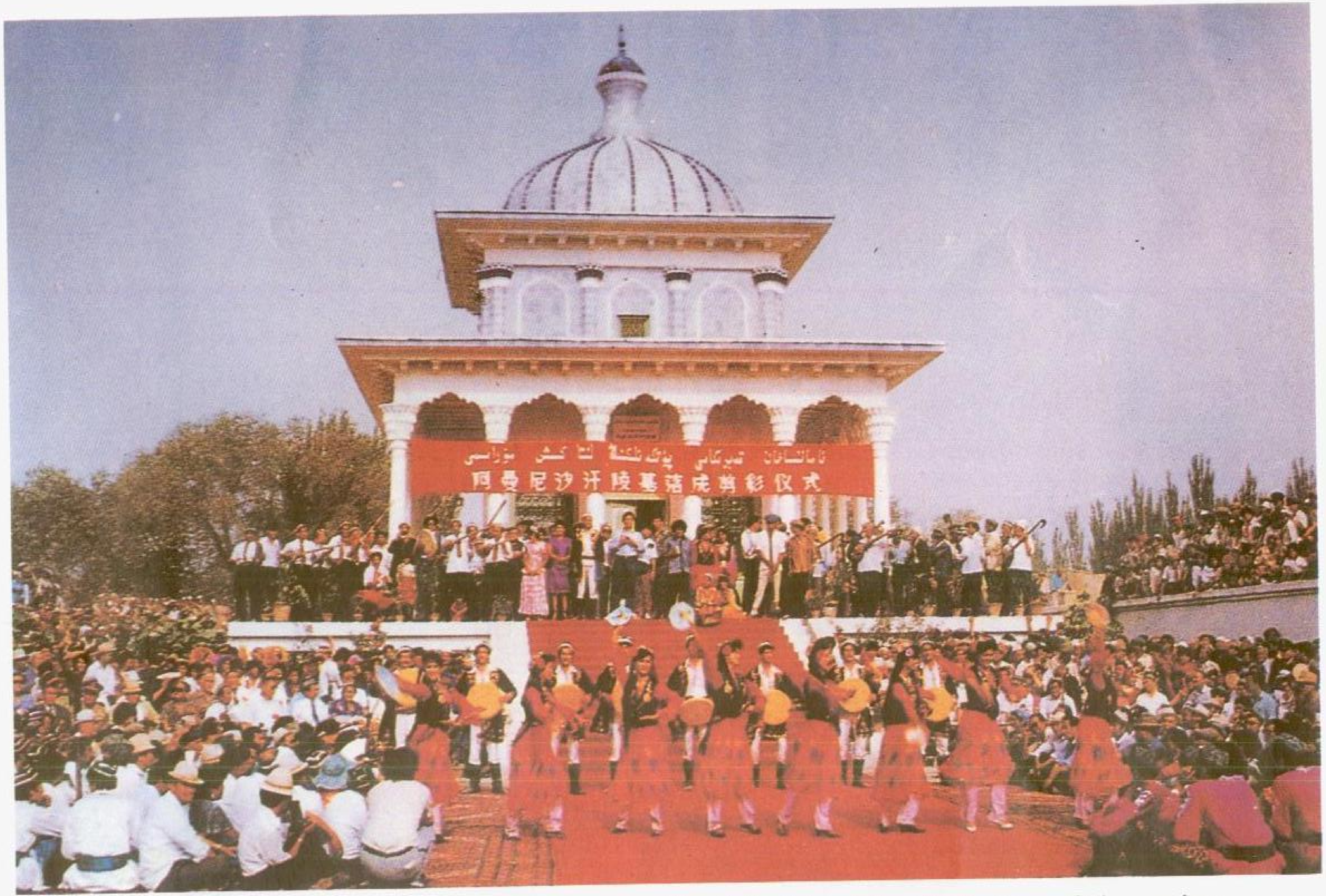

16世纪木卡姆大师阿曼尼萨汗陵墓

16_ئەسىردە ئۆتكەن مۇقام ئۇستازى ئامانىنساخاننىڭ قەبرىگاھى

مۇقام پېشۋاسى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ 1951-يىلى مۇقام ئورۇنداۋاتقان ۋاقتى

木卡姆大师吐尔迪阿洪于 1951 年演唱木卡姆

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

十二木卡姆在首都舞台上

مۇقام ئانسامبىل پايتەخت سەھنىسىدە

باش مۇھەررىر : تۆمۈر داۋامەت

مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلەر:

مەتىمىن يۇسۇپ

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن

تەھرىر ھەيئەتلەر:

تۆمۈر داۋامەت (ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى)

مىجىت ناسىر (كاندىدات تەتقىقاتچى)

مەتىمىن يۇسۇپ (ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، تەتقى-قاتچى)

ئىمىن تۇرسۇن (تەتقىقاتچى)

مۇھەممەت ئىسمايىل (ش ئۇ ئا ر مۇقام فوندى جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى)

ئابدۇرېھىم رەجەپ (پروفېسسور)

شەرىپىدىن ئۆمەر (پروفېسسور)

خەمىت تۆمۈر (پروفېسسور)

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

ۋەن تۇڭشۇ (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

تيەن ليەنتاۋ (پروفېسسور)

قېيۇم تۇردى (1-دەرىجىلىك يازغۇچى)

ئوبۇل ئىسلام (ئالىي مۇھەررىر)

جاڭ خۇڭچاۋ (كاندىدات تەتقىقاتچى)

ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئون ئىككى مۇقام تېكست گۇرۇپپىسىنىڭ مەسلىھەتچىلىرى:

مۇھەممەت سەلەي ھاجى (تەتقىقاتچى)
خەمىت تۆمۈر (پروفېسسور)
ئىسرائىل يۈسۈپ (تەتقىقاتچى)
ئابدۇقېيۇم غوجا (تەتقىقاتچى)
راخمان مامۇت (ئالىي مۇھەررىر)

ئون ئىككى مۇقام تېكستلىرىنى رەتلەش گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى:

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
شەرىپىدىن ئۆمەر (پروفېسسور)
ئىمىن تۇرسۇن (تەتقىقاتچى)
مەمتىلى زۇنۇن (1-دەرىجىلىك دراماتورگ)
ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)
قاۋۇل ئاخۇن (ئاتاقلىق مۇقامچى)
ئەسقەر (دوتسېنت)، تۇرسۇن ھوشۇر (دوتسېنت)
ئۆمەر ئىمىن، مۇھەممەتتۇردى مىرزائەھمەد (تەھرىر)

ئون ئىككى مۇقامنى قايتا نوتىغا ئالغۇچى:

مەتروزى تۇرسۇن (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

يىغىدىن تېپىلغان 53 ئاھاڭنى نوتىغا ئالغۇچى:

ئابدۇكېرىم ئوسمان (لېكتور)

ئون ئىككى مۇقام نوتا گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى:

ۋەن تۇڭشۇ (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
نۇرمەھەممەت (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
جۇ جى (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
غىياسىدىن بارات (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

中央民族大学图书馆

ئابلىكىم ئابدۇللا (1_دەرىجىلىك كومپوزىتور)
سۇلايمان ئىمىن (پروفېسسور)، خەن باۋچياڭ (دوكتور)
ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)
قاۋۇل ئاخۇن (ئاتاقلىق مۇقامچى)

مۇقام تېكىستلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغۇچىلار:

ۋاڭ يىجى (ئالىي مۇھەررىر)
جاڭ خۇڭچاۋ (كاندىدات تەتقىقاتچى)
ئىمىن ئەخمىدى
ئەكبەر غۇلام (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
جاۋ گودۇڭ (پروفېسسور)
ياڭ جىنشياڭ (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
قۇربان بارات (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)، مەمتىلى دانى

مۇقام تېكىستلىرىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىنى بېكىتكۈچىلەر:

ۋاڭ يىجى (ئالىي مۇھەررىر)
جاڭ خۇڭچاۋ (كاندىدات تەتقىقاتچى)
ئەكبەر غۇلام (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
قۇربان بارات (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

كىرىش سۆز، تەرجىمىھال، ئىزاھاتلارنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغۇچى:

ئەكبەر غۇلام (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

كىرىش سۆزنى ئىنگلىزچىگە تەرجىمە قىلغۇچىلار: مېڭ چىڭشى (ئالىي مۇھەررىر)، شۇ يۈيۈ (تەتقىقاتچى)، لۇ شۇدۇڭ

لاتىنچە ترانسكرىپسىيىسىنى ئىشلىگۈچىلەر:

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مەترىھەم سايىت (دوتسېنت)

ئۇيغۇرچە تېكستلەرنىڭ يەشمىسى، لۇغىتى، ئىزاھاتى ۋە كلاسسىك شائىرلارنىڭ تەرجىمىھالىنى ئىشلىگۈچى:

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

ئون ئىككى مۇقام نوتىسىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر:

تيەن لىيەنتاۋ (پروفېسسور)

جۇ جى (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

يېڭىدىن تېپىلغان 53 ئاھاڭنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر:

تيەن لىيەنتاۋ (پروفېسسور)، سۇلايمان ئىمىن (پروفېسسور)

ئون ئىككى مۇقام ئاھاڭ كۆرسەتكۈچ جەدۋىلى ۋە نوتا ئىزاھاتلىرىنى ئىشلىگۈچىلەر:

ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)

ئابدۇكېرىم ئوسمان (لېكتور)

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى ۋە نەققاشلارنى ئىشلىگۈچى:

تۇردى قادىر نازىرى

خەتتات: نىياز كېرەم، تۇردى قادىر نازىرى

قىستۇرما رەسىمنى ئىشلىگۈچى: غازى ئەمەت (پروفېسسور)

فوتوگراف: ئەركىن قادىر

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ مۇھىم تەركىبى بولغان قىممەتلىك مىراسلىرىمىزدىن «ئابى چەشمە»، «مۇستەھزاد» ۋە «ئىشرەت ئەڭگىز»لەرنى ساقلاپ، بىزنى شۇ مىراسلىرىمىز بىلەن تەمىن ئەتكۈچىلەر: روزى ئاخۇن قالونچى، خالىق ھاجى، سەپەر.

中央民族大学图书馆

ئاساسلىق تەھرىر ۋە نەشرىيات خادىملىرى

باش تەھرىر: شۈي ۋېيچېڭ
مۇئاۋىن باش تەھرىر: ۋاڭ دىيۇ
مۇدىر تەھرىر: ياڭ گۇاڭخۇي، ئابدۇشۈكۈر ئابلىز
مەسئۇل تەھرىر: جىن بۇ، ئابدۇشۈكۈر ئابلىز
مۇزىكا تەھرىرى: ساۋ لەي
تەكلىپ قىلىنغان تەھرىرلەر: مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن
شەرىپىدىن ئۆمەر
ئابدۇقېيۇم خوجا
ئۇيغۇرچە تېكستلەر بىلەن لاتىنچە ترانسكرىپسىيىلىك تېكستلەر-گە تەكلىپ قىلىنغان مەسئۇل كوررېكتور:
مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن
خەنزۇ يېزىقىغا تەكلىپ قىلىنغان تەھرىر:
ئەكبەر غۇلام
مەسئۇل كوررېكتورلار: جىن بۇ، ئەكبەر غۇلام
شياۋ يىڭ
تەكلىپ قىلىنغان تېخرىداكتور: ئابلىز قاسىم
مەتبەئە مەسئۇلى: تۇڭ شىڭكەن، چېن داچۇەن

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

كىرىش سۆز

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى—پارلاق جۇڭخۇا مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى بىباھا گۆھەر، ئەمگەكچان-ئىجادچان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەقىل-پاراستىنىڭ جەۋھىرى، ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى مۇزىكا تىلى بىلەن بايان قىلىدىغان بەدىئىي قامۇستۇر. ئۇنىڭدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە گۈزەل مەنىۋىيىتى، ئىستەك-خاھىشلىرى، تارىخىي رېئاللىق ۋە تۇرمۇش مۇھىتىدىن كېلىپ چىققان مۇھەببەت-نەپرەتلىرى ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ مۇزىكا، بەدىئىي ئەدەبىيات ۋە ئۇسۇل قاتارلىق خىلمۇخىل شەكىللىرى بىلەن ئىپادىلەنگەن. مۇزىكىلىق ئىپادە جەھەتتە لىرىكا بىلەن ئېپىكا، نەغمە بىلەن نەزمە گارمونىك ھالدا ئۇيغۇنلاشتۇرۇلغان. مۇنداق مۇزىكا ئەسىرى دۇنيا مىللەتلىرىنىڭ سەنئەت تارىخىدا كەم ئۇچرايدىغان ئالاھىدە ئەسەر بولغاچقا، ”شەرق مۇزىكا مەدەنىيىتىدىكى مۆجىزە“ دەپ تەرىپلەنمەكتە.

ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ تارىخى ئۇزۇن، ئارقا كۆرۈنۈشمۇ كەڭ ۋە چوڭقۇر. مۇقاملار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەن تارىخىي دەۋرلىرى بىلەن ھەمقەدەمدۇر. مۇقاملار كۆپلىگەن ماكان ۋە بىرقانچە زاماندا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نۇرغۇنلىغان بەستىكارلىرى، ناخشىچىلىرى ۋە چالغۇچىلىرى تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان خەلق مۇزىكىسىدۇر.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىچىنىڭ تەركىبىگە كىرگەن قەۋم-قەبىلىلەر كۆپ ۋە كەڭ دائىرىلىك بولغاچقا، مەدەنىيىتىمۇ، جۈملىدىن مۇزىكا سەنئىتىمۇ كۆپ قاتلاملىق، كۆپ مەنبەلىك. چۈنكى ئۇيغۇر مەدە-نىيىتى قەدىمكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش لىنىيىسى—يېقىنقى زاماندا ”يىپەك يولى“دەپ ئاتالغان لىنىيىنىڭ مۇھىم تۈگۈنىنى چۆرىدىگەن زېمىندا مەيدانغا كەلگەن. بۇ قەدىمكى مىللىي مەدەنى-يەتنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىمۇ ئەنە شۇ زېمىندا شەكىللەنگەن. دەرۋەقە، ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ مۇزىكا مەدەنىيىتى بارىسىدا، باشقا خەلقلەردىن ئۆزىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىجابىي تەسىر ۋە پايدىلىق ئامىللارنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ مىللىي مۇزىكا بايلىقىنى مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتلىرد-دىن بېيىتقان.

ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ تارىخى ناھايىتى ئۇزاق زامانلاردىن باشلىنىدۇ. ئىپتىدائىي جەمئىيەت باسقۇچىدا خەلق ئىچىدە ئىجاد قىلىنىپ، كەڭ تارقالغان يىر-كۈيلەر ۋە چالغۇلار فېئوداللىق جەم-ئىيەت دەۋرىدە تېخىمۇ راۋاجلىنىپ، بارا-بارا سىستېمىلاشقان. بۇ—ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ زامان ئامىللىرى. تەڭرىتاغ بويلىرى ۋە تارىم ۋادىسىدا ياشاپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شەكىللىنىشىدە مۇھىم ئىچىنىڭ تەركىبلەردىن بولغان قەدىمكى ئاھالە مىلادىيىدىن ئىلگىرى-كى چاغلاردىلا دېھقانچىلىق ۋە شەھەر مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلغان. جۈملىدىن يەرلىك ۋە مىللىي پۇراققا ئىگە بولغان ئاجايىب باي ۋە رەڭدار مۇزىكا مەدەنىيىتىنى ياراتقان. بۇ كەڭ زېمىندا ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلگەن ھەرخىل مۇزىكا ژانىرلىرى ئۆزلىرى يارالغان زېمىنلەر-

中央民族大学图书馆

نىڭ ناملىرى بىلەن كۇچا مۇزىكىسى، قۇچۇ-قۇمۇل مۇزىكىسى، قەشقەر-خوتەن مۇزىكىسى دەپ ئاتالغان. بۇ ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ماكان ئامىللىرى.

ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ مۇھىم قىسمى بولغان مۇقاملارنىڭ شەكىللىنىشى ئەنە شۇ زامان-ماكان ئامىللىرىغا باغلىق. مۇقاملارنىڭ ئاساسىي شەكلى قىلغان "چوڭ نەغمە" قەدىمكى چاغلاردا "بۈيۈك كۈي" (خەنزۇچە "داچۈي") دەپ ئاتالغانىدى. مىلادى IV ئەسىردە، "بۈيۈك كۈيلەر" دىن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە ئاۋۋال "قۇمۇل بۈيۈك كۈيى"، ئۇنىڭدىن كېيىن كۇچا، قۇچۇ، قەشقەر، خوتەن كۈيلىرى تارقالغانىدى. «ۋېي نامە»، «لۈي گۇاڭ ھەققىدە»، «شىمالىي سۇلالىلەر تارىخى» نىڭ «غەربىي دىيار» بۆلۈمى ۋە «سۇي نامە» نىڭ «مۇزىكا تەزكىرىسى» دا قەيت قىلىنغان پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا، مۇقاملارنىڭ دەسلەپكى سۆي-سۇنۇقلىرى— "بۈيۈك كۈيلەر" مىلادى VI ئەسىردىن ئىلگىرى مۇنتىزىم كۈيلەر سىستېمىسى بولۇپ شەكىللىنىپ بولغانلىقى تەخمىن قىلىنىدۇ. VI ئەسىردىن X ئەسىرگىچە ئارىلىقتا بولسا، ھەر جاي ھەر ماكاندا خەلق ئىچىدە تارقالغان مۇقام كۈيلىرى تېخىمۇ راۋاجلىنىپ، بىر-بىرىگە سىڭىشكە باشلىغان. XII ئەسىردىن كېيىن "بۈيۈك كۈي" دېگەن نام بارا-بارا "مۇقام" دېگەن ئەرەبچە نام بىلەن ئالماشقان. مۇقام ئېتىمولوگىيىلىك مەنىسىدىن قەتئىينەزەر، مۇئەييەن سىستېمىغا سېلىنغان بىر يۈرۈش—سىجىل مۇزىكىلار مەجمۇئەسىنى بىلدۈرىدىغان خاس نام بولۇپ قالدى. 14-ئەسىردە "چاغاتاي تىلى" دەپ ئاتالغان ئۇيغۇر يېزىق ئەدەبىي

中央民族大学图书馆

ىلىغا ئەرەبچە-پارسچە سۆزلەر كۆپلەپ قوبۇل قىلىنىشى مۇناسى-
ۋىتى بىلەن، ئەدەبىيات-سەنئەت ئاتالغۇلىرىنىڭ ىرفسمى، خۇسۇ-
سەن مۇزىكا ۋە مۇقام ناملىرىمۇ ئەرەبچە-پارسچە ئاتىلىدىغان
بولۇپ كەتتى.

ئون ئىككى مۇقام ىەركىسگە كىرگەن بەزى ئاساسىي كۈيلەر
V ئەسىردىلا كۇچالىق مۇزىكاشۇناس سۇجىۋا بەرىيىدىن گرافىك-
لىق (نوخرى بىرىغىدا ئىسلەنگەن بەلگىلەر بىلەن)
خاتىرىلەنگەنلىكى مەلۇم. IX ئەسىردە بولسا، فارابى تۈركىي خەلق-
لەر مۇزىكىسىغا ئەرەب مۇزىكا نەزەرىيىسىنىڭ بەزى مۇۋاپىق جۇ-
شۇنۇقلىرىنى تەتبىق قىلىپ، ئەرەبچە ئاتالغۇلار بىلەن گرافىكلىق
خاتىرىلەشنىڭ قائىدىلىرىنى ئىشلەپ چىققان. مۇقاملار كۆپىنچە،
ئەل نەغمىچىلەر تەرىپىدىن ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈش ئارقىلىق
تارقالغانلىقى ئۈچۈن، گرافىكلىق خاتىرىلەش ئۇسۇلى ئىزچىل
داۋام قىلالمىغان. لېكىن ئەل نەغمىچىلەر نەزىرىيەلەر ئاساسىدا
يارانقان "جىكىت" ئۇسۇلى بىلەن شاگىرتلارغا ئۆگىتىپ كەلگەن.
"بۈيۈك كۈيلەر"نىڭ بەزى ئاھاڭلىرى ئۇيغۇرلا يۈرلەكلىكتە، جەزىرۇ
يېزىقى ئاساسىدا ئىشلەنگەن گرافىكا بىلەن خاتىرىلەنگەنلىكى ئۈ-
چۈن، ئىچكى ئۆلچەملەردىمۇ ساقلىنىپ قالغان.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ كلاسسىك سىكىلى XV
ئەسىردە خېلىلا مۇكەممەللەشكەن. XVI ئەسىردە سۇلتان ئابدۇ-
رەشىدخان، ئاماننىساخان ۋە ئەينى دەۋردىكى مۇقامشۇناسلاردىن
قىدىرخان قاتارلىقلارنىڭ تەشەببۇسى ۋە تەدبىرى بىلەن،
جاي-جايلاردىن كۆپلىگەن ئەل نەغمىچىلەر، مۇقامشۇناسلار جەلپ

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

قىلىنىپ، مۇقاملارنىڭ ھەرخىل نۇسخىلىرى كەڭ كۆلەمدە توپلان-
غان؛ ”بەش تونكا، يەتتە ئاھاڭ“ ۋە ”ئون ئىككى پەللە“ قائىدى-
سى بويىچە، ئىنچىكە تەھقىقلىنىپ، سىستېمىلاشتۇرۇلغان. شۇنىڭ
بىلەن ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ھازىرقى ئۆرنىكى شەكىللەن-
گەن. بۇ ئۆرنەك بويىچە ئون ئىككى مۇقام راك، چەببايات، سىگاھ،
چەھارگاھ، پەنجىگاھ، ئۆزھال، ئەجەم، ئۇششاق، بايات، نەۋا، مۇ-
شاۋەرەك، ئىراقلاردىن ئىبارەت. دەرۋەقە، زامانىنىڭ ئۆتىشى بىلەن،
مۇقاملارنىڭ ناملىرى ۋە رەت-تەرتىپى جەھەتلىرىدە بەزى ئۆزگە-
رىشلەر يۈزبەرگەنلىكى مەلۇم. شۇنىڭدەك ئون ئىككى مۇقامنىڭ
ئۆز ئالاھىدىلىكلىرى بولغان يەرلىك ۋارىئانتلىرىمۇ مەۋجۇت، بۇلا-
ردىن مەشھۇرراقلىرى قومۇل مۇقاملىرى بىلەن دولان مۇقاملىرىدۇر.

ھەر بىر مۇقامدا ”كىرىشمە“بولىدۇ-دە، بۇ مەزكۇر مۇقامنىڭ
”ئانا تونى“نى بەلگىلەيدۇ: ”كىرىشمە“ (”مۇقەددىمە“دەپ ئاتالغان
مۇقام بېشى) پۈتۈن بىر مۇقامدىكى خىلمۇ-خىل كۈيلەرنىڭ غولى.
ئاندىن، مۇقام چوڭ نەغمە، داستان، مەشرەپ دېيىلگەن ئۈچ
سوتۇقتا (چوڭ قىسىمغا) بۆلۈنىدۇ. چوڭ نەغمە يەنە تەئەززە،
نۇسخە، جۇلا، سەنەم، سەلىقە، پىشرەۋ قاتارلىق كۈيلەردىن تەركىب
تاپقان. (بۇ كۈيلەردىن بەزىلىرى بىرقانچىدىن شاخلىنىدۇ)؛ بۇ
كۈيلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا مەرغۇللىرى ۋە چۇشۇرگىلىرى بولىدۇ؛
مەرغۇللار ئۆزلىرى تۇسلىنىپ چىققان كۈي (ئانا ئاھاڭ) دىن
ئۈزۈپ ئېلىنسا، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل كۈي بولالايدۇ. ”كىرىش-
مە“دىكى تۈپ مېلودىيە مۇقامنىڭ ئۈچىنچى سوتۇقىدا بەلگىلىك
مۇزىكا قانۇنىيىتى بويىچە خىلمۇ-خىل ئۆزگىرىش ياسايدۇ. يەنە،

中央民族大学图书馆

مۇقامنىڭ چوڭ نەغمە قىسمى ئاخىرىدا ”تەئكىد“ بولىدۇ. تەئكىد —بىرىنچى سوتۇقتىن ئىككىنچى سوتۇققا— داستان قىسمىغا ئۆتۈشنىڭ كوۋرۇكى. چوڭ نەغمىنىڭ كۈيلىرى كۆپىنچە لىرىكىلىق كۈيلەردۇر. چوڭ نەغمىدىكى تۈپ مىلودىيە داستان قىسمىدىمۇ ئۆزئارا زىچ بىرىككەن ھالدا داۋاملىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇقامنىڭ داستان قىسمىدىكى مىلودىيىلىك قۇرۇلما چوڭ نەغمىدىكى تۈپ مىلودىيىنىڭ داۋامى ۋە تەرەققىياتىدۇر. داستان قىسمىدىكى كۈيلەر قەھرىمانلىق، ئىنسانپەرۋەرلىك، ئىشق-مۇھەببەت، ئەخلاق-پەزىلەت، مەرىپەت ئىپادىلىنىدىغان قىسسە ياكى ۋەقەلىك شېئىرلارغا ئۇيغۇن بولۇپ، ئادەتتە ئۈچتىن-بەشكىچە داستان ئىپتىلىدۇ. ئايرىم ئاھاڭلىرى كلاسسىكلارنىڭ غەزەللىرىگىمۇ باغلانغان. ھەربىر ئاھاڭ ئارىلىقىدا مەرغۇللار بولىدۇ. مۇقامنىڭ ئىككىنچى قىسمىنى ئېپىكىلىق قىسىم دېسىمۇ بولىدۇ. ئاندىن، شوخ، قىزغىن، ئەركىن، ئىخچام ناخشا-ئۇسۇل كۈيلىرىدىن تەركىب تاپقان ئۈچىنچى سوتۇق— مەشرەپ قىسمى باشلىنىدۇ. مۇقامنىڭ بۇ قىسمى خەلق ئارىسىغا ناھايىتى كەڭ تارقالغان دراماتىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىسىم ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرلاردا ئومۇملاشقان مەشرەپ-بەزمىلەردە، مۇقاملارنىڭ مەلۇم كۈيلەر سىكلى ”سەنەم“ نامى بىلەن كەڭ كۆلەمدە ئىجرا قىلىناتتى، بۇنداق ”سەنەم“لەر يەرلىك ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تۈسلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ”قەشقەر سەنىمى“، ”كۇچا سەنىمى“، ”كورلا سەنىمى“، ”ئىلى سەنىمى“، ”قومۇل سەنىمى“دېگەن خاسناملار بىلەن ئاتالغاندى.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى مىللىي ۋە ئۆزىگە خاس مىلودى-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يىسى، مۇئەييەن سىستېمىلاشقان مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسى، كۈيلىرى-
نىڭ موللىقى ۋە مەزمۇندارلىقى، ئۇرغۇ-تېمپلىرىنىڭ مۇرەككەپلى-
كى، رېتىملىرىنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى، مۇزىكىلىق ئوبرازلىرىنىڭ
خىلمۇخىللىقى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن باشقا مىللەتلەرنىڭ
كلاسسىك مۇزىكىلىرىدىن ياكى "مۇقام"لىرىدىن روشەن پەرقلىنىپ
تۇرىدۇ. ئون ئىككى مۇقام ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزۇن يىللىق تارىخى
جەريانىدا شەكىللەنگەن پەلسەپىسى، پسىخولوگىيىسى، زېمىنگە
ئۇيغۇن ياشاش ئۇسۇلى، ئۆرپ-ئادەتلىرى ۋە ئەخلاقىي چۈشەنچە-
لىرى قاتارلىق ماددىي ۋە مەنىۋى ھالەتلىرى بىلەن چەمبەرچەس
باغلانغان. شۇڭا، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى مېلودىيە، تۇس،
پۇراق، ئۇرغۇ، رېتىم جەھەتلىرىدىن مۇئەييەن خاسلىققا ئىگە.
مۇقامدا مېلودىيە شۇنداق قاتمۇ-قاتكى، بىرخىل كۈي ۋە بىرخىل
ۋەزن ئىچىدە ئانا تون ياكى توپ مېلودىيە غول قىلىنغان ھالدا
ھەرخىل تارماق مېلودىيىلەر كېلىپ چىقىدۇ. مېلودىيىدە، يەنە
كېلىپ، زەنجىردەك سىجىل تېمىلار ناھايىتى كۆپ، بۇ تېمىلار
مۇئەييەن لىنىيىنى بويلاپ، گىرەلەشكەن ھالدا راۋاجلىنىپ، ھەر-
خىل مۇزىكىلىق ئوبرازلارنى يارىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇيغۇر
مۇقاملىرى تىڭشىغۇچىلاردا ھاياجانلىق ياكى جەڭگىۋارلىق، خۇشال-
لىق ۋە ئۈمىدۋارلىق، جۇشقۇنلۇق ۋە كۆتۈرەڭگۈلۈك، مۇڭلۇق ۋە
خىيالچانلىق، مۇھەببەت ياكى نەپرەت تۇيغۇلىرىنى دەرھال پەيدا
قىلىدۇ.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ مۇزىكىلىق
ئىپادىسىدۇر، مۇقاملار ئاجايىپ چوڭقۇر مەنىلىك، باي مەزمۇنلۇق،

中央民族大学图书馆

رەگمۇرەك تۇسلۇك، بەدىئىي پاساھەتلىك، يەگگىل ھەم ئىپتىشقا ئەپلىك كلاسسىك شېئىرلار (ئاساسەن غەزەللەر)، بېيىت-قوشاقلار بىلەن جانلىندۇ. ھەر بىر مۇقامنىڭ ئىككىنچى قىسمى خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان ئېپىكلىق داستانلار بىلەن تېخمۇ يارقىن تۇسكە كىرىپ، تىڭشىغۇچىلارغا سيۇژىتلىق پەلسەپۋى ۋە دىداكتىكىلىق تېكستلەر ئارقىلىق يەنمۇ تەسىرچان ئىستېتىك ھوزۇر بېغىشلايدۇ. مەشرەپ قىسمىدىكى كۈيلەر كۆپىنچە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئەڭ ئومۇملاشقان بېيىت-قوشاقلار ۋە بۇلارغا ماس كېلىدىغان كلاسسىك شېئىرلار بىلەن ئەۋجىگە كۆتۈرۈلىدۇ-دە، تىڭشىغۇچىلار ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا ناخشا-ئۇسۇللار قاينىمىغا شۇڭغۇيدۇ.

ئون ئىككى مۇقام XVI ئەسىردە رەتلەنگەن چېغىدا، مۇقام كۈيلىرى شۇ زامانغىچە ئۆتكەن كلاسسىكلارنىڭ شېئىرلىرىغا ياكى خەلق داستانلىرىغا باغلانغان بولۇشى تەبىئىي. لېكىن، زامانىڭ ئۆتۈشى بىلەن، مۇقامچىلارنىڭ خاھىشى، سورۇننىڭ ئېھتىياجى ۋە بەزى تىڭشىغۇچىلارنىڭ چەك قويۇشى بىلەن، تېكستلەر ئۆزگىرىپ بارغان.

بىزگىچە يېتىپ كەلگەن تېكستلەر يەنى مۇقام پېشۋاسى — ئون ئىككى مۇقامنى ئۆز بوۋىسىدىن ئۆگەنگەن ئەنئەنە بويىچە زامانىمىزغا يەتكۈزگەن مەشھۇر خەلق سەنئەتكارى تۇردى ئاخۇن باغلىغان تېكستلەر زامان ۋە سورۇنلارنىڭ تاللىشىدىن ئۆتكەن ئاساسىي مەنبەدۇر. بۇ تېكستلەرنىڭ مەزمۇنى مۇزىكا مەزمۇنىغا، تېكستلەرنىڭ قۇرۇلمىسى مۇزىكا قۇرۇلمىسىغا، شېئىرىي ۋەزنلىرى كۈيلەر ۋەزنلىرىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى زامان-زامانلاردىن بۇيان ھەرخىل سىياسىي-ئىجتىمائىي، مەنىۋى داۋالغۇشلاردىن، داۋان-توسۇقلاردىن ئۆتۈپ، ئەل نەغمىچىلەرنىڭ ئۆز جېنىدىن ئارتۇق ساقلىشى ۋە ئاسرىشى بىلەن زامانىمىزغا ئۇلاشتۇرۇلدى. ئون ئىككى مۇقامنىڭ زامانىمىزغا ئۇلىنىشىدا، مۇقام پېشىۋاسى تۇردى ئاخۇننىڭ تۆھپىسى ناھايىتى زور. ھېچقانداق نوتىغا قارىماي، ھەربىر مۇقامنى ئۆزىنىڭ تۈپ مېلودىيىسى غول قىلىنغان كۈيلەر سىستېمىسىنى تەرتىپى بويىچە ئىزچىل سۈرەتتە ئازماي-تەزمەي، سوتكىلاپ ئېيىتىپ بېرەلىگەن تۇردى ئاخۇن ئاكا ھەقىقەتەن ”مۇزىكا قامۇسى“ دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا لايىق مۇقامشۇناسدۇر؛ جۈملىدىن ئۇنىڭ كەسپداشلىرى قاسىم ئاخۇن، روزى ئاكا قالۇنچى، روزى تەمبۇر قاتارلىق مۇقامچىلارمۇ خەلقىمىزنىڭ سەنئەت پېشىۋالىرىدۇر.

خەلق ئىچىدە كەڭ تارقىلىپ كەلگەن مەشرەپ ۋە سەنەملەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مۇقاملارنىڭ چوڭ نەغمە قىسىملىرى ناھايىتى تار دائىرىدە، ئۇنلىغان ئەل-نەغمىچىلەرنىڭ ئەس-يادىدىلا ساقلىنىپ قالغاچقا، ئۈزۈلۈپ قېلىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالغانىدى. ئازادلىق ئون ئىككى مۇقامغىمۇ نىجاتلىق ئېلىپ كەلدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرى 1950-يىللاردىن باشلاپ 1996-يىلغىچە ئىزچىل غەمخورلۇق قىلىپ ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈش بىلەن ھەر قايسى باسقۇچلاردا ئوخشاشلا كونكرېت كورسەتمىلەر بېرىپ كەلدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئون ئىككى مۇقامنى سىمغا يېزىۋېلىش ۋە نوتىغا ئېلىش ئىشى 1951-يىلىدىلا باشلان-

中央民族大学图书馆

غان. تۇردى ئاخۇن، رۇزى تەمبۇر ۋە ئۇنىڭ كەسپداشلىرىدىن
بىرقانچە ئەلنەغمىچى مۇقامچىلار 1951-يىل 7-ئاي، 1954-يىل
8-ئايلاردا ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ، ئون ئىككى مۇقامنىڭ
مۇتلەق كۆپ قىسمى سىمغا ييزنۇپلىندى. بۇ ئىشتا، ئۇيغۇر ئون
ئىككى مۇقامنىڭ بىباھا بايلىق ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن مۇزىكا
مۇتەخەسسىسى ۋەن تۇڭشۇ ئەپەندى كۆپ كۈچ سەرپ قىلىپ،
ئون ئىككى مۇقامنى تۇنجى قېتىم بەش سىزىقلىق خەلقئارا بەلگىلەر
بىلەن نوتىلاشتۇردى. تېكىستلىرىنى ييزنۇپلىشتا ئاتاغلىق شائىرلىـ
رىمىز ئەمگەك سىڭدۈردى. شۇنىڭ بىلەن، ئون ئىككى مۇقام
ئۈزۈلۈپ قېلىش گىردابىدىن دەسلەپكى قەدەمدە قۇتقۇزۇپ قېلىنـ
دى. ئون ئىككى مۇقامنى قېزىش، رەتلەش خىزمىتى داۋاملىق
ئىشلەندى. يەنى مەدەنىيەت-سەنئەت ئورۇنلىرىدىن مەلۇم مۇتەـ
خەسسىسلەر ئاجرىتىلىپ، ئۇلار سىمغا ييزنۇپلىنغان نۇسخىنى ئۆزـ
لەشتۈرۈپ، ئەمەلدە ئىجرا قىلىش ۋە رادىئو ئارقىلىق تارقىتىش
ئىشى بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ ساھەدە زىكرى ئەلفەتتاھ قاتارلىق
بەستىكارلىرىمىز ئۆز قابىلىيىتىنى نامايەن قىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر
ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ئىستانسىيىسى زور ماھارەت بىلەن كۈچ
چىقاردى. دەرۋەقە 30-يىللاردىن باشلاپ، يېڭىچە تىياتىرچىلىق
سەنئىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئارقىسىدا، مۇقام مۇزىكىسى خەلق
ئىچىدىكى سورۇندىن تىياتىر سەھنىسىگە چىقتى. 30-يىللاردىن
60-يىللارغىچە، سەھنىلەشتۈرۈلگەن ناخشا-غەزەللەرنىڭ تولىسى
مۇقام كۈيلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. 60-يىللاردىن كېيىن سىياـ
سىي-ئىجتىمائىي تېمىلاردا ييزىلغان بەزى سەھنە ئەسەرلىرىگە

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بىرەر مۇقامنىڭ موھىم كۈيلىرى ئاساس قىلىنغان ھالدا باشقا مۇقاملاردىنمۇ ئايرىم كۈيلەر تەتبىق قىلىنىپ قوللىنىلدى. سىياسىي تېمىلاردىكى سەھنە ئەسەرلەر ۋە ناخشىلاردىمۇ مۇقام ئۆزىنىڭ جەزبىدار ۋە تەسىرچان رولىنى جارى قىلدى ھەم ھاياتىي قۇدرىتىنى كۆرسەتتى. پارتىيە 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئون ئىككى مۇقامنى قېزىش، رەتلەش، تولۇقلاش ۋە تەتقىق قىلىش جەھەتلەردە ئۈنۈملۈك خىزمەتلەر ئىشلەندى. بولۇپمۇ ئىسلاھات ۋە ئىشىكنى ئېچىۋېتىش ھەمدە ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەڭ ئېلىپ بېرىش فاڭجېن-سىياسەتلىرى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئون ئىككى مۇقامنى تەتقىق قىلىش خىزمىتى تېخىمۇ جانلاندى. 1987-يىلى ش ئۇ ئا ر مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن ش ئۇ ئا ر مۇقام ئانسامبىلى قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايون بويىچە، مەملىكەت بويىچە ۋە خەلقئارالىق مۇقام ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى كەينى-كەينىدىن ئۆتكۈزۈلدى. ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى بىلەن ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى بىرلىكتە ئون ئىككى مۇقامنىڭ تېكىستلىرى ئۈستىدە كۆپلىگەن ئىلمىي خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. شۇنىڭ بىلەن مۇقامشۇناسلىق ۋۇجۇدقا كەلدى. ئون ئىككى مۇقام پۈتۈن مەملىكەت دائىرىسىدىن چىقىپ، دۇنياغا يۈزلىنىپ، خەلقئارا سەھنىلەردە جەلبكار سادا ياڭراتتى ۋە تىڭشىغۇچىلارنى ھەيران قالدۇردى.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى كۈيلەر ۋە تېكىستلەردىن ئىبارەت

中央民族大学图书馆

ئىككى ساھەگە بۆلۈندۇ. تۇردى ئاخۇن ئاكا باشلىق مۇقامچىلار بىزگە يەتكۈزۈپ بەرگەن كۈيلەر ۋە تېكىستلەر ئون ئىككى مۇقامنى رەتلەش ۋە تولۇقلاش خىزمىتىدە موھىم ئاساس بولدى. بۇ ئاساس بويىچە، ئون ئىككى مۇقامنىڭ كۈي-نەغمىلىرى ۋە تېكىستلىرى بىرقانچە قېتىم رەتلەندى، نەشىر قىلىندى ۋە بارغانسىرى مۇكەممەللىشىشكە باشلىدى. ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتى بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىدىكى بىر قىسىم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ جاپالىق ئىزدىنىشى بىلەن مۇقام كۈيلىرى ۋە تېكىستلىرى ئەسلىگە ۋارىسلىق قىلىش پرىنسىپى ئاساسىدا تولۇقلاندى. شۇ ئارقىلىق مۇقام تەتقىقاتىدا يەنە بىر ئەھمىيەتلىك چوڭ قەدەم تاشلاندى. XVIII ئەسىردە ئۆتكەن خوتەنلىك مۇقامشۇناس، ئالىم ئىسمەتۇللا ئىبنى نېمەتۇللا مۇئجىزى ئۆزىنىڭ «تارىخىي مۇسىقىيۇن» ناملىق ئەسىرىدە: «ئامانىساخان ئۆزىنىڭ گۈزەل لىرىكىلىرىدىن〈دىۋان نەفسى〉ناملىق بىر دىۋان تۈزگەن، 〈شۇرۇھۇل قۇلۇپ〉، 〈ئەخلاقۇل جەمىل〉 ناملىق ئەسەرلەرنى يازغان، 〈ئىشرەت ئەڭگىز〉 ناملىق مۇقامنى ئىجاد قىلغان» دېگەن.

ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىدىكى ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئەستايىدىل ئىزدىنىشى، جاپالىق ئەمگەك سىڭدۈرۈشى بىلەن بۇ قېتىم ئامانىساخاننىڭ ئىجادىيىتى بولغان «ئىشرەت ئەڭگىز» (شاتلىق قوزغىغۇچى) ناملىق مۇقام تېپىلدى. بۇ مۇقام 92 مىسرالىق كلاسسىك شېئىر ۋە 20 مىسرالىق

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

خەلق قوشاقلىرى بىلەن باغلانغان 11 ئاھاڭنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئون ئىككى مۇقام تەركىبىدىكى ھەر بىر مۇقامنىڭ خاتىمىسى بولغان «ئابى چەشمە»لەر ۋە ئون ئىككى مۇقامنىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى مۇزىكا بۆلەكلىرىدىن بولغان «مۇستەھزاد»لار تېپىلدى. بۇلار 242 مىسرالىق كلاسسىك شېئىرلار بىلەن باغلانغان 39 ئاھاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەنە «راك»، «چەببايات» مۇقاملىرىنىڭ مۇھىم تەركىبى قىسىملىرىدىن بولغان 13 ئاھاڭ تېپىلدى، بۇ ئاھاڭلار ئارقىلىق يۇقىرىقى مۇقاملار تولۇقلاندى.

يېڭىدىن تېپىلغان «ئىشرەت ئەنگىز» مۇقامى ۋە ئون ئىككى مۇقامنىڭ «ئابى چەشمە»، «مۇستەھزاد» قاتارلىق مۇزىكا بۆلەكلىرى «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ 13-كىتابى سۈپىتىدە بۇ قېتىم نەشر قىلىنغان «ئابى چەشمىلەر ۋە ئىشرەت ئەنگىز» ناملىق كىتابقا كىرگۈزۈلدى.

يۇقىرىقى مۇقام ۋە ئاھاڭلارنىڭ تېپىلىشى مەدەنىي ھاياتىمىزدىكى خۇشاللىنارلىق زور ۋەقە. چۈنكى بۇ ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ تارىختىكى ئۈچىنچى قېتىملىق رەتلىنىشى ۋە تولۇقلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

تولۇقلاپ نەشر قىلىنغان بۇ نۇسخا نوتا، ئۇيغۇرچە ترانسكرىپسىيىلىك تېكست، يەشمە، لۇغەت، ئىزاھات، تېكستلەرنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسى، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامغا تېكستلىرى كىرگەن كلاسسىك شائىرلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى، نوتا بەلگەلىرى توغرىسىدا ئىزاھات، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ئاھاڭ

中央民族大学图书馆

كۆرسەتكۈچلىرى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ تېكىستلىرى، بۇنىڭدىن ئىلگىرى (1964-، 1983-يىللىرى) تۇردى ئاخۇن ئېيتقان تېكىستلەر بويىچە رەتلىنىپ نەشر قىلىنغانىدى. لېكىن ئۆتمۈشتە خىلمۇخىل ئىجتىمائىي سەۋەبلەر ۋە ئوقۇش-ئورۇنداش جەھەتتىكى سەۋەنلىكلەر تۈپەيلىدىن بەزى تېكىستلەر قىسقارتىۋېتىلگەن ياكى ئۆزگەرتىۋېتىلگەن، بەزىلىرى تەكرارلىنىپ كەتكەن ياكى ئىككى-ئۈچ شائىرنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بېيىتلاردىن قۇراشتۇرۇلغانىدى. 1993-يىلى، تېكىستلەرنى ئىككىنچى قېتىم رەتلەشتە، بۇ كەمچىلىكلەر مەلۇم دەرىجىدە تۈزىتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلىش جەريانىدا، بەزى سەۋەنلىكلەر بايقالدى. 1995-يىلى ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى بىلەن ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى 47 نەپەر ئالىم-مۇتەخەسسىسلەردىن تەركىب تاپقان 4 گۇرۇپپا تەشكىللەپ، 11 ماددىلىق ئىلمىي قائىدە-پرىنسىپلارنى بەلگىلەپ، شۇ قائىدە-پرىنسىپلار ئاساسىدا تېكىستلەر ئۈچىنچى قېتىم ئەستايىدىل رەتلەندى. تېكىستلەرنىڭ مەنبەلىرى تەھقىقلەندى. تېكىستلەرنىڭ مەزمۇن ھەم ۋەزنلىرى كۈيلەرنىڭ تېما ھەم ۋەزنلىرىگە ماس بولۇش ئەنئەنىسىگە تولۇق ۋارىسلىق قىلىندى. ئايرىم تېكىستلەردىكى كەم جايلار شۇ تېكىستنىڭ قەدىمكى قول يازمىلىرى ئاساسىدا تولۇقلاندى. تەكرار ئېيتىلغان تېكىستلەر قايسى شائىرنىڭ شېئىرلىرىدىن ئېلىنغان بولسا، شۇ شائىرنىڭ ياكى زامانداش شائىرنىڭ مۇۋاپىق كېلىدىغان باشقا

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

شېئىرلىرى بىلەن يەڭگۈشلەندى. كلاسسىك شېئىردىن ئېلىنغان تېكىستلەردە، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ لىرىكا جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ نەمۇنىلىرىنى نامايەن قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلدى. بۇ قېتىم رەتلەنگەن تېكىستلەر كلاسسىكلىرىمىزدىن 44 نەپەر شائىرنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بولۇپ ئاساسەن ئارۇز ۋەزنىنىڭ رەمەل، ھەزەج، رەجەز، مۇتەقارىب، مۇجتەس... قاتارلىق بەھرىلەرنىڭ ھەرخىل ۋەزنلىرىدە يېزىلغان غەزەللەردىن تەركىب تاپتى. مۇقاملارنىڭ داستان قىسمىغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلار ئىلگىرىكى تېكىستلەردە ئاساسەن ئىككىلا داستاننىڭ ئۈزۈندىلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. بۇ قېتىمقى رەتلەشتە، خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان مۇنەۋۋەر داستانلار مەسىلەن، «غەرىب-سەنەم»، «بەھرام-دىلئارام»، «يۇسۇف-ئەھمەد»، «ھۇرلىقا-ھەمراجان»، «سەنەۋبەر»، «فەرھاد-شىرىن»، «شاھزادە نىزامىددىن ۋە مەلىكە رەئنا» قاتارلىقلارنىڭ قول يازمىلىرى ئاساسىدا پارچىلار بېرىلدى. مۇقامنىڭ داستان قىسمىدا 14 داستان پارچىلىرىدىن باشقا، كلاسسىك شائىرلىرىمىزنىڭ قەسىدە ژانىرىغا ياندىشىدىغان غەزەللىرىمۇ قايتا رەتلەندى. خەلق بېيىت-قوشاقلىرىدىن ئېلىنغان تېكىستلەرنىڭ مەزمۇنى، شەكلى، سيۇژىتلىق باغلىنىشى ۋە مەنتىقىي مۇناسىۋەتلىرى، تارىخىيلىقى ۋە بەدىئىي قىممىتى كۆزدە تۇتۇلدى.

ئون ئىككى مۇقامنى نوتىلاشتۇرۇش خىزمىتى پەيدىنپەي ياخشى ئىشلەندى. مۇزىكا شۇناس ۋەن تۇڭشۇ، تۇردى ئاخۇن باشلىق مۇقامچىلاردىن خاتىرىگە ئالغان ئۈنئالغۇ لىنتىسى بويىچە يېزىپ چىققان تونجى نوتىدىن بۇ قېتىم مۇۋاپىق پايدىلىنىپ

中央民族大学图书馆

قايتىدىن ئوتىلاشتۇرۇلدى. نوتىغا ئېلىشتا، ئاھاڭ ئايرىش مېخانىزمدا تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، ھەربىر كۈيىنىڭ ئەسلى ھالىتىنى ئەينەن ئىپادىلەشكە ئەھمىيەت بېرىلدى. قايتا يېزىلغان نوتا پايتەختتىكى مۇزىكا تەتقىقات ئورۇنلىرىنىڭ، ئاتاقلىق مۇزىكاشۇناسلىرىدىن تەتقىقاتچى خۋاڭ شياڭپېڭ، پروفېسسور تيەن ليەنتاۋ، قاتارلىق مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزۈلدى.

باشقا مىللەت مۇزىكاشۇناسلىرى ياكى مۇزىكا ھەۋەسكارلىرىنىڭ ئوقۇشى ۋە ئېيتىشىغا ئوڭاي بولۇشى نەزەردە تۇتۇلۇپ، ئومۇمراق بولغان خەلقئارالىق گرافىك بەلگىلەر بىلەن تېكىستلەرنىڭ ترانسكرىپسىيىسى بېرىلدى. تېكىستلەر خەنزۇچىغا قايتىدىن تەرجىمە قىلىندى.

«ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ بۇ قېتىمقى نەشرىنى تەييارلاشتا، مۇقامچىلار، ئەدەبىياتشۇناسلاردىن، كومپوزىتورلاردىن كەڭ، تەكرار پىكىر ئېلىندى، قايتا-قايتا تەھلىل-تەھرىردىن ئۆتكۈزۈلدى.

«ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ قولىڭىزدىكى بۇ نۇسخىسى مۇقام پېشۋالىرىنىڭ، مۇقامشۇناسلارنىڭ، مۇقامچىلارنىڭ، كومپوزىتورلارنىڭ، كلاسسىك ئەدەبىياتچىلارنىڭ كۆپ يىللىق جاپالىق ئەجرىنىڭ نەتىجىسى. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق تەتقىق قىلىپ، يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش، باشقا مىللەتلەرنىڭ مۇقاملىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش، مۇقام نەزەرىيىسىنى بەرپا قىلىش، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ تۈرلۈك

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
www.uyghurkitap.com

ۋاستىلىرى ۋە ھەرخىل ژانىرلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنى ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئۈنۈملۈك خىزمەت قىلدۇرۇش جەھەتلىرىدە، بۇ نۇسخا دەستۇر بولۇپ قالغۇسى.

ئىككى يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئىككى جەمئىيەتتىكى ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تىرىشچانلىقى، جاپالىق ئىزدىنىشى، زور كۈچ چىقىرىشى ئارقىلىق ئون ئىككى مۇقام نوتىلىرى ۋە تېكىستلىرى ئەسلىگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا تولۇقلاندى. نوتا ۋە تېكىستلەردە ئۇزاقتىن بويان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان بەزى نۇقسانلار تۈزىتىلدى، شۇنداقتىمۇ بۇ نۇسخىدا يەنە ئايرىم يېتەرسىزلىكلەر ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. كەسپداشلارنىڭ كېيىنكى ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتى جەريانىدا تۈزىتىپ كېتىشىنى سەممىي ئۈمىد قىلىمەن.

تۆمۈر داۋامەت

1996-يىل ئۆكتەبىر

中央民族大学图书馆

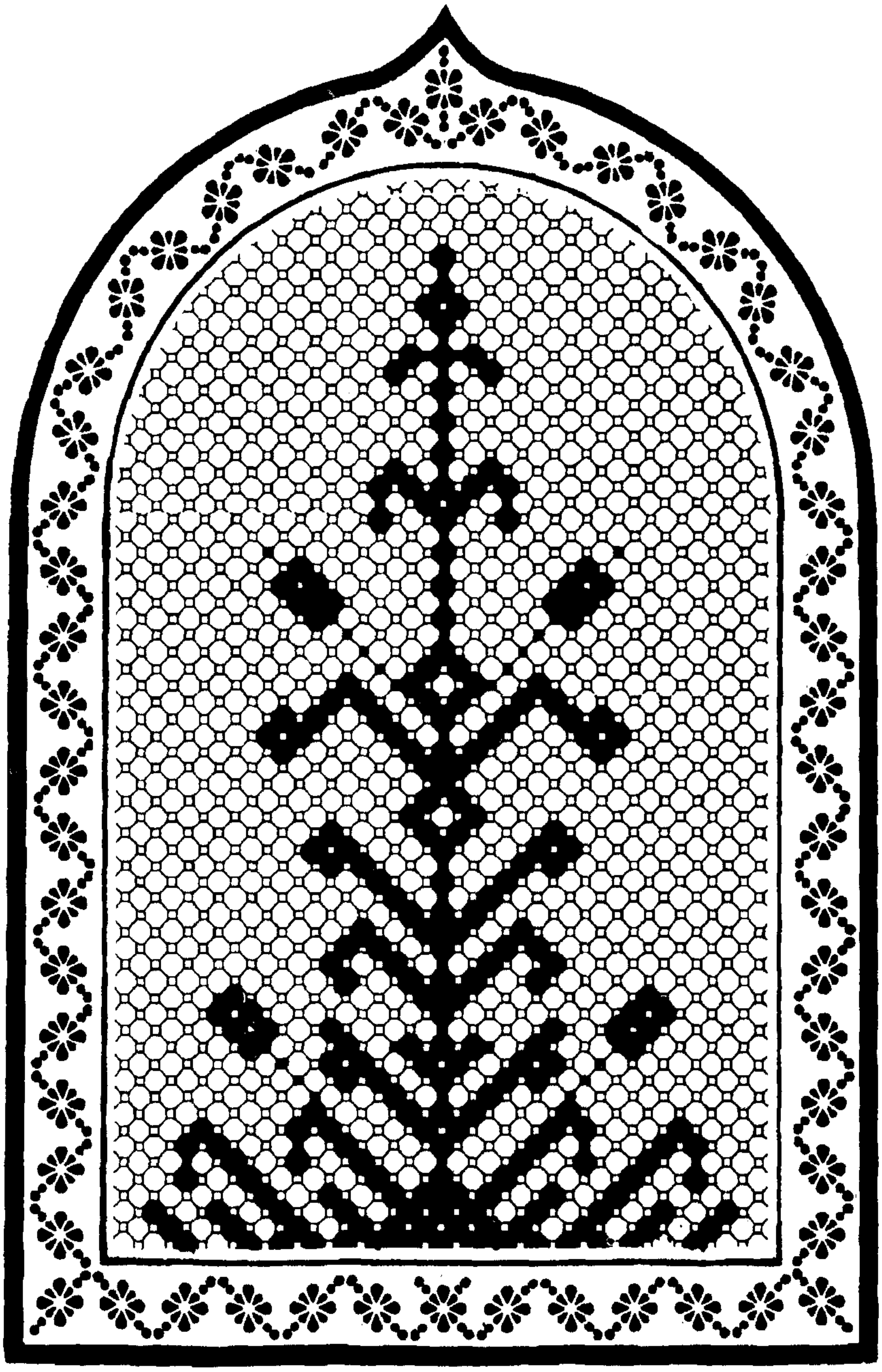

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى www.uyghurkitap.com

ئومۇمىي مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
ترانسكرىپسىيىلىك تېكستلەر 3
يەشمىلەر 41
لۇغەت 55
ئىزاھاتلار 69
كلاسسىك شائىرلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى 97
«ئون ئىككى مۇقام» نوتىسىدا قوللىنىلغان شەرتلىك بەلگىلەر
ھەققىدە ئىزاھات 110
ئاھاڭ كۆرسەتكۈچ 112

中央民族大学图书馆

ترانسكرپسيلك
تېكستلر

中央民族大学图书馆

تۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

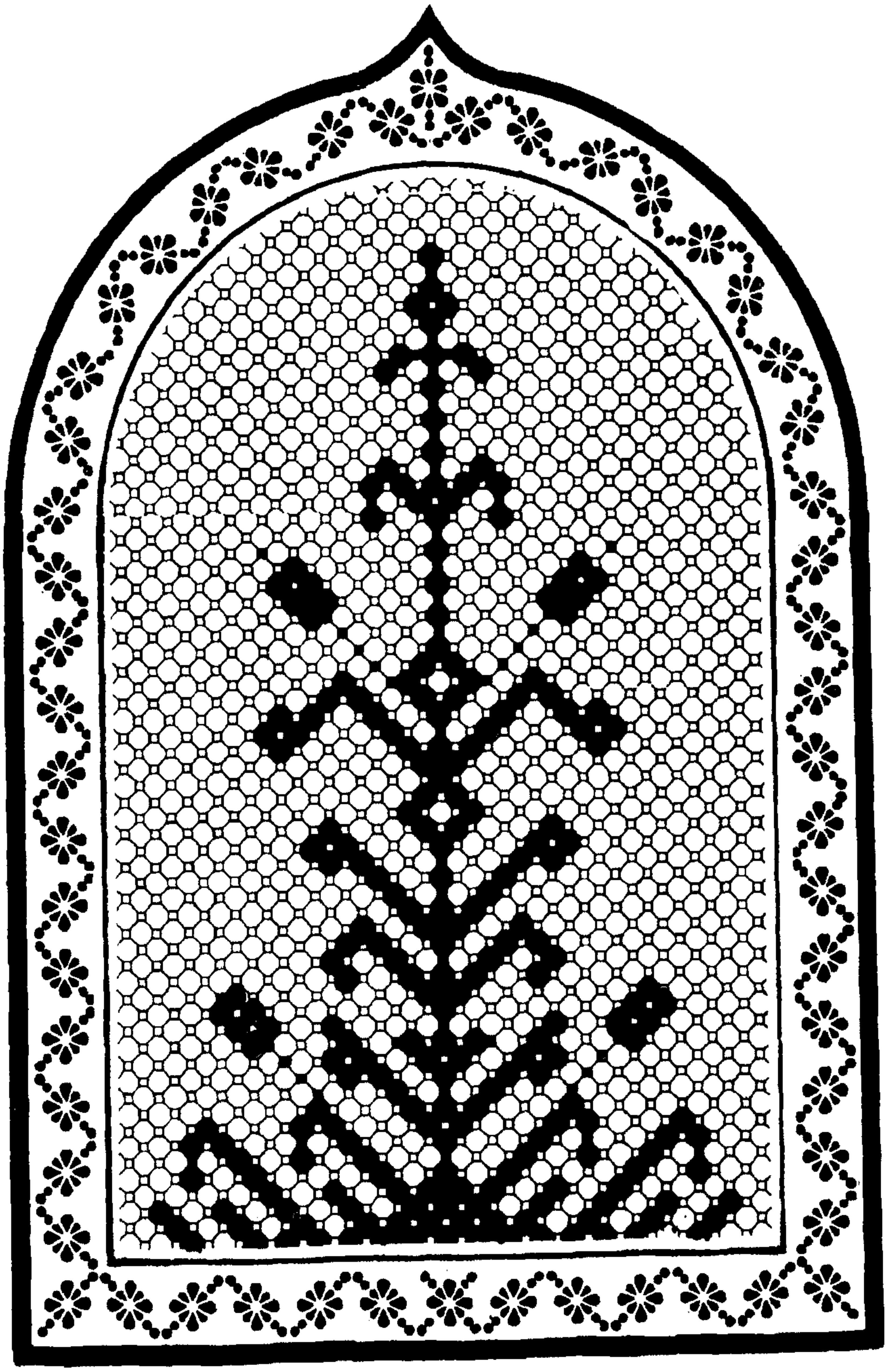

中央民族大学图书馆

مۇندەرىجە

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە
جۇنۇن ۋادىسىغە مايىل .... نەۋائى (7)
تەئەززە
ئەي گەدايىڭنىڭ گەدايى .... نەۋائى (9)
ناز بىلە يۈزۈمغە ئۇل .... مەشھۇرى (10)
تەئەززە چۈشۈرگىسى
ھۇسنىنىڭ ئاۋازەسى .... " (11)
نۇسخە
بارمۇدۇر ئالەمدە مەندەك .... مەھزۇن (12)
نۇسخە چۈشۈرگىسى
ناسىھا، مەھزۇنغەكىم .... " (13)
جۇلا
ئاق ئالما قىزارغاندەك .... خەلق قوشقى (14)
سەنەم
سەن–سەن مېنى سەن .... خەلق قوشقى (16)
چوڭ سەلقە
ئاللا يارەي، خىيالىڭىز .... خەلق قوشقى (17)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كىچىك سەلقە (بىرىنچى ئاھاڭ)
دىلرەبا ھۆسنىنى كۆرگەن .... مەشرەب (18)
ئىككىنچى ئاھاڭ
تاپىلماس ھۆسن مۇلكىندە ...... سەيفى سەرايى (19)
كىچىك سەلقە چۇشۇرگىسى
جەمالىڭ نەقشىنە سەيفى .... " (20)
پىشرەۋ
يۈسۈف بېگىم مەندىن ... «يۈسۈف-ئەھمەد»دىن (21)
پىشرەۋ چۇشۇرگىسى
زۆھرە كېلۇر يانە-يەنە .... " (22)
تەئكىد
ئېيتىڭ رەيھان، ئۆزۈڭ رەيھان ... خەلق قوشىقى (23)

داستان

بىرىنچى داستان
چەمەنلەرنىڭ ئىچىندە...... «غەرىب-سەنەم»دىن (24)
ئىككىنچى داستان
غەمدىن قۇتۇلالماغان ...... «غەرىب-سەنەم»دىن (26)
ئۈچىنچى داستان
ئىككى پەرى كېلۇر .... «غەرىب-سەنەم»دىن (27)
تۆتىنچى داستان
بارساڭ ئەگەر .... «سەنۇبەر»دىن (28)
بەشىنچى داستان
قادىر ئەللاھ .... «ھۆرلىقا-ھەمراجان»دىن (30)

中央民族大学图书馆

مەشرەب

بىرىنچى مەشرەب

قەنى يارىم، .... «فەرھاد-شىرىن»دىن (31)

قەدۇ خەتتىڭ بىلە .... بابىر (32)

ئىككىنچى مەشرەب (بىرىنچى ئاھاڭ)

يارنىڭ چار باغىدىن .... نەۋبەتى (34)

ئىككىنچى ئاھاڭ

ئەرزىمنى ئايتاي .... ۋەفائى (35)

ئۈچىنچى ئاھاڭ

ئۇل نە قىزدۇر .... «فەرھاد-شىرىن»دىن (36)

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

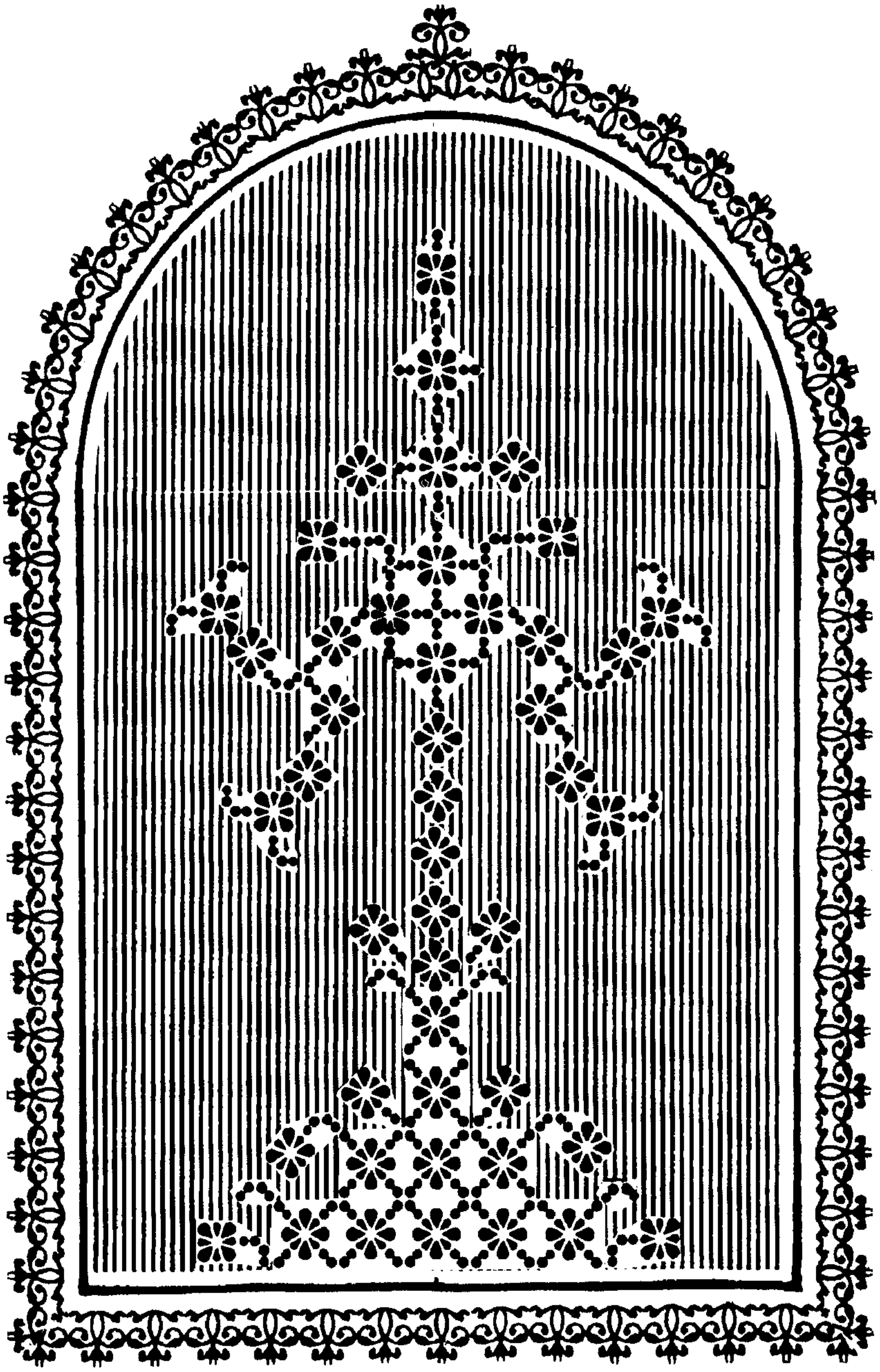

中央民族大学图书馆

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

جۇنۇن ۋادىسىغە مايىل كۆرەرمەن جانى زارىمنى،
تىلەرمەن بىر يولى بۇزماق بۇزۇلغان روزگارىمنى.

فەلەك بىدادىدىن گەرچە مەنى خاكى غۇبار ئولدۇم،
تىلەرمەن تاپماغايلار تۇتىيالىققە غۇبارىمنى.

شەك ئېرمەس پەرتەۋى تۇشكەچ ئۆيى ھەم، رەختى ھەم كۆيمەك،
چۇ گورىستان گەدايى سەزمەگەي شەمئى مەزارىمنى.

دېمەك قاي سارى ئەزم ئەتكۈك، ماڭا يوق ئىختىيار، ئاخىر
قەزا ئىلكىگە بەرمىشمەن ئىنانى ئىختىيارىمنى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تۆگەندى ئەشكى گۈلگۈن، ئەمدى قالمش زەئفەرانى يۈز،
فەلەك زۇلمى بەدەل قىلدى خەزان بىرلە بەھارىمنى.

دىيارىم ئەھلى بىرلە ياردىن باشىمغە يۈز مىھنەت.
نې تاڭ باشىم ئالىپ كەتسەم، قويۇپ يارۇ دىيارىمنى.

ھەياتىم بادەسىدىن سەرگەرانمەن ئەسرۇ، ئەي ساقى،
قەدەھقە زەھرى قاتىل قۇي، داغى دەفئ ئەت خۇمارىمنى.

يامان ھالىمغە باغرى ئاغرىغاي، ھەر كىمسەكىم كۆرگەي،
باغىر پەرگالەسىدىن قانغە بۇلغانغان ئۈزارىمنى.

جەھان تەركىنى قىلماي چۈنكى تىنماق مۇمكىن ئىرمەستۇر،
نەۋائى قىل مېنى ئازاد ئۆرتەپ يوقۇ بارىمنى.❶

— نەۋائى.

ۋەزن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۈن مەفائىيلۈن مەفائىيلۈن مەفائىيلۈن

— — —ᵕ — — —ᵕ — — —ᵕ — — —ᵕ

❶ تۆتىنچى دىۋان — «فەۋايىدۇل-كىبەر»، قول يازما نۇسخا، 1035-بەت.

中央民族大学图书馆

تەتەززە

ئەي گەدايىڭنىڭ گەدايى بارچە ئەھلى تەختۇ تاج،
كىم گەدايىڭدۇر ئاڭا يوق تەخت ئىلە تاج ئىھتىياج.

كۆزلەرىڭ ئەر جۈرم ئۈچۈن قىلسە ئىتاب ئېرمەس ئەجەب،
بار مۇئەييەنكىم، بولۇر بىمارلار نازۇك مىزاج.

گەر سەنەۋبەر تۈزمەمىش سەرۋىڭ خىلافى كۆڭلىدە،
يەل چىنار ئىلكى بىلە نېۋچۈن ئۇرار يۈزىگە كاج.

ئەيكى، كۆڭلۈمنى بۇزۇپ دەرسەن خەيالىمنى چىقار،
ھېچكىم ۋەيرانەدىن گەنج ئىستەمەس ھەرگىز خىراج.

سەن جەفا قىلغاچ كۆڭۈل جان بىرلە تەركىم تۇتتىلار،
بولسە شەھ زالىم، ئەل ئىچرە زۇلمغە ئېرمىش رىۋاج.

ھەجرىدىن داد ئىستەدىم، دېدىڭ سەبۇر ئۇل، ۋايكىم،
تازە داغىمغە يەنە ئوت بىرلە ئەيلەرسەن ئىلاج.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

چۇن فەنا گەردى ياپار نې سۇد تەختى جاھىگە،
كۆكنىڭ ئەنجۇمدىن مۇكەللەل ئەتلەسىن قىلساڭ دۇۋاج.

تا گەدايىڭدۇر نەۋائى، تەخت ئىلە تاج ئىستەمەس.
ئەي، گەدايىڭنىڭ گەدايى بارچە ئەھلى تەختۇ تاج.❶

—— نەۋائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىـلاتۇن فائىـلاتۇن فائىـلاتۇن فائىلۇن

—◡— ——◡— ——◡— ——◡—

* *

ناز بىلە يۈزۈمغە ئول بىر شاھى خۇبان ئۇردى كاج،
تاپدى نەقشى پەنجەسىدىن ئاي كەبى يۈزۈم رىۋاج.

بەرق قىلماقغە خۇدا ھەر كىمگە دەۋلەت بەرمەدى،
ۋەھكى، شايىستە ئەمەس بىبەختلەر بەرقىغە داج.

ئول جەھاندە خارلىقدىن يۈزى زەردەك سارغارۇر،

❶ بىرىنچى دىۋان —— «غەرايىبۇس-سىغەر» ، قول يازما نۇسخا، 32-بەت.

中央民族大学图书馆

ئاھدىن باشدا ئەلەملەر، ئىشقدىن باشدا تاج.

بەسكى كۆلبەم شۇئلەئى ئاھىم بىلە رەۋشەن ئېرۈر،
ئاي چەراغىغە قاچانكىم كەلتۈرۈپمەن ئىھتىياج.

ئول مۇزەللەف سەبزە خەت كىشۋەر كۈشايى ھۆسن ئېرۈر،
خەتتىغە كەلمىش خۇتەندىن، زۇلفىغە چىندىن خىراج.❶

تەئزە چۈشۈرگىسى

ھۆسنىنىڭ ئاۋازەسى، مەشھۇرى، يەتتى چەرخغە،
ئافتاب ھەم ماھتاب ئالەم ئارادا بەردى باج.

— مەشھۇرى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—⌣— — ——⌣— ——⌣— ——⌣—

❶ «دىۋانى مەشھۇرى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل نەشرى، 23-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

نۇسخە

بارمۇدۇر ئالەمدە مەندەك بىر غەرىبى ناتەۋان،
ۋەسل ئۈمىدى بىرلە ھەجر ئەندۇھىدىن ئازۇردە جان.

ژالە يەڭلىغ ياغدۇرۇپ باشىمغە گەردۇن لالەدەك
سەڭگى بارانى بەلا ئۇريان تەنىمنى قىلدى قان.

سەبر تۇخمىن كۆڭلۈم ئىچرە ئانچە ئەكتىم، ئۇنمەدى،
نې ئۈچۈنكىم ھەر زەمان غەم قۇشلارىغە بولدى دان.

ھەجر خەيلى زۇلم قىلدى بىنىھايەت، ۋايكىم،
بىر زەمان بەرمەي ئەمان، يۈز قەتلە دېدىم: ئەل ئەمان.

ئىشق دەشتىدە ئاقارغان ئۇستىخانىم كۆرگەن ئەل،
سەرسەرى ھىجران ئارا دەرلەر قۇيۇن بىرلە سامان.

كۆرگەچ-ئوق دەيرى فەنادا مەھرەم ئولدۇك دەپ ماڭا،
زاھىدا، تەئن ئەيلەمە، مەندىن ساڭا يوقتۇر زىيان.

中央民族大学图书馆

سەلتەنەت دەپ فەقرئىبلىندىن ئۆزنى پىنھان تۇتماكىم،
تەڭ بولۇر شاھۇ گەدا تۇفراق ئارا بىركۈن نىھان.

ئۆلگۈدەكدۇرمەن خۇمارىم رەنجىدىن، ئەي پىرى دەير،
رەھم ئېتىپ ئاغزىمغە قەترە مەي تامىز چىقماسدا جان.

ناسىھا، مەھزۇنغە كىم خەۋفۇ رەجادىن دىمە سۆز،
ھەجر دەۋزەخدىن يامانىدۇر، ۋەسلىسىز باغى جىنان.❶

تۇسخەچۇشۇرگىسى

ناسىھا، مەھزۇنغەكىم خەۋفۇ رەجادىن دىمە سۆز،
ھەجر دەۋزەخدىن يامانىدۇر، ۋەسلىسىز باغى جىنان.

— مەھزۇن.

ۋەزنى ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—ᵥ— ——ᵥ— ——ᵥ— ——ᵥ—

❶ «دىۋانى مەھزۇن» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل نەشرى، 73-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جۇلا

ئاق ئالما قىزارغاندەك،
قىزىل يۈزلۈكۈم يارىم.
ناۋات بىلەن يۇغارغاندەك،
شېرىن سۆزلۈكۈم يارىم.

ئانار گۈلدەك يارىم،
خىنە گۈلدەك يارىم.
بىرىڭ گۈل، بىرىڭ غۇنچە،
تاللاپ ئۈزگەندەك يارىم.

ئاپئاق ئۈپەدەك يارىم،
شىشە قۇتىدەك يارىم.
ئاچچىقى كېلىپ قالسا،
چاقماق ئوتىدەك يارىم.

بارسەن دېگەن يارىم،
يانسەن دېگەن يارىم.
سەن مېنىڭدىن ئايرىلساڭ

中央民族大学图书馆

ئۆلسەن دېگەن يارىم.

ئاخشىمى قاراڭغۇدا،
نەدىن كېلسەن يارىم.
جاھاندا ئارزۇلاپ سۆيسەم
ئەلەمدە قويسەن يارىم.

— خەلق قوشاقلىرىدىن.

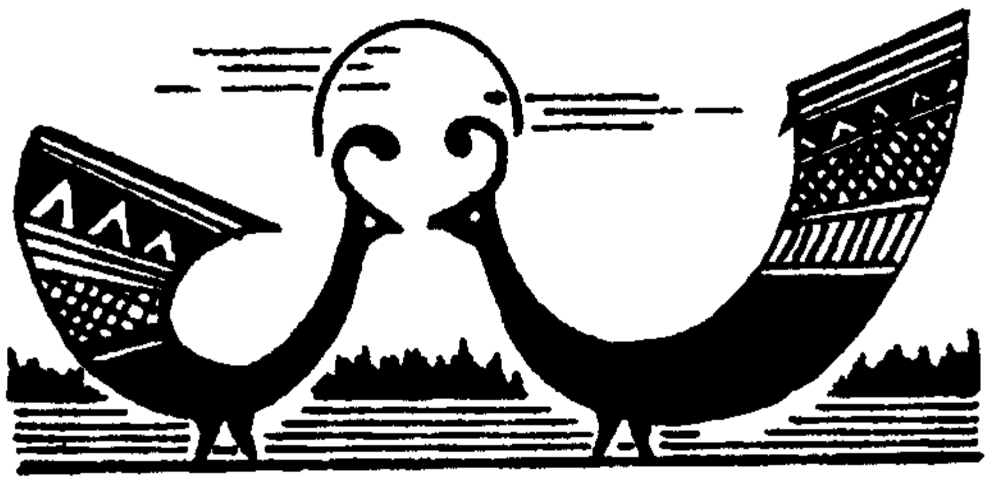

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

سەنەم

سەن-سەن مېنى سەن خاراب قىلدىڭ مېنى سەن،
ئۇتلارغا سالىپ كاۋاب قىلدىڭ مېنى سەن.

سەن-سەن مېنى سەن-سەن ئۆلتۈرەيىن دېمە سەن،
باشىمغا ھەر بالانى كەلتۈرەيىن دېمە سەن.

دەريادا بېلىق يىلاننى قوغلاپ كېلىدۇ،
ئات ئالدىدا، قوي كەينىدە مەرەپ كېلىدۇ.

تۆنلەر كېچىسى توخۇلار پەر ياد ئېتىدۇ،
ھايۋان جېنىدا ئاللاھنى شول ياد ئېتىدۇ.

— خەلق قوشاقلىرىدىن.

中央民族大学图书馆

چوڭ سەلقە

ئاللا يارەي، خىيالىڭىز ئەنجانچە بۆكمۇ،
كىچىكلىكتە ئوينىاپ ئىدۇق، ئەمدى يول يوقمۇ؟

ئاللا يارەي، خىيالىڭنى بىلىپ بولمايدۇ،
سەنلەر يۈرگەن كوچىلاردا يۈرۈپ بولمايدۇ.

ئاللا يارەي، خىيالىمنى ھەر يان باشلايسەن،
كۆز قىرىڭدا قاراپ قويۇپ ئوتقا تاشلايسەن.

ئاللا يارەي، بۇ مەلىدە ئۆزەڭ ئوينامسەن،
كىرپىكىڭنى ئوقيا قىلىپ بەللەپ قويامسەن.❶

—— خەلق قوشاقلىرىدىن.

❶ 1) «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» (4)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1983 -يىل نەشرى، 40-بەت.
2) «بۇلاق مەجمۇئەسى» ئومۇمىي 4-سان، 466—467-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كىچىك سەلقە

بىرىنچى ئاھاڭ

دىلرەبا ھۆسنىنى كۆرگەن بارمىكىن؟
ۋەسلىغە يەتمەسدىن ئۆلگەن بارمىكىن؟

بىر كۆرۈپ يۈز قەتلە سەجدە قىلماسام،
كۆرمەيىن جانىنى بەرگەن بارمىكىن؟

بىۋە مەن، قىلما ماڭا جەبرۇ ستەم،
بىۋەفا دەردىدىن ئۆلگەن بارمىكىن؟

ھەسرەتىمگە تاغۇ تۈزلەر يىغلاغاي،
مەن كەبى ھەيرەتدە يۈرگەن بارمىكىن!؟

ۋەسلىغە يەتمەسلىكىمنى ئاڭلادىم،
ھەجرىدە چۆللەرنى كەزگەن بارمىكىن؟

中央民族大学图书馆

داد ئېتەر مەشرەب خوتەن سەھراسىدا،
بىر زەمان دادىغە يەتكەن بارمىكىن.❶

— مەشرەب.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەددەسى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

ئىككىنچى ئاھاڭ

تاپىلماس ھۆسن مۈلكىندە ساڭا تەڭ بىر قەمەر مەنزەر،
نە مەنزەر مەنزەرى شاھىد، نە شاھىد شاھىدى دىلبەر.

بۇ كۈن يۇسۇف جەمالىنى قىلىپتۇر ھەق ساڭا بەخشش،
نە بەخشش بەخششى دەۋلەت، نە دەۋلەت دەۋلەتى مەفخەر.

سۆزۈڭ دۇررۇ جەۋاھىردۇر كۆڭۈللەر گەنجىنە لايىق،
نە لايىق لايىقى خۇسرەۋ، نە خۇسرەۋ خۇسرەۋى كىشۋەر.

---

❶ 1) «شاھ مەشرەب»، قول يازما نۇسخا، 149—150-بەتلەر.
2) «مېھرىبانىم قايدا سەن» 1990-يىل تاشكەنت نەشرى، 146-بەت.

中央民族大学图书馆

شەكەردىن تاتلىدۇر خۇلقۇڭ، كەرەمدىن خاتىرىڭ مەتلەب،
نە مەتلەب مەتلەبى مەئدەن، نە مەئدەن مەئدەنى جەۋھەر.

زىھى دەۋلەتلۇ ئاشىقكىم، سىنىڭ بىرلە قىلۇر ئىشرەت،
نە ئىشرەت ئىشرەتى جەننەت، نە جەننەت جەننەتى كەۋسەر.

بۇ ھۇسنۇڭ شەۋقى زەۋقىندە كۆڭۈل تۇتىلارى تاپتى،
نە تاپتى تاپتى خۇش لەززەت، نە لەززەت لەززەتى شەككەر.❶

كىچىك سەلقەچوشۇرگىسى

جەمالىڭ نەقشىنە سەيفى سەرايى باغلادى سۇرەت،
نە سۇرەت سۇرەتى ھەسنا، نە ھەسنا ھۇسنى جانپەرۋەر.

— سەيفى سەرايى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

– – – ⏑ – – – ⏑ – – – ⏑ – – – ⏑

❶ «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1990–يىل 3–سان، 100–بەت.

中央民族大学图书馆

پېشرەۋ

يۈسۈف بېگىم، مەندىن سەلام-
نامە گۈلئەسەلخان ئايىمغە.
قەلەمقاشلىق، بويى زىلۋا،
خۇيى-خۇلقى مۇلايىمغە.

قىزىل مەخمەلدۇر چادىرىڭىز،
ئېسىمدىن كەتمەس خاتىرىڭىز،
ئالدىڭىزدا بولسام چاكىرىڭىز،
قامچاڭ تەگسۇن ساچباغىمغە.

ئەۋۋەلدە دوست بولۇرسىز،
ئاخىرىدا سۇست بولۇرسىز،
مەگەر سۆيسەم مەست بولۇرسىز،
بۇيۇك تەگسە دىماغىمغە.

نىگاھ ئەيلەپ بىر باقمەدىڭىز،
مېنى كۆزىڭىزغە ئىلمەدىڭىز،
چارچاپ كەتسەم بىلمەدىڭىز،

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تاشلار پاتتى ئاياغىمغه.

زۇھرە كېلۇر يانە-يانە،
خاللارى بار دانە-دانە،
خاھ ئاشنا بول، خاھ بېگانە،
بار، تاپشۇردۇم خۇدايىمغه.❶

پەشرەۋ چۈشۈرگىسى

زۇھرە كېلۇر يانە-يانە،
خاللارى بار دانە-دانە،
خاھ ئاشنا بول، خاھ بېگانە،
بار، تاپشۇردۇم خۇدايىمغه.

— «يۇسۇف-ئەھمەد» داستانىدىن.

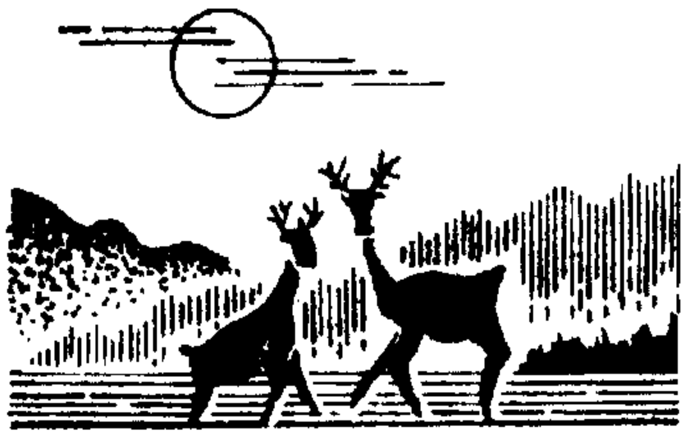

❶ «يۇسۇف-ئەھمەد»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1981-يىل نەشرى، 152—153-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

تەئكىد

ئېتنىڭ رەيھان، ئۆزۈڭ رەيھان، ئېتىڭنى كىم كېلىپ قويغان؟
ساڭا ئاشىق بولۇپ قالسۇن جېنىمدىن بىر يولى تويغان.

كېچەسى ئۇيقىدا ياتسام ئېتىڭنى قامچىلاپ ئۆتتۈڭ،
گېپىڭمۇ يوق، سۆزۈڭمۇ يوق، يۈرەككە ئوت سېلىپ ئۆتتۈڭ.

قىزىلگۈلۈم، قىزىلگۈلۈم، ھەجەپ ۋاقتا خازان بولدۇڭ،
مېنى مەيخانىغا تاشلاپ، ئۆزۈڭ يولغا راۋان بولدۇڭ.

تىرەكسىز ھويلىغا كىرسەم بېشىمدىن ئاپتاپ ئۆتتى،
بويۇڭدىن ئۆرگىلەي يارىم، سېنىڭ قەدرىڭ ماڭا ئۆتتى.❶

—— خەلق قوشاقلىرىدىن.

❶ 1) «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» (3)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1982 -يىل نەشرى، 119—125-بەتلەر.
2) «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» (4)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1983 -يىل نەشرى، 38—44-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

داستان

بىرىنچى داستان

چەمەنلەرنىڭ ئىچىندە نازۈك چەمەن بار،
بەيان قىلغىل، ئانا جان، گۈلنى كىم تۇزدى؟
بۇ جانىمنى قىيىناماي، ئەيلەگىل ئىزھار،
ئەيان قىلغىل، ئاناجان، گۈلنى كىم تۆزدى؟

نە چەمەنـدۈر، بالام مەندىن سورارسەن،
بارىن ئۆزۈم تۇزدۇم، بەيان ئەيـلەيىن.
كۇندە يۇزمىڭ خەيالدا چەمەن تۇزەرمەن،
قايسى بىرىن بالام ساڭا بەيان ئەيلەيىن.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

هېچ قاچاندا تۈزمەس ئىدىڭ بۇنداق چەمەننى،
راستىن دېگىل ئاناجان، قىينىما جاننى،
ئۆلمەسەم يەتكۈزەرمەن مۇرادقا سېنى،
بەيان قىلغىل، ئاناجان، گۈلنى كىم تۈزدى؟

ھەر سەبادا ئاچىلۇر قىرمىزى گۇللار،
گۇللار ئۆزرە سايراشۇر خۇشھال بۇلبۇللار،
بىر ناتەۋان مۇسافىر، غەرىب ئوغلۇم بار،
ئوغلۇم تۈزدى بۇ گۈلنى بەيان ئەيلەيىن.

سەنەم ئايتۇر: كۆرسەت غەرىبجانىمنى،
فىدا قىلاي ئاڭا يوقۇ بارىمنى،
رەھىم ئەيلە قىيناماي خەستە جانىمنى،
بەيان قىلغىل، ئاناجان، گۈلنى كىم تۈزدى؟

سىنىڭ ئۈچۈن ئاھۇ فىغان ئېتەرلەر،
كۈندە يىغلاپ ئۆز ھالىدىن كېتەرلەر،
ئاخىر دەمدە مۇرادىغە يېتەرلەر،
غەرىب تۈزدى بۇ گۈلنى، بەيان ئەيلەيىن.❶

— «غەرىب-سەنەم» داستانىدىن.

❶ 1) «شاھ غەرىب-شاھ سەنەم»، قول يازما نۇسخا، 45- 46- 47-بەتلەر.
2) «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1993-يىل 1-سان، 172—173-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

تۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى داستان

غەمدىن قۇتۇلالماغان مىھنەتلىك باشىم،
كۆندە يۈزمىڭ ھىجرانلار كەلدى نەيلەيىن.
قەرارى يوق شۇم فەلەكنىڭ گەردىشى،
تۆگمەس سەۋدالارغا سالدى نەيلەيىن.

ھەر زەمانە باشىمغە تۆشتى سەۋدالار،
يېتىشتۈردى جانىمغە يۈزمىڭ بەلالار،
كۆزلەرىمدىن ئاقتىلار قانۇ دەر يالار،
تەركى جەھانە ئېتىپ كەلدى نەيلەيىن.

بۇلبۇل بولۇپ گۈلىستانىڭ كەزمەدىم،
باغبان بولۇپ ئالمالارىڭ ئۈزمەدىم،
يار-يار دەپ شەككەر لەبىڭ سۆيمەدىم،
كۆڭلۈمدە ئارمانلار قالدى نەيلەيىن.

غەرىب ئايتۇر: قۇل دەيدۇرلار ئاتىمنى،
فەلەك رەۋا كۆرمەدى كۆڭۈل شادىمنى،
ھەق مۇيەسسەر ئەتمەدى شۇل مۇرادىمنى،

中央民族大学图书馆

ياخشى كۆنلەر يامان بولدى نەيلەيىن.❶

— «غەرىب-سەنەم» داستانىدىن.

ئۈچىنچى داستان

ئىككى پەرى كېلۇر يانە،
ئەجەب سەيلانە، سەيلانە،
ئاشىقلارنىڭ جانىن ئالىپ،
كېلۇر سەيلانە، سەيلانە.

ئىككى پەرى ھەمدەم بولۇپ،
بىر-بىرىگە مەھرەم بولۇپ،
قىيا باقىپ، قولىن سالىپ،
كېلۇر سەيلانە، سەيلانە.

بىرى گۇلدۇر، بىرى غۇنچە،
قاچان بولغاي سەنەم قىزچە،

❶ «غەرىب-سەنەم»، قول يازما نۇسخا.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تەماشاغە كېلۇر بارچە،
ئەجەب سەيلانە، سەيلانە.

غەرىب نەيلەي شول يارنى،
ئىزھار ئېتەي ئەھۋالنى،
يار كۆرسەتسە جەمالىنى،
ئەجەب سەيلانە، سەيلانە.❶

— «غەرىب-سەنەم» داستانىدىن.

تۈتىچى داستان

بارساڭ ئەگەر شاھى خۇرشىد يانىغە،
ئەزىزىڭ، مېھرىبانىڭ كەلدى دېگەيسەن.
كۆيۈپ-يانىپ يىراغلىقنىڭ ئوتىغە،
شۇل ھالى پەرىشانىڭ كەلدى دېگەيسەن.

❶ 1) «شاھ غەرىب-شاھ سەنەم»، قول يازما نۇسخا، 58-بەت.
2) «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1993-يىل 1-سان، 177- 180- 181-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

ئاغالارى يۇسۇفـنى چاھغە تاشـلادى،
ئوغلى ئۆچۈن يەئقۇب قانلار يىغـلادى،
قادىر ئەللاھ يۇسۇفـكە پەناھ ئەيلەدى،
ئامان-ئېسەن كارۋاننىڭ كەلدى دېگەيسەن.

سىينەسىغە ئول مىسكىن ئاشىق تاش ئۇرۇپ،
پەرۋانەدەك ئىشق ئوتىـغە باش ئۇرۇپ،
شۇم فەلەكـدىن بىھساب جەفالار كۆرۈپ،
ئول كۆزلەرى گىريانىڭ كەلدى دېگەيسەن.

ھەرگىز قۇتۇلالـمادىم بەلادىن قـاچىپ،
چۆللەر كەزدىم نەچچە يىل، جانىمدىن كېچىپ،
ئەمدى كۇلفەت-مىھنەتنىڭ شەرابىن ئىچىپ،
شول چاكى گەرىبانىڭ كەلدى دېگەيسەن.

سەنەۋبەردەر: قۇلاق سال، ئوغلۇڭ دادىغە،
بىر سۆزۈم بار ئايتايىن كۆڭلۈڭ شادىغە،
كۆيۈپ-يانىپ نەچچە يىل ئىشقىنىڭ ئوتىغە،
ئەزىزىڭ، مىھرىبانىڭ كەلدى دېگەيسەن.❶

— «سەنەۋبەر» داستانىدىن.

❶ 1) «سەنەۋبەر» ، قول يازما نۇسخا.
2) «سەنەۋبەر» داستانى، «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1991-يىـل 1-سـان، 112 -بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

بەشىنچى داستان

قادىر ئەللاھ، ئۆلەر بولدۇم بۇ غەمدە،
مەن نەيلەيىن تۇرار مەكان بولماسا،
شۇم فەلەكدىن يەتكەن قايغۇ-ئەلەمدە،
مەن نەيلەيىن بىر مېھرىبان بولماسا.

ۋەھكى، كۆڭلۈم بولدى جانانغە بەندە،
قىيىنالادۇر ئەزىز جانىم بۇ تەندە،
بۇ چۆللەردە ئازىپ بولدۇم شەرمەندە،
يېتەلمەسمەن يارغا ئىمكان بولماسا.

ئىزلەپ يۈرۈر ھەمراھ گۈلىيۈزلۈك يارىن،
ئاختارىپ كېزەرلەر دۇنيانىڭ بارىن،
ھىجران ئالدى ئۇنىڭ سەبرۇ قەرارىن،
مەن نەيلەيىن ئارامى جان بولماسا.❶

—— «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىن.

---

❶ 1) «ھۆرلىقا-ھەمراجان»، قول يازما نۇسخا.
2) «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1990-يىل 2-سان، 130-بەت.

中央民族大学图书馆

مەشرەب

بەشىنچى مەشرەب

قەنى يارىم، قەنى يارىم، چەھار باغ بولدى گۇلئەنداز،
قەنى يارىم، قەنى يارىم، سالاي يولغە پايەنداز.

قەنى يارىم، قەنى يارىم، بۇلاقلاردا يۈزىن يۇۋسە،
قەنى يارىم، قەنى يارىم، بۇ يەر ئوينارغە كۆپتۈر ساز.

قەنى يارىم، قەنى يارىم، چەمەنلەردىن ئالىپ تاقسە،
قەنى يارىم، قەنى يارىم، قولغە ئالسەلەر بىر ساز.

قەنى يارىم، قەنى يارىم، مېنىڭ بىرلە شەراب ئىچسە،
قەنى يارىم، قەنى يارىم، كۆڭۈل شاد ئەيلەسەك بىرئاز.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قالىپ يارىم، قالىپ ئىشرەت، كېتەر بولدۇم چېكىپ ھەسرەت،
بۇ ئالەمدە غەمۇ غۇربەت بىلە فەرھاد ئۆزى ھەمراز.❶

— «فەرھاد ــ شىرىن» داستانىدىن.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

∨ — — — ∨ — — — ∨ — — — ∨ — — —

* *

قەدۇ خەتتىڭ بىلە كۆزۇ يۈزۈڭ، ئەي سەرۋى سىيمىن تەن،
بىرى سەرۋۇ بىرى رەيھان، بىرى نەرگىس، بىرى گۈلشەن.

ھەدىسۇ لەئلۇ رەفتارۇ جەمالىڭدىن ئىبرۇر ھەر دەم،
تىلىم گويا، سۆزۈم رەڭگىن، كۆڭۈل خۇررەم، كۆزۈم رەۋشەن.

مەنى مەدھۇشۇ مىسكىن نەيلەي ئول شوخى بەلا بىرلە،
مەن ئەسرۇ بىدىلۇ بىخۇد، ئول ئەسرۇ پۇر دىلۇ پۇر فەن.

❶ 1) «شەھزادە فەرھاد ۋە مەلىكە شىرىن»، قول يازما نۇسخا.
2) «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» (3)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1991 ـ يىل نەشرى، 66 ـ بەت.

中央民族大学图书馆

فەلەك جەۋرۇ جەفاسىدىن، ئۇل ئاي دەردۇ بەلاسىدىن،
چېكەرمەن نالەۋۇ ئەفغان، قىلۇرمەن گىريەۋۇ شىۋەن.

بەلايى ئىشقۇ يالغۇزلۇق داغى ھىجرانۇ غۇربەتتە،
ئاتىم مەجنۇن، كىشىم مىھنەت، ئىشىم زارى، يەرىم گۇلخەن.

ئۇقۇلغ بىرلە خەيالىڭ، دەردىڭۇ مىھرىڭغە بابىردەك،
تەنىم مەنزىل، كۆزۈم مەسكەن، كۆكۈس مەئۋا، كۆڭۈل مەخزەن.[1]

— بابىر.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم
مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن
— — —ᵕ — — —ᵕ — — —ᵕ — — —ᵕ

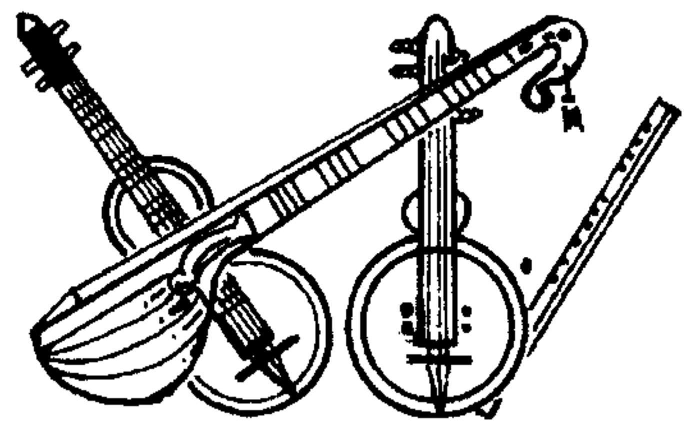

[1] «بابىرشېئىرىيىتىدىن»، 1982-يىل تاشكەنت نەشرى، 41-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى مەشرەب

بىرىنچى ئاھاڭ

يارنىڭ چار باغىدىن بىر دەستە گۈل كەلتۈرمىشەم،
بادەئى ئىشقى مۇھەببەت كاسە مۇل كەلتۈرمىشەم.

ناگەھان جامى مۇھەببەت بادەسىدىن نوش ئېتىپ،
كۆزلەرىمدىن قەترە-قەترە ئەشكى مۇل كەلتۈرمىشەم.

جەزبە ئەيلەپ بادەئى ئىشقى مۇھەببەت كەيفىدە،
سەجدەئى شۈكرانەغە باشىمنى قۇل كەلتۈرمىشەم.

خانۇ مانىم يارنىڭ ھەققىدە ئىسار ئەيلەسەم،
ئىلتىماسىم ياردىن قىلغاي قەبۇل، كەلتۈرمىشەم.

شۈكر لىللاھ، نەۋبەتى بولدۇڭ نەبىغە ئۇممەتى،

中央民族大学图书馆

بىل غەنىمەت فۇرسەتى، خەتمى رەسۇل كەلتۇرمىشەم.❶

—— نەۋبەتى.

ۋەزن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—⌣— ——⌣— ——⌣— ——⌣—

ئىككىنچى ئاھاڭ

ئەرزىمنى ئايتاي، ئەي يار دىلخاھ،
ئۆتۈگدا كۆيدۈم ۋەللاھۇ بىللاھ.

سەۋدايي زۇلفۇڭ، غەم بىرلە ئىشقىڭ،
شۇكرى خۇداغە، بولدىلا ھەمراھ.

يەتتە فەلەكنى ئۆرتەگەي ئاھىم،
ئىشقىڭدا ئۇرسام ناگاھ بىر ئاھ.

❶ «دىۋانى نەۋبەتى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل نەشرى، 70-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بولۇر ۋەبالىم ئىشقىڭدا ئۆلسەم،
ھالىمنى سورغىل سەن گاھى بىگاھ.

كىرمە رەقىبلەر سۆزىگە ھەرگىز،
سۆزۈم ئىشىتكىل ئەرمەسمۇ بەدخاھ.

ئۆلدى ۋەفائى ھەجرىڭدە، ئەي شوخ،
بولغىل ئانىڭكى ھالىدىن ئاگاھ.❶

— ۋەفائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى مۇتەقارىبى مۇسەممەنى ئەسلەم

فەئلۇن فەئۇلۇن فەئلۇن فەئۇلۇن

— — ᵕ — — — — ᵕ — —

ئۈچىنچى ئاھاڭ

ئول نە قىزدۇر، ھۇرى رىزۋان ھەم بەرابەر كەلمەگەي،

❶ «مۇقام تېكىستلىرى»، شىنجاڭ ياش-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1986-يىل نەشرى، 154—155-بەت.

中央民族大学图书馆

ئول نە قەددۇر، سەرۋى لەرزان ھەم بەرابەر كەلمەگەي.

كاكۇلگە مۇشكى خوتەن ھەم بەرابەر كەلمەگەي،
ئول نە لەبدۇر، لەئلى يەمەن ھەم بەرابەر كەلمەگەي.

ئول نە يۈزدۇركىم، قىزىلگۈل ھەم بەرابەر كەلمەگەي.
ئول نە ساچدۇر، باغدا سۇنبۇل ھەم بەرابەر كەلمەگەي.

ئول نە دەنداندۇر، ئاثا گەۋھەر بەرابەر كەلمەگەي،
ئول نە سۆزدۇر، سۆز ئارا شەككەر بەرابەر كەلمەگەي.❶

— «فەرھاد-شىرىن» داستانىدىن.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—◡— — —◡— — —◡— — —◡—

❶ 1) «شاھزادە فەرھاد ۋە مەلىكە شىرىن»، قول يازما نۇسخا.
2) «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» (3)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1991 -يىل نەشرى، 6-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

يەشلەر

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

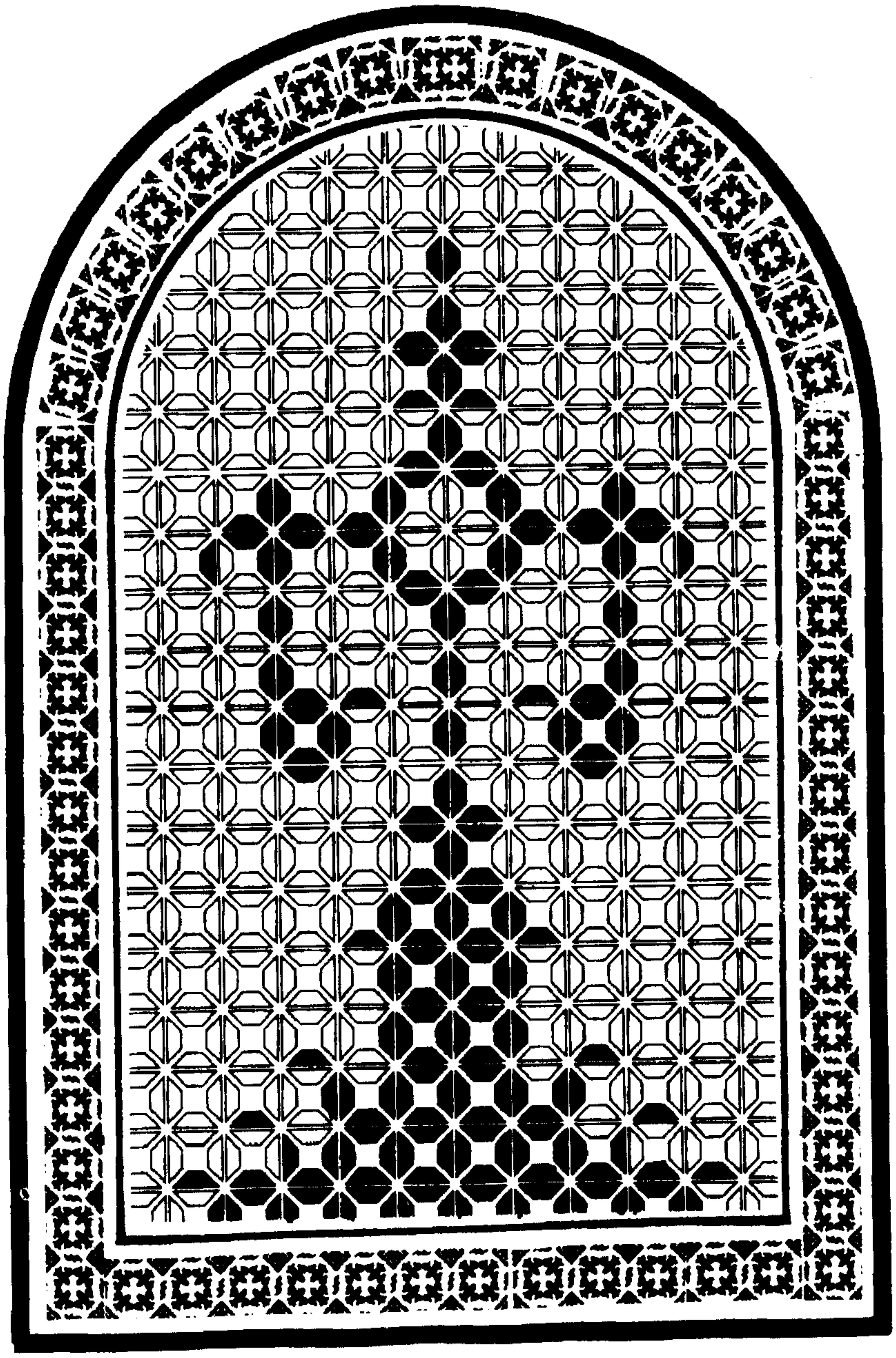

中央民族大学图书馆

مۇندەرىجە

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

بۇ قىينالغان جىنىم .... نەۋائى (43)

تەئەززە

ئەي جىمى تەختۇ تاجلىقلار .... نەۋائى (44)

ئۇ گۈزەللەر شاھى .... مەشھۇرى (45)

نۇسخە

بۇ جاھاندا .... مەھزۇن (46)

كىچىك سەلىقە (بىرىنچى ئاھاڭ)

دىلبەرىنىڭ ھۆسنىنى.................. مەشرەب (47)

ئىككىنچى ئاھاڭ

ھۆسن مەملىكتىدە .... سەيفى سەرايى (48)

مەشرەب

بىرىنچى مەشرەب

ئەي كۈمۈش تەنلىك سەرۋى .... بابىر (50)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى مەشرەپ (بىرىنچى ئاھاڭ)
يارنىڭ چاھار بېغىدىن .... نەۋبەتى (51)
ئىككىنچى ئاھاڭ
ئەي سۆيۈملۈك يار .... ۋەفائى (52)

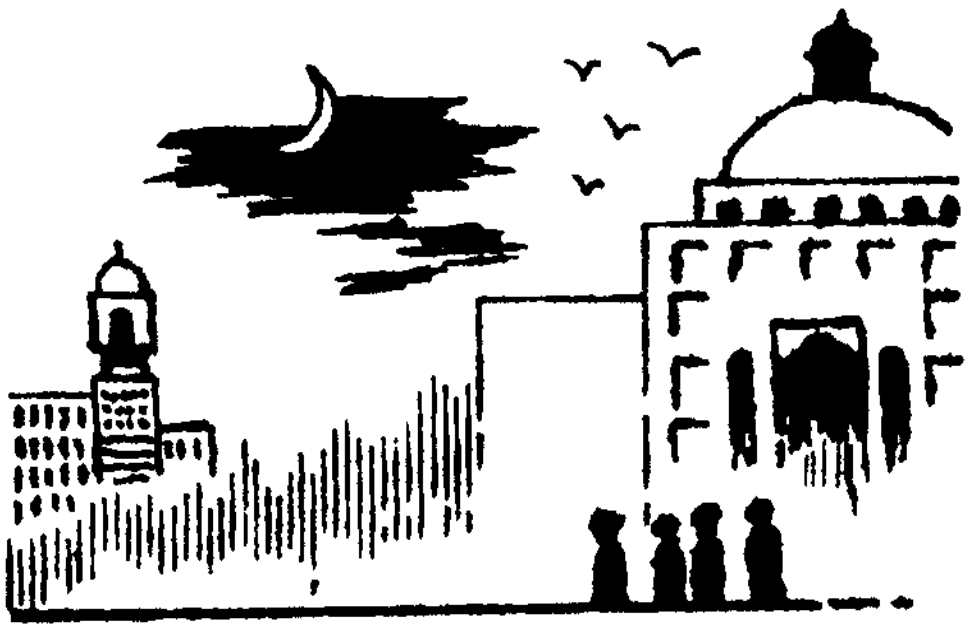

中央民族大学图书馆

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

بۇ قىينالغان جىنىم مەجنۇنلۇق ۋادىسىغا يۈزلەندى، شۇڭا بۇزۇلغان بۇ تىرىكچىلىكىمنى بىر يولىلا ۋەيران قىلاي دەيمەن.

بۇ زالىم پەلەك تۆپەيلى توپا-توزانغا ئايلاندىم، كىشىلەر تۇتىيالىق ئۈچۈن غۇبارىمنىمۇ تاپالمىسۇن.

گۆرىستان گادايلىرى مازىرىمنىڭ شىمىنى سىزەلمىسە دەيمەن، چۈنكى ئۇچقۇن چۈشكەندە ئۆي-بىساتنىڭ كۆيۈشى شەكسىز.

نەگە ماڭدىڭ دەپ سورىماڭلار، ئىختىيار ئۆزۈمدە ئەمەس، ئىختىيارىم تىزگىنىنى قازانىڭ قولىغا تاپشۇرغانمەن.

قان-ياشلىرىم تۆگەپ، زەپىران يۈزۈم قالدى. پەلەك زۇلمى باھارىمنى خازانغا ئايلاندۇردى.

يۇرتداشلىرىم بىلەن يارىمدىن بىشىمغا يۈزلەپ جاپا-مۇشەققەتلەر كەلدى. يارنى تاشلاپ، يۇرتتىن بىشىمنى ئېلىپ چىقىپ كەتسەم نىمە

中央民族大学图书馆

بوپتۇ.
ھاياتىمنىڭ شارابىدىن بېشىم ئايلاندى، ئەي ساقى، قەدەھكە
قاتىللىق زەھرىنى قۇيۇپ، خۇمارىمنى باسقىن.
ھەرقانداق كىشى پارە-پارە بولغان باغرىمنىڭ قېنى بىلەن بولغان-
غان يۈزۈمنى كۆرسە، ھالىمنىڭ يامانلىقىغا ئىچ ئاغرىتماي قالمايدۇ.
نەۋائىنىڭ بار-يوقىنى ئۆرتەپ، ئۇنى بىراقلا ئازات قىلغىن، چۈن-
كى جاھاندىن كەچمىگىچە ئاراملىق يوقكەن ئەمەسمۇ!

— نەۋائى.

تەتەززە

ئەي، جىمى تەختۇ تاجلىقلار سېنىڭ گادىيىڭنىڭ گادىيى، كىم
گادىيىڭ بولسا، ئۇ تەخت ۋە تاجغا مۇھتاج ئەمەس.
ئەگەر كۆزلىرىڭ گۇناھ ئۈچۈن غەزەپلەنسە ئەجەبلىنەرلىك ئە-
مەس، چۈنكى بىمارلارنىڭ مىجەزى نازۇك بولىدىغانلىقى ھەممىگە ئايان.
سەنەۋبەر دەرىخى قەددىڭ سەرۋىسى بىلەن بەس تالاشمىسا، شامال
نېمىشقا چىنارنىڭ قولى بىلەن ئۇنىڭ كاچىتىغا ئۇرۇدۇ.
ئەي، كۆڭلۈمنى بۇزۇپ، مېنى خىيالىڭدىن چىقىرىۋەت، دېسەن،
ھېچكىم ۋەيرانىدىن خەزىنە ئىستىمەيدۇ، باج تەلەپ قىلمايدۇغۇ.

中央民族大学图书馆

پادىشاھ زالىم بولسا، ئەل ئىچىدە زۇلۇم ئەۋج ئېلىپ كەتكىنىدەك، سەن جاپا سېلىۋەرگەچكە، كۆڭلۈم، جانىم مەندىن بىزار بولدى.
پىراقىڭ دەستىدىن زارلىسام، سەۋر قىل دەيسەن، ۋاي داد، سەن كۆيۈكنى ئوت بىلەن داۋالايمەن دەۋاتىسەن.
مەنسەپ تاجىڭدىن نىمە پايدا، ئۇنى پەلەكنىڭ يۇلتۇز گۇللۈك ئەتلەسلىرى بىلەن زىننەتلىگەن تەقدىرىڭدىمۇ، يەنىلا يوقۇلۇش چاڭ-توزانلىرى بېسىپ كېتىدۇ.
نەۋائى سېنىڭ گادىيىڭ بولالىسىلا تەخت ۋە تاج ئىستىمەيدۇ، چۈنكى جىمى تەخت ۋە تاجلىقلار سېنىڭ گادىيىڭنىڭ گادىيى.

— نەۋائى.

* *

ئۇ گۈزەللەر شاھى نازۇكەرەشمە بىلەن يۈزۈمگە بىر كاچات ئۇرغانىدى، پەنجىسىنىڭ ئىزى يۈزۈمگە ئايدەك نەقىشلەندى.
چاقماقتەك ئاھ ئۇرالايدىغان دۆلەتنى خۇدا ھەركىمگە نېسىپ قىلىۋەرمىگەن، بەختسىزلەرنىڭ چاقمىقىغا قاراڭغۇلۇق ھاجەت ئەمەس.
جاھاندا خارلىقتىن يۈزى زەردەك سارغايغانلارنىڭ تارتقان ئاھى بېشىغا تۇغ، ئىشقى تاج بولىدۇ،
بەس، ھۇجرام ئاھىمنىڭ نۇرى بىلەن دائىم يورۇپ تۇرىدۇ، ئاي نۇرىغا قاچان مېنىڭ ھاجىتىم چۈشكەن.
مېيىقى ئەمدى خەت تارتقان ئۇ سۇمبۇل چاچ ھۆسن دۇنياسىنىڭ

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

جاھانگىرىدۇر، ئۇنىڭ مېيىقى بىلەن چېچىغا خوتەن-چىندىن باج كېلىدۇ.

ئەي مەشھۇرى، ئۇنىڭ ھۆسنىنىڭ شۆھرىتى كۆككەيەتتى، ئالەمدە
ئاي بىلەن قۇياشمۇ ئۇنىڭغا باج تۆلەۋاتىدۇ.

— مەشھۇرى.

نۇسخە

بۇ جاھاندا ۋىسال ئۈمىدى بىلەن ھىجران قايغۇسى تۈپەيلىدىن
جېنى ئازار يېگەن مەندەك بىر غېرىب ناتىۋانمۇ بارمىدۇ؟
پەلەك بېشىمغا بالا تاشلىرىنى ياغدۇرۇپ، يالىڭاچ تېنىمنى لالىدەك
قىزىل قانغا بويىدى.
كۆڭلۈم ئېكىنىغا سەۋر-تاقەت ئۇرۇقىنى قانچە ئەككەن بولساممۇ
ئۈنمىدى، چۈنكى بۇ ئۇرۇقلار دائىم غەم قۇشلىرىغا دان بولۇپ قالدى.
ۋاي داد، ھىجران لەشكىرى شۇ قەدەر زۇلۇم سالدىكى، يۈز قېتىم
«ئەل ئامان» دەپ ۋارقىرىغان بولساممۇ بىر نەپەس ئامانلىق بەرمىدى.
ئىشق باياۋانىدا ئاقىرىپ كەتكەن ئۇستىخىنىمنى كۆرگەن كىشىلەر
ئۇنى ھىجران شۇڭقارلىرىدىكى قويۇن بىلەن سامان دەپ گۇمان
قىلىدۇ.

中央民族大学图书馆

ئەي زاھىد، مىنى پانا مەيخانىسىدا كۆرۈپلا ماڭا ھەمشىرىك بول- دۇڭ دەپ كايىما، مەندىن ساڭا زىيان يەتمەيدۇ.

سەلتەنەتنى دەپ پېقىر-مىسكىنلەردىن ئۆزۈڭنى يوشۇرما، چۈنكى بىر كۈنى شاھ بىلەن گاداي تۇپراق ئاستىغا كىرىپ تەڭ بولىدۇ.

ئەي مەيخانا ئاقساقىلى، مەن بۇ خۇمارىم ئازابىدىن ئۆلۈپ كېتىدى- غان ئوخشايمەن، رەھىم قىلىپ جان چىقماستا ئاغزىمغا بىر تامچە مەي تامغۇزۇپ قوي.

ئەي نەسىھەتچى، مەھزۇنغا ئۈمىد ۋە قورقۇنچتىن سۆزلىمە. ۋىسال- سىز جەننەت ماڭا ھىجران دوزىخىدىن ياماندۇر.

— مەھزۇن.

كچىك سەلقە

برنچى ئاھاڭ

دىلبەرنىڭ ھۆسنىنى كۆرگەنلەر بارمىكىن، ۋەسلىــگە يېــتەلمەي،
[مىنىڭدەك] ئۆلگەنلەر بارمىكىن؟
[مىنىڭدەك]بىر كۆرۈپ يۈز قېتىم سەجدە قىلالماي، كۆرمەي

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

تۇرۇپ جىنىنى بەرگەن بارمكن؟
ئاجز بچارىمەن، كۆپ جەبر-جاپا قلما، بۋاپانڭ دەردىدن
[مىنگدەك]ئۆلۆپ كەتكەن بارمۇ؟
چەككەن ھەسرەتلرىمگە تاغ-دالالار يغلايدۇ، مەندەك ھەيرانلقتا
يۇرگەنلەر بارمدۇ؟
ۋەسلگە يىتەلمەسلكنى ئويلاپ، مەندەك ھجراندا چۆللەرنى
كەزگەن بارمۇ؟
مەشرەپ خوتەن سەھراسدا داد-پەرياد قلدى، بر پەس ئۇنىڭ
دادىغا يەتكەنلەر بارمۇ؟

— مەشرەپ.

ئىككىنچى ئاھاڭ

ھۆسن مەملكتىدە ساڭا تەڭ بر ئاي مەنزرىسى تىپىلمايدۇ. ئۇ قانداق مەنزرە؟ گۈزەل مەنزرە، قانداق گۈزەل؟ كۆڭۈلنى مەپتۇن قلىدىغان گۈزەل.

بۈگۈن تەڭرى يۈسۈپنىڭ گۈزەللكنى ساڭا بىغشلاپتۇ، بۇ قانداق بىغشلاش؟ دۆلەت بىغشلاش، قانداق دۆلەت پەخرلىنەرلك دۆلەت.

سۆزۈڭ كۆڭۈل خەزىنسگە لايق ئۈنچە-ياقۇتتۇر، قانداق لايق؟ شاھلارغا لايق، قانداق شاھقا؟ شاھلارشاھىغا.

خۇلقۇڭ شىكەردىن تاتلق، كۆڭلۈڭ تەلەپ قلغاندىنمۇ بەكرەك

中央民族大学图书馆

سبخىي، قانداق سبخىي؟ كاندەك سبخىي، قانداق كان؟ جاۋاھىر كىنى.

سىنىڭ بىلەن ئىشرەت قىلغۇچى نىمە دىگەن دۆلەتلىك ئاشىق-- ھە، ئۇ قانداق ئىشرەت؟ جەننەت ئىشرىتى، قانداق جەننەت؟ كەۋسەر جەننىتى.

ھۆسنۈڭنىڭ زوق-شوقىدىن كۆڭۈل تۇتىلىرى ئاجايىپ لەززەت تاپتى، ئۇ قانداق لەززەت؟ شىكەر لەززىتى.

سەيفى سەرايى كۆركەم جامالىڭنى سۇرەتلەپ چىقتى، قانداق سۇرەت؟ گۈزەل سۇرەت، قانداق گۈزەل؟ جاننى ياشارتىدىغان گۈزەل.

— سەيفى سەرايى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەشرەب

بىرىنچى مەشرەب

ئەي كۆمۈش تەنلىك سەرۋى، سىنىڭ بويۇڭ سەرۋى، مىيىقلىرىڭ رەيھان، كۆزۈڭ نەرگىس، يۈزۈڭ گۈلشەندۇر.

سۆزۈڭ، لىۋىڭ، يۈرۈشۈڭ ۋە جامالىڭدىن دائىم تىلىم ئۆتكۈر، سۆزۈم يېقىملىق، كۆڭلۈم خۇشال، كۆزۈم روشەندۇر.

مەن ھوشسىز مىسكىن ئۇ بالالىق شوخ بىلەن قانداقمۇ قىلاي، مەن تولىمۇ بىخۇد ئاشىق، ئۇ ناھايىتى جۈرئەتلىك ۋە ھىيلىگەر.

پەلەكنىڭ جەبىر-جاپاسىدىن ۋە ئۇ گۈزەلنىڭ بالاسىدىن نالە-ئەپغان چېكىمەن، زارلىنىپ ياش تۆكىمەن.

ئىشق بالاسى ۋە يالغۇزلۇقتا، ھىجران ھەم غۇربەتچىلىكتە ئېتىم مەجنۇن، ھەمراھىم جاپا-مۇشەققەت، ئىشىم زارلاش، ياتقان يېرىم گۈلخان بولدى.

ئۇقۇڭ بىلەن خىيالىڭ، دەردىڭ بىلەن مېھرىڭگە بابىرنىڭ تېنى

中央民族大学图书馆

مەنزىل، كۆزى تۇرالغۇ، كۆكسى ۋەتەن، كۆڭلى خەزىنە بولدى.

— بابىر.

ئىگىلىكچى مەشرەب

بىرىنچى ئاھاڭ

يارنىڭ چاھار بېغىدىن بىر دەستە گۈل ئېلىپ كەلدىم، ئىشق-مۇھەببەت شارابىدىن قەدەھنى تولدۇرۇپ كەلدىم.

تاسادىپى مۇھەببەت جامىنىڭ مېيىدىن ئىچىپ، كۆزلىرىمدىن توختاۋسىز ياش تۆكۈپ كەلدىم.

ئىشق-مۇھەببەت شارابىنىڭ كەيپى بىلەن ئۆزۈمنى يوقىتىپ تەشەككۇر سەجدىسىگە بېشىمنى قويدۇم.

بارلىقىمنى يارغا بېغىشلىسام دېگەن ئۈمىدتە، ئۇنىڭ قوبۇل قىلىشىنى سوراپ كەلدىم.

ئەي نەۋبەتى، نەبىگە ئۈممەت بولغانلىقىڭ ئۈچۈن تەڭرىگە شۈكۈر قىل، پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ رەسۇل ھەققىدە خەتمە ئوقۇ.

— نەۋبەتى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى ئاھاڭ

ئەي سۆيۈملۈك يار، ئەرزىمنى ئاڭلا: ئەزبىرايي خۇدا، سىنىڭ
ئوتۇڭدا كۆيۈۋاتىمەن.
خۇداغا شۈكۈركى، چېچىڭىنىڭ سەۋداسى بىلەن ئىشقىڭىنىڭ غېمى
ماڭا ھەمراھ بولدى.
ئىشقىڭدا تاسادىپ بىرئاھ ئۇرسام ئاھىم يەتتە ئاسماننى ئۆرتەيدۇ.
ئەگەر ئىشقىڭدا ئۆلۈپ كەتسەم ئۇۋالىم بولۇپ قالمىسۇن، ئانچە—
مۇنچە ھالىمنى سوراپ قوي.
سۆزۈمنى ئاڭلا، رەقىبلەرنىڭ سۆزىگە كىرمە، ئۇلار ھەسەتخور
ئەمەسمۇ.
ئەي شوخ، ۋەفائى ھەجرىڭدە ئۆلدى، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر تاپ.

— ۋەفائى.

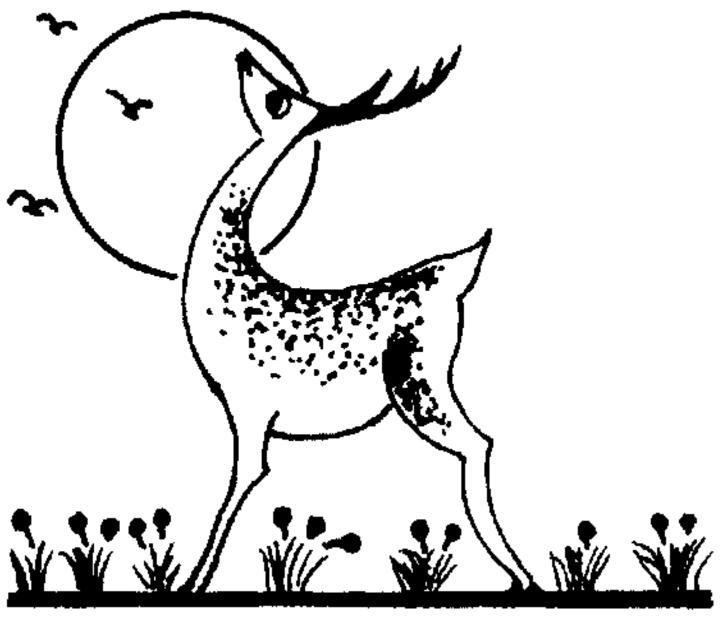

中央民族大学图书馆

لۇغەت

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

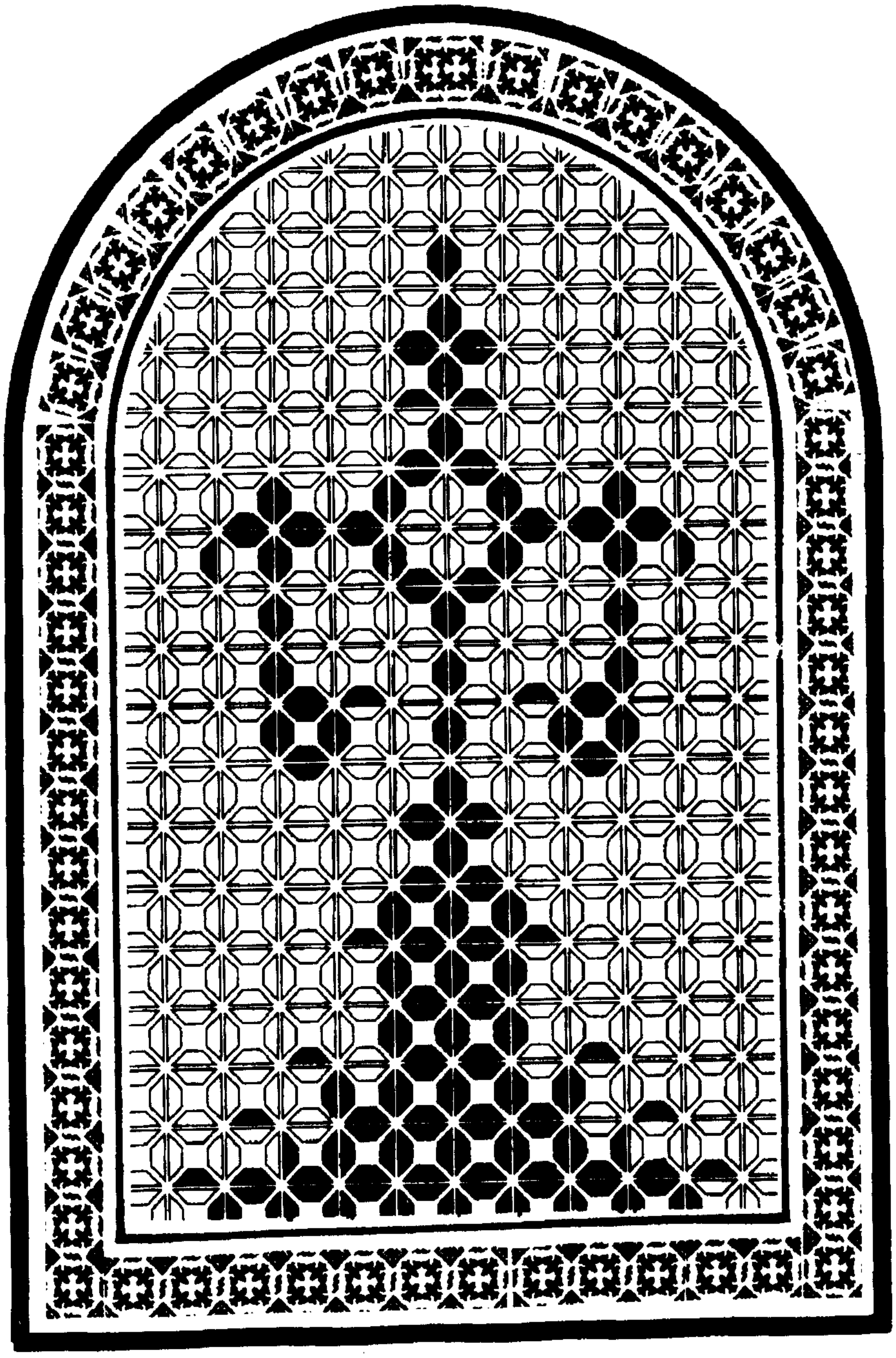

中央民族大学图书馆

ئا

ئازۇردە ئازارىگەن، رەنجىگەن؛
ئازۇردەجان — جېنى قىينالغان؛
ئازۇردە دىل — دىلى رەنجىگەن.

ئە

ئەزم I بىرەر ئىشنى نىيەت قىلىش، كۆڭلىگە پۈكۈش، ئىنتىلىش؛
ئەزمى راھ — يولغا چىقىش؛
ئەزمى سەيد — ئوۋغا چىقىش؛
ئەزمى ۋەتەن — ۋەتەنگە قايتىش.

ئەزم II سۆڭەك؛
ئەزمى رەمىم — چىرىگەن سۆڭەك، كونا سۆڭەك.

ئەسرۇ ناھايىتى كۆپ، غايەت، ھېسابسىز، ئارتۇق.

ئەشك كۆز يېشى؛
ئەشك جويبار — كۆزدىن ئاققان ياشلار؛
ئەشكى گۈلگۈن — قانلىق ياش؛
ئەشكى نەدامەت — نادامەت يېشى، پۇشايمان يېشى.

ئەنجۇم يۇلتۇزلار؛

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئەنجۇم قىياس — يۇلتۇزغا ئوخشاش.

ب

بادە مەي، ئىچىملىك، شاراب؛
بادەئى گۈلگۈن، بادەئى ھۇمرا، بادەئى لەئل — قىزىل مەي؛
بادەئى ئىشق — ئىشق شارابى.

بەخشش بېرىش، تەقدىم قىلىش، تارتۇق قىلىش.

بەدخاھ نىيىتى يامان.

بىداد زۇلۇم، جەبىر، ئادالەتسىزلىك.

بىللاھ خۇدا ھەققى، ئەزبىرايى خۇدا (قەسەم).

بىۋە ئاجىز، بىچارە، ھېچكىمى يوق.

پ

پەرتەۋ نۇر، شولا، يورۇغلۇق، پارلاقلىق.

پەرگالە 1) پارچە، بۆلەك 2) تىتىلغان، يۇڭدالغان؛
پەرگالە-پەرگالە — بۆلەك-بۆلەك.

پۇر تولا، كۆپ، نۇرغۇن، مول؛
پۇردىل — قەھرىمان، پالۋان؛
پۇرفەن — ھىيلىگەر، نەيرەڭۋاز؛
پۇرنەم — ياشقا تولغان؛
پۇرنۇر — نۇرلۇق، پارلاق.

پىر 1) قېرى، چال، بوۋاي؛ 2) پىرەر دىنى، گو-

中央民族大学图书馆

روھنىڭ باشلىقى؛ رەھبىرى؛ ئىشان؛ شەيخ سوپىلارنىڭ باشلىقى؛

پىرى دەير — مەيخانا باشلىقى؛

پىرى كەنئان — يەئقۇب پەيغەمبەر.

ت

تۇتىيا مىسنىڭ دېتىدىن پەيدا بولغان كىرىستال، (قەدىمكى ۋاقىتلاردا كۆز ئاغرىقىغا ۋە كۆزنى روشەنلەشتۇرۇشكە ئىشلىتىلگەن) بىرخىل كەم تېپىلىدىغان، ئەتىۋارلىق دورا.

تۇخم ئۇرۇغ، تۇخۇم، دان.

ج

جام قەدەھ، مەي پىيالىسى؛

جامى جەم — جەمشىدجامى، ئىچسە-ئىچسە شارابى تۈگىمەس قەدەھ؛

جامى مۇھەببەت — مۇھەببەت قەدەھى؛

جامى ۋەھدەت — بىرلىك قەدەھى؛

جامى ھىدايەت — مەجھۇل م: توغرا يولغا سېلىش.

جاھ مەنسەپ؛ يوقىرى مەرتىۋە، ئەمەل؛ يوقىرى دەرىجىلىك ئورۇن؛

ئالىي جاھ — يۇقىرى مەرتىۋىلىك؛

ساھىب جاھ — ئۇلۇغ مەرتىۋە ئىگىسى، يۇقىرى دەر-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

جىلىك مەنسەپدار.

جەۋھەر [كۆپلۈكى: جەۋاھىر، جەۋاھىرات] 1) قىممەت باھالىق تاش؛ ياقۇت؛ 2) مەجھۇل م: يالتىراق-لىق؛ 3) ئاساس، ماھىيەت، نېگىز.

جۇرم گۇناھ، جىنايەت؛

جۇرم ئەھلى — گۇناھكارلار؛

جۇرمۇ ئىسيان — جىنايەت ۋە ئىسيان.

جۇنۇن ساراڭلىق، ئەقلىدىن ئازماقلىق، سەۋدايىلىق.

خ

خەت [كۆپلۈكى: خۇتۇت] 1) سىزىق، ئىز؛ 2) يېزىق، خەت؛ 3) يېڭى چىققان بۇرۇت؛

خەتتى فەرمان — ھۆكۈمرانلىق دائىرىسى.

خەتم 1) تاماملىنىش، تۈگەللىنىش، ئاخىرىغا يەتكۈ-زۈش؛ 2) تامغا بېسىش؛ 3) خاس، مەخسۇس؛ 4) قۇرئاننى بېشىدىن ئاخىرىغىچە قىرائەت بىلەن ئوقۇپ تاماملاش.

خەيل 1) گۇرۇھ، توپ؛ 2) ئات-ئۇلاغ توپى.

خىراج باج، سېلىق.

د

داج قاراڭغۇ، قاراڭغۇلۇق؛ ئىنتايىن قاراڭغۇ كېچە.

داغى تېخى، يەنە، ھەمدە.

中央民族大学图书馆

دەفئ قايتۇرۇش، رەد قىلىش، كەتكۈزۈش؛
دەفئى جۇنۇن — ساراڭلىقنى يوقىتىش، سەۋدايىلىقنى قايتۇرۇش؛
دەفئى خۇمار — خۇمارنى بېسىش.

دەندان چىش.

دەير 1) بۇتخانا، 2) مەجھۇل م: مەيخانا، 3) دۇنيا؛
دەير پىرى — مەيخانا باشلىقى، مەيخانىچى؛
دەيرى فەنا — مەجھۇل م: پانىي بولغانلار [ئۆزلۈ-كىدىن كەتكەنلەر] دۇنياسى.

دىلبەر 1) دىلنى تارتقۇچى، 2) گۈزەل؛ سۆيۈملۈك، مەھبۇب.

دىلخاھ كۆڭلى تارتقان، دىلى خالىغان، يېقىملىق.

دىلرەبا دىلنى تارتقۇچى، كۆڭۈلنى مەپتۇن قىلغۇچى، جەزىبىلىك، سۆيۈملۈك.

دۇۋاج 1) ئورۇن-كۆرپە؛ يېپىنچا؛ 2) پاختىلىق چا-پان.

ر

رەخت 1) بىسات، ئۆي ئەسۋابى؛ 2) كىيىم-كېچەك؛ 3) سەپەر يۈكى.

رەفتار يۈرۈش، مېڭىش؛
باد رەفتار — شامالدەك تېز يۈرەر؛
تېز رەفتار — تېز يۈرەر، يۈگرۈك.

رەڭگىن رەڭدار، گۈزەل، يالتىراق.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

رەنج مۇشەققەت، قىيىنچىلىق؛ كېسەللىك.

روزگار 1) تۇرمۇش، تىرىكچىلىك، ئائىلە ئىگىلىكى، كۈن كەچۈرۈش؛ 2) دەۋر، زامان؛
تىيرە روزگار — يامان تۇرمۇش، قاراكۈن.

ز

زاهد دۇنياۋى ئىشلاردىن يۈز ئۆرۈپ پەقەت تائەت ئىبادەت بىلەنلا شۇغۇللانغۇچى شەيخ ياكى ئۆزىنى خەلقنىڭ نەزىرىدە شۇنداق قىلىپ كۆرسەتكۈچى رىياكار شەيخ.

زەهر 1) زەھەر، ئوغا؛ 2) ئاچچىق ئاغرىق؛
زەهرى قاتىل — ئاچچىق ۋە ئۆتكۈر زەھەر، ئۆلتۈرگۈچى زەھەر.

زەئفەران ساغۇچ رەڭ بەرگۈچى خۇش بۇي ئۆسۈملۈك؛
زەئفەران چهرە — سېرىق يۈز.

زىهى ياخشى، جايىدا، گۈزەل، قانداق ياخشى! (ئۈندەش سۆز).

ژ

ژاله 1) شەبنەم، 2) مۆلدۈر، 3) مەجھۇل م: ياش، كۆز يېشى؛
ژالەئى ناب — يالتىراق مۆلدۈر.

中央民族大学图书馆

س

سەرسەر سوغۇق، كۈچلۈك ۋە قاتتىق شامال؛
سەرسەر خىرام— كۈچلۈك شامالغا ئوخشاش يۈگرۈك (ئات)؛
سەرسەرى ھىجران— ئايرىلىش سەرگەردانلىقى.

سەرگەران گاڭگىرىغان، تەمتىرىگەن، بېشى ئايلانغان، مەست.

سەڭگ تاش؛
سەڭگى شەقاۋەت— بەختسىزلىك تاشلىرى.

سەيلان كېيىك، ئاھۇ.

سۇد I سۈت؛
ئاناسۇدى— ئانا سۈتى.

سۇد II پايدا، نەپ، بەھرە؛

سۇد III سۆز بىرىكمىسىدە «سۈرتۈش، سۈركەش، ئىشقىلاش» تەك مەنىلەردە كېلىدۇ؛
خاك سۇد— توپىغا مىلەنگەن.

سۇنبۇل 1) بىرخىل قارا رەڭدىكى خۇش پۇراقلىق ئۆسۈملۈك؛ 2) مەجھۇل م: مەشۇقنىڭ چېچى.

سيمىن 1) كۈمۈش، كۈمۈشتىن ئىشلەنگەن؛ 2) كۈمۈشتەك ئاپئاق؛
سيمىن بەدەن— ئاق تەنلىك؛
سيمىن رەۋاق— ئاق راۋاق، گەج بىلەن ئىشلەنگەن راۋاق.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ش

شايىستە مۇۋاپىق، لايىق، مۇناسىپ، ماقۇل.

شەمئ 1) شام، چىراق؛ 2) يورۇغلۇق، نۇر (كۆچمە م)؛

شەمئى جەمال — نۇرلۇق چېھرە؛

شەمئى خاۋەرى — قۇياش؛

شەمئى شەبستان — ئۆينى يورۇتقۇچى شام.

شۇئلە يالقۇن؛

شۇئلەئى ئاھ — ئاھنىڭ يالقۇنى؛

شۇئلەئى رۇخسار — يۈزنىڭ نۇرى.

شىۋەن نالە، زارى، پىغان، مۇڭ.

غ

غۇبار چاڭ، توزان.

ف

فەقر 1) كەمبېغەللىك، يوقسۇللۇق؛ 2) دۇنيادىن كېچىش؛

فەقر ئەھلى — پېقىرلەر، كەمبېغەللەر؛ دۇنيادىن كەچكەنلەر؛ كەمتەر كىشىلەر.

فەنا 1) يوقىلىش، تۈگەش، ئۆلۈش، باقاسىزلىق؛ 2) ئۆزلۈكىنى يوقىتىپ، پۈتۈن بارلىقىدىن

中央民族大学图书馆

كېچىپ، ئىلاھىيەتكە قوشۇلۇپ كېتىش (تەسەۋۋۇفتا).

ق

قەزا 1) بىرەر ۋەقەنىڭ يۈزەگە كېلىشى؛ 2) تاسادىپ؛ 3) ئۆز ۋاقتىدا ئورۇندالماي قالغان ئىشنى كېيىندىن ئورونلاش؛

قەزايى ئاسمانى — توساتتىن (كۈتۈلمىگەندە) يۈز بەرگەن ھادىسە؛

قەزايى يەزدانىي — خۇدادىن كەلگەن ئەجەل؛ خۇدا ئەۋەتكەن ئۆلۈم؛ ئەجەل.

ك

كاج گەدەنگە شاپىلاق بىلەن ئۇرۇش.

كاسە مەي ئىچىلىدىغان قاچا، قەدەھ؛

كاسەئى دەۋران — دەۋر قەدەھى.

كۇشا(ي) سۆز بىرىكمىسىدە «ئاچقۇچى، شاتلاندۇرغۇچى» مەنىسىدە كېلىدۇ.

كۇلبە ھۇجرا، ئاددى ئۆي؛

كۇلبەئى ئەھزان — غەم ئۆيى، غەمخانا.

كشۋەر مەملىكەت، ۋىلايەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

گ

گەرد I چاڭ، توزان، غۇبار؛
گەردى بەلا — بالا توزانى.

گەرد II سۆز بىرىكمىسىدە كېلىپ، «ئايلانغۇچى، كەز-
گۈچى» مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ؛
گەردى باد — قۇيۇن، قۇيۇنتاز.
شەبگەرد — تۈندە كەزگۈچى، كېچە قاراۋۇلى؛ مەج-
ھۇل م: ئاي.

گەنج ئالتۇن، كۈمۈش، جاۋاھىراتقا ئوخشاش قىممەت-
باھا ئەشيالارنىڭ توپلانمىسى، خەزىنە، توپلان-
غان بايلىق.

گىريە يىغلاش، كۆز يېشى تۆكۈش.

ل

لەئل 1) قىزىل رەڭلىك تاش؛ 2) مەجھۇل م: قىپقى-
زىل لەۋ، مەشۇقنىڭ لېۋى؛
لەئلى رۇممان — ئانار؛
لەئلى يەمەن — يەمەندىن چىقىدىغان ئەڭ ساپ لەئل.

م

ماھ (مەھ) ئاي؛
ماھى تاب، ماھى تابان — پارلاق ئاي، ئايدەك نۇرچې-

中央民族大学图书馆

چىپ تۇرغان گۈزەل؛
ماھى پەيكەر — ئاي سۈرەتلىك، ئايدەك، گۈزەل؛
ماھى رويان — ئاي يۈزلۈكلەر، گۈزەللەر.

مەتلەب تىلەك، ئىستەك.

مەخزەن خەزىنە، قىممەتلىك مال، ئەشيالار ساقلىنىدىغان جاي؛
مەخزەنۇ گەنج — خەزىنە ۋە دەپىنە.

مەسكەن تۇرارجاي، ئورۇن، ئۆي.

مەفخەر 1) شان-شۆھرەت؛ 2) پەخىرلىنىش.

مەنزەر 1) كۆرۈنۈش، سۈرەت، شەكىل؛ 2) كۆزى چۈشۈدىغان، نەزەر تاشلىنىدىغان جاي.

مەھزۇن قايغۇلۇق، غەملىك، خاپا.

مەئدەن 1) كان، يەر ئاستى بايلىقلىرى؛ 2) مەجھۇل م: ھەربىر نەرسىنىڭ ئەسلى جايى، مەنبەئى.

مەئۋا باشپاناھ، تۇرار جاي، ماكان.

مۇزەللەف چاچ.

مۇل مەي، شاراب.

مىزاج ئىنساننىڭ مىجەزى، تەبىئىتى.

ن

ناتەۋان 1) كۈچسىز، بوش؛ زەئىپ، ئەپسىز، شۈدى يوق؛ 2) تاقەتسىز، كېسەل، بىتاب.

ناسەھ نەسىھەتگوي، ئۆگۈت بەرگۈچى.

نەرگىس چىرايلىق، قاپقارا كۆزگە ئوخشايدىغان گۈلنىڭ

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بىرتۇرى، بوتاكۆز.

نوش I 1) تاتلىق، شېرىن تەم؛ 2) ھەسەل، بال.

نوش II سۆز بىرىكمىسىدە كېلىپ «ئىچكۈچى» مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ؛
بادەنوش — مەي ئىچكۈچى.

نىھان يوشۇرۇن، يېپىق.

ھ

ھەجر جۇدالىق، يىتىشەلمەسلىك، ئايرىلىش.

ھەدىس 1) سۆز؛ 2) مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ سۆزلىرى، ئېيتقانلىرى؛ 3) يېڭى.

ھەسنا گۈزەل، گۈزەللىكلەر، چىرايلىق، كۆركەملىكلەر.

ھەمراز سىرداش.

ئۇ

ئۇزار يۈز، بەت، چېھرە.

ئى

ئىتاب قەھر، غەزەپ، قىيناق.

ئىسار مەرھەمەت، مەرھەمەت قىلماق، بىشىدىن چاچقۇ قىلماق، بېغىشلىماق، تارتۇقلىماق.

中央民族大学图书馆

ئىزاھاتلار

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

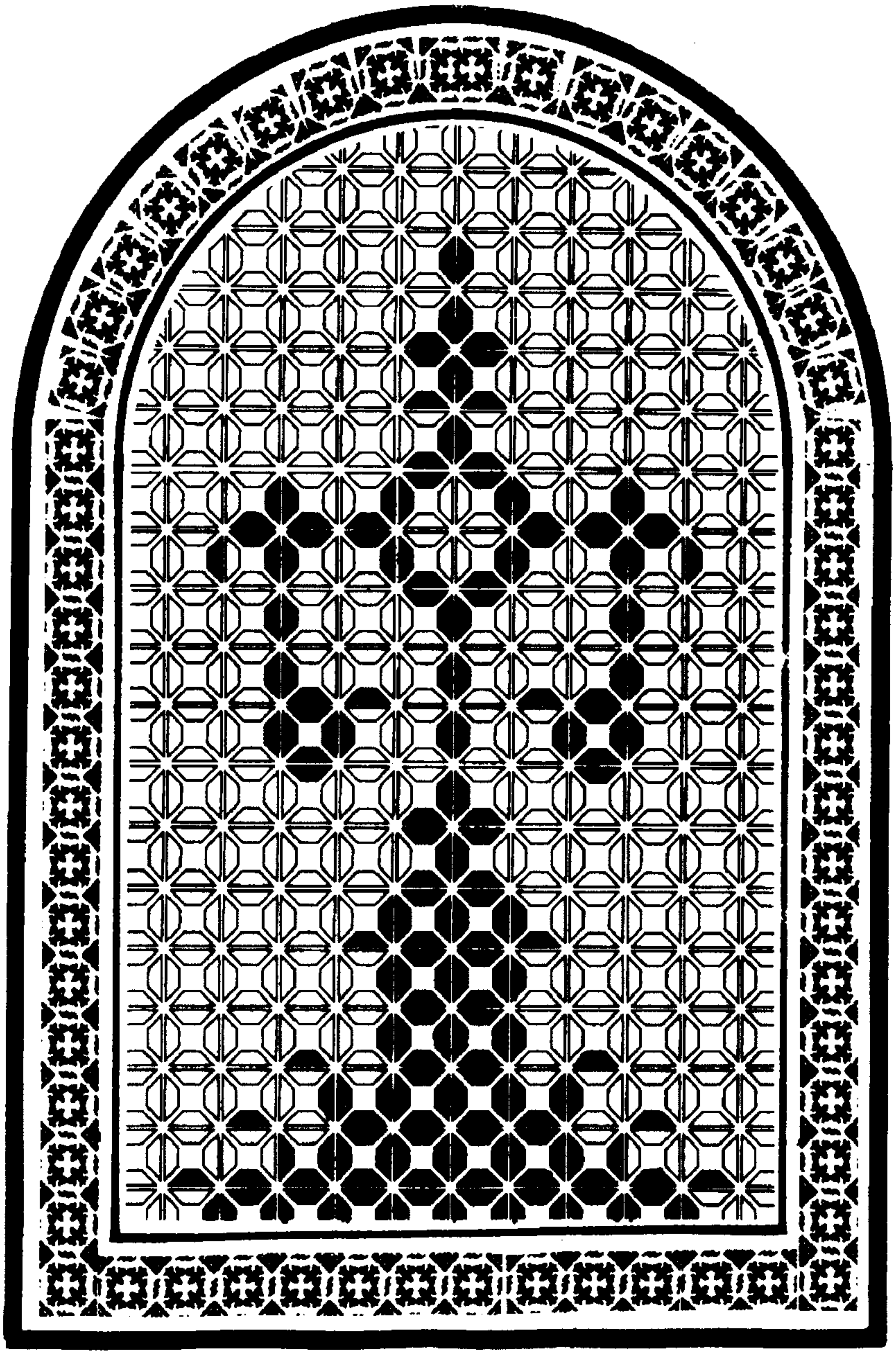

中央民族大学图书馆

ئا

ئابى چەشمە 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مۇزىكا بۆلەكلىرىنىڭ نامى؛ 2) كۆز يېشى مەنىسىدە.

ئابىھەيات، ئابىھەيۋان، ئابى زىندەگانى ئەبەدىي ھاياتقا سەۋەب بولغان ھاياتلىق سۈيى (دەپ تەبىر بېرىلگەن). رىۋايەتلەرگە قارىغاندا ئۇنى ئىچكەن كىشى ئەبەدىي ياشايدۇ دەپ ھېسابلانغان سۇ، تىرىكلىك سۈيى، ھاياتلىق سۈيى. بۇ سۇ قانداقتۇر بىر بۇلاقتىن چىقىدۇ دەپ پەرەز قىلىنغانلىقتىن **چەشمەئى ھەيۋان** ھەمدە بۇ سۇ خىزىر پەيغەمبەرگە مۇيەسسەر بولغان دېيىلىپ **خىزىر سۈيى** دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئادەم — : ئىنسان، دەسلەپكى ئىنسان ۋە دەسلەپكى پەيغەمبەر. تەڭرى دەسلەپكى ئىنسان بولغان ئادەمنى، كېيىن ھەۋۋانى ياراتقان، بۈگۈنكى ئىنسانلار ئۇلاردىن تۆرىلىپ كۆپەيگەن دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئالىمۇل-غەيب غايىبلىق سىرلىرىنى بىلگۈچى؛ كۆچمە م: تەڭرى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئاياقچى، تامسە تۇت توققۇز بۇ شاھلار ھۇزۇرىدا ئۆتكۈزۈلۈدىغان تەنتەنىلىك مۇراسىملار ۋە بەزمىلەرنىڭ قائىدە-تەرتىپلىرىدىن بىرى بولۇپ، مەي ئىچكەندە ھەربىر كىشىنىڭ تولۇق ئىچىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. مەي ئىچىلگەندىن كېيىن ساقىغا قايتۇرۇلغان ھەربىر قەدەھنى ساقى دۈم قىلىپ تەكشۈرىدۇ. بۇ چاغدا قەدەھتىن بىرەر تامچە يەرگە تېمىپ قالغىدەك بولسا، ساقى جازا سۈپىتىدە ئارقا-ئارقىدىن توققۇز قەدەھ تۇتىدۇ:

«مۇغەننى، بىر نەۋائى تۈز، نەۋائى، نەغمەئى كۆرگۈز،
ئاياقچى، تامسە تۇت توققۇز، كى دارايى زەمان كەلدى.»
— نەۋائى.

ئە

ئەبباسخان (شاھ ئابباس) «غەرىب-سەنەم» داستانىدىكى مۇھىم پېرسوناژلاردىن بىرى، سەنەمنىڭ ئاتىسى.

ئەبدۇررەشىدخان (1520—1569) XVI ئەسىردە ياشاپ ئىجادىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان مەشھۇر دۆلەت ئەربابى ۋە مۇتەپەككۇر شائىر. يەكەننى پايتەخت قىلغان سەئىدىيە خانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى سۇلتان سەئىدخاننىڭ ئوغلى، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئىككىنچى سۇلتانى. «رەشىدى» تەخەللۇسى بىلەن ئاجايىپ لىرىك شېئىرلار يازغان. ئەبدۇررەشىدخان دەۋرىگە كەلگەندە ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» رەتلىنىپ سىستېمىلاشقان مۇزىكا ھالىتىگە كەلگەن.

中央民族大学图书馆

ئەتتار 1) ئۇپا، ئەڭلىك، ئەتىر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش خۇش
پۇراقلىق دورا-دەرمەكلەرنى ساتقۇچى؛ 2) «مەنتى-
قۇت-تەير» ناملىق مەشھۇر ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى فە-
رىدۇددىن ئەتتارنىڭ لەقىمى.

ئەجەم 1) ئەرەب بولمىغان خەلق-لەر ۋە مەملى-كەت-لەر
(كۆپىنچە ئىران مەملىكىتى ۋە خەلقىغە قارىتا ئىشلىتى-
لىدۇ)؛ 2) تۇردى ئاخۇن ئاكا ئىلىپ كەلگەن «ئون
ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى يەت-تىن-چى مۇقامنىڭ
نامى.

ئەزرائىل دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە ئادەملەرنىڭ جېنىنى
ئالىدىغان پەرىشتە، ئەجەل پەرىشتىسى، (تۆت مۇقەر-
رەب پەرىشتىنىڭ بىرى).

ئەشرەقەت مىن ئەكسى شەمسىل-كەئسى ئەنۋارۇل-ھۇدا
«قۇياشتەك يورۇپ تۇرغان قەدەھنىڭ شولىسىدىن ھى-
دايەت نۇرى چاقنىدى» دېگەن مەنىدە.

ئەنەلھەق «مەن ھەقمەن» (بۇ مەشھۇر مۇتەسەۋۋۇف مەن-
سۇر ھەللاجىنىڭ سۆزى)؛

ھۇيى ئەنەلھەق — «ئەنەلھەق» نىڭ ساداسى.

ئەھرەمەن ئەڭ ياۋۇز، دەھشەتلىك دىۋە.

ئەھلى زۇھد 1) دۇنيا ئىشلىرىدىن ئۆزىنى تارتىپ، تا-
ئەت-ئىبادەت بىلەن مەش-غۇل بولغۇچىلار؛ 2) دەر-
ۋىشلەر.

ئەھمەد بەگ «يۇسۇف-ئەھمەد» داستانىنىڭ باش قەھرى-
مانلىرىدىن بىرى؛ يۇسۇپبەگنىڭ ئىنىسى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ب

بابىل ئاسسۇرلۇقلار دەۋرىدە ئىراقتا قۇرۇلغان شەھەرلەردىن بىرى. بۇ شەھەر باغدادنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بولۇپ، ئىنتايىن ھەيۋەت ۋە يۇكسەكلىكىدىن قەدىمكى ئەدەبىياتىمىزدا «بابىل قەلئەسى»، «بابىل چاھى» دېگەن ناملار بىلەن تىلغا ئېلىنىپ كەلگەن. تەۋراتتا بۇ شەھەر قەلئەسىنىڭ كۆپلىگەن تىللارنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە سەۋەب بولغانلىقى توغرۇلۇق رىۋايەت قىلىندۇ. مۇسۇلمانلاردا بولسا بۇ قەلئە نەمرۇدنىڭ ئاسمانغا چىقىپ، تەڭرىنىڭ ئىشلىرىنى بىلىش مەقسىدى بىلەن قۇرۇلغان دېگەن رىۋايەت بويىچە «نەمرۇد قەلئەسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

بابىل قەلئەسى، بابىل چاھى «بابىل» غا قاراڭ.

باغى جىنان جەننەت بېغى.

باياتى (باياد) 1) قەدىمكى تۈرك قەبىلىلىرىدىن بىرى؛ 2) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى توققۇزىنچى مۇقامنىڭ نامى.

بەدايىئۇل-ۋەسەت «ئوتتۇرا ياشلىق گۈزەللىكلىرى» ياكى «ئوتتۇرا ياشلىق لىرىكىلىرى»، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى ئۈچىنچى دىۋاننىڭ نامى.

بەغداد قەدىمكى مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان شەھەر، ھازىرقى ئىراق دۆلىتىنىڭ پايتەختى.

بەھرۇن-نەجات «فەرھاد ۋە شىرىن» داستانىنىڭ باش

中央民族大学图书馆

قەھرىمانى فەرھاد تەرىپىدىن شىرىن ئۈچۈن قېزىلغان چوڭ كۆلنىڭ نامى؛ (ئەينى مەنىسى: قۇتۇلۇش دەرياسى).

بەھرى ئۇممان 1) ئۇممان دېڭىزى؛ 2) كۆچمە م: كاتتا دېڭىز، زور دېڭىز.

بىلقىس سۇلەيمان پەيغەمبەر زامانىدا يەمەننىڭ سەبە شەھىرىدە ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن بىر مەلىكە. سۇلەيمان پەيغەمبەر ئۇنى ياخشى كۆرگەن ۋە پەلەستىنگە چاقىرىۋالغان.

پ

پەنجىگاھ 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى بەشىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) بەشىنچى دەرىجە، بەشىنچى ئورۇن؛ 3) بەش، بەشىنچى.

پىشرەۋ (پەشرو) 1) ئىلگىرى يۈرگۈچى، ئالدىدا ماڭغۇچى، يېتەكچى؛ يول باشلىغۇچى؛ 2) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ چوڭ نەغمە تەركىبىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى.

ت

تەئەززە (تەزە) 1) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) ئازابلىغۇچى، قىينىغۇچى، كۆڭۈلنى مۇڭلاندۇرغۇچى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

تەئكىد (تەئقىد) 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلەكىنىڭ نامى؛ 2) باغلىنىش؛ 3) بىرەر پىكىرنى تېخىمۇ ئېنىق ھالدا ئورتىغا قويۇش؛ 4) ئىلگىرى سۆزلەنگەن پىكىر؛ 5) تەكىتلىمەك.

تۇبى رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، جەننەتتىكى تولىمۇ چىرايلىق بىر دەرەخ، جەننەت دەرىخى؛ كلاسسىك ئەدەبىياتتا يارنىڭ كېلىشكەن قەددى-قامىتىگە سىمۋول قىلىنىدۇ.

تۇر دىنىي رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مۇسا پەيغەمبەر تەڭرى بىلەن سۆزلەشكەن تاغنىڭ نامى. بۇ جايدا مۇسا پەيغەمبەر ئوت ياققان. بۇ تاغ ئەرەبىستاندىكى ئەقەبە كۆرپىزى بىلەن سۇۋەيش ئارىسىدا بولۇپ، ئۇ «جەبەلى مۇسا» ۋە «تۇرى سىينا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

تۇفان رىۋايەتلەرگە كۆرە، ناھايىتى قەدىم زاماندا يۈز بەرگەن ئىنتايىن كۈچلۈك دۇنياۋى سۇ تاشقىنى. بۇ قىيتىمقى دەھشەتلىك ئاپەتتە نۇھ پەيغەمبەر باشچىلىقىدىكى بىرقانچە كىشىلا كېمە بىلەن قۇتۇلۇپ قالغان بولۇپ، بۈگۈنكى ئىنسانلار شۇلارنىڭ ئەۋلادى ئىمىش.

تۆت «قۇل» «قۇرئانى كەرىم» دىكى «قۇل» سۆزى بىلەن باشلىنىدىغان تۆت سۈرىنىڭ قىسقارتىلغان ئومۇمىي نامى. بەزىدە «چەھار قۇل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە بۇ سۈرىلەر كۆپ خاسىيەتلىك دەپ قارىلىدۇ.

中央民族大学图书馆

تۆت مەزھەب 1) «ھەنەفى» مەزھىپى. بۇ مەزھەبنىڭ ئىمامى ئەبۇ ھەنىفە نۇئمان بىننى سابىت. ئۇ باغداد-لىق بولۇپ ئابباسىيـلار دەۋرىدە ياشىغان فىقھە ئىل-مىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى ئاساسـچىـلىرىدىندۇر. 2) «مالىكى» مەزھىپى. بۇ مەزھەپنىڭ ئىمامى مالىك بىننى ئەنەس بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 93-يىلى مەدىنەدە تۇغۇلۇپ، 179-يىلى ۋاپات بولغان. «ئەل-مۇۋەتتە» ئىسىملىك ئەسىرى بار. 3) «شافىئى» مەزھىپى. بۇ مەزھەپنىڭ ئىمامى ئەبدۇللاھ بىننى مۇھەممەد بو-لۇپ، ھىجرىيىنىڭ 150-يىلى تۇغۇلۇپ، 204-يىلى ۋاپات بولغان. نەسەبى ئەبدۇمەنافتا مۇھەممەد پەيغەم-بەرگە تۇتىشىدۇ. فىقھە ئىلمىگە دائىر ئەسەرلىرى بار. ئاتاغلىق تەفسىرشۇناس ۋە مۇھەددىستۇر. 4) «ھەنبەلى» مەزھىپى. بۇ مەزھەپنىڭ ئىمامى ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھەنبەلى بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 164-يىلى تۇغۇلغان، 241-يىلى ۋاپات بولغان. 30 مىڭ ھەدىسنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «مۇسنەد» ناملىق ئەسىرى بار.

ج

جامى جەم شاھ جەمشىد ياساتقان تىلسىملىق جام، قەدەھ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، جەمشىد ھېكىملەرگە بۇيرۇتۇپ ئىككى جام ياساتقان. ئۇنىڭ بىرى ئىچىدىكى شارابنى ئىچسە-ئىچسە تۈگىمەيدىغان، ئۈچىنچىسى ئىچىدىكى شاراب تۆكۈلمەيدىغان جام بولۇپ، ئۇ «جامى ئىشرەت

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

فەزاي» دەپ ئاتالغان. يەنە بىرى مەي ئىچكەندە ئۇنىڭ ئىچىدە جاھاندىكى جىمى ھادىسىلەر كۆرۈنىپ تۇرىدىغان جام بولۇپ، ئۇ «جامى جەھاننەما» ، «جامى گىتىنەما» ، «جامى جەھانبىن» دەپ ئاتالغان.

جەمشىد 1) ئۇلۇغ پادىـشاھ، ئالىي ھۆكۈمـدار، مەلىك؛ 2) ئىراننىڭ قەدىمكى ئەپسانىۋى پادىشاھلىرىدىن بىرى (كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا قىسقارتىپ «جەم» شەكلىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ).

جەننەتۇل-فىردەۋس جەننەت بېغى. دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە سەككىز جەننەتنىڭ بىرى، بىر دەرىجىسى.

جەننەتۇل-مەئۋا 1) جەننەت، جەننەت يېرى، جەننەت ماكانى. دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە دىندار، گۇناھسىز كىشىلەرنىڭ روھى ئۇ دۇنيادا راھەت-پاراغەتتە ياشايدىغان جاي؛ ئالىي ۋە ئەڭ گۈزەل باغ، بەھىشت؛ 2) سەككىز جەننەتنىڭ بىرىنىڭ نامى، جەننەتنىڭ بىر دەرىجىسى.

جۇلا (جىلا) 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) روشەنلىك، پارلاقلىق.

خ

خەزايىنۇل-مەئانى «مەنىلەر خەزىنىسى». ئەلىشىر نەۋائى ئەسەرلىرى ئىچىدە غەزەللەردىن ئىبارەت 16 خىل ژانىردىن تەركىب تاپقان، 44 مىڭ 803 مىسرالىق،

中央民族大学图书馆

3130 شېئىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تۆت دىۋاننىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ كۆپىنچە «چەھار دىۋان» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن.

خەمسە مەسنەۋىي شەكلىدە يېزىلغان بەش ئەسەر دېمەكتۇر. بۇنداق ئەسەرلەرنى مەيدانغا كەلتۈرگەنلەر «خەمسەنەۋىس» ياكى «خەمسەچى» دېيىلىدۇ. شەيخ نىزامى گەنجەۋى، ھەزرىتى ئەلىشىر نەۋائى مەشھۇر خەمسە نەۋىسلەردۇر.

خەيبەر ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى ھىجاز ئۆلكىسىنىڭ شەرقىدىكى، مەدىنەنىڭ 170 كىلومېتىر شىمالىدىكى بىر شەھەر. قەلئە ئېگىز بىر قىيانىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان. بۇ قەلئە ھىجرىيىنىڭ يەتتىنچى يىلى يۈز بەرگەن خەيبەر ئۇرۇشى بىلەن شۆھرەت تاپقان.

خوتەن تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىدىكى، قارا قۇرۇم تاغلىرىنىڭ باغرىدىكى بىر شەھەر. قەدىمكى مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى؛ شەيخ سۇلەيماننىڭ «لۇغەتى چاغاتاي» ناملىق ئەسىرىدە «خوتەن» سۆزىنى «ئەزىم شەھەر»، «بۈيۈك قەلئە» دەپ ئىزاھلايدۇ. كلاسسىك ئەدەبىياتتا بۇ شەھەرنى ھۈسنىدار-گۈزەل قىزلىرى، داڭلىق ئىپار-ئەنبەرلىرى، نەپىس گىلەم، يىپەك ماللىرى بىلەن كۆپ ماختىشىدۇ.

خۇسرەۋ 1) پادىشاھ، ھۆكۈمدار، ئالىي ھۆكۈمران؛ ئىراننىڭ قەدىمكى كەيانى شاھلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

خۇسرەۋ پەرۋىز ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «خەمسە» سى ئىچىدىكى «فەرھاد-شىرىن» داستانىنىڭ مۇھىم پېرسوناژ-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

لىرىدىن بىرى؛ پەرھادنىڭ رەقىبى.

خۇسرەۋشاھ «ھۆرلىقا ـ ھەمراجان» داستانىدىكى باش قەھرىمان ھەمراجاننىڭ دادىسى.

خىزىر، ئىسكەندەر ۋە زۇلمەت قىسسىسى «قىسەئى ئابىھە-يات» قا قاراڭ.

خىزىر رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئابىـھەيۋان (تىرىكـلىك سۇيى) نى ئىزدەپ تاپقان ۋە ئۇنىڭدىن ئىچىپ، دائىمىي تىرىك يۈرگەن بىر پەيغەمبەرنىڭ نامى. كىشىلەرگە ياردەم بېرىش، دوستـلۇق ئىزھار قىـلىش بىلەن مەشھۇر.

د

دارايى زەمان زامان پادشاھى دېگەن مەنىدە. دارا — ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «سەددىي ئىسكەندەرى» ناملىق داستانىدىكى قەدىمكى ئىران شاھلىرىدىن بىرى بولغان مۇھىم پېرسوناژ، ئىسكەندەرنىڭ قېيىن ئاتىسىدۇر. ئۇ جاھاننى قولىغا كىرگۈزگەن قۇدرەتلىك جاھانگىر سۈپىتىدە تەسۋىرلىنىدۇ. كلاسسىك ئەدەبىياتتا شاھ-لارنىڭ سەلتەنىتىنىڭ يۇقىرىلىق دەرىجىسىنى كۆر-سىتىشتە سىمۋول قىلىنىپ: «دارايى زەمان» — زامان پادشاھى؛ «دارا» — پادشاھ؛ ساھىب، ئىگە مەنىلىرىدە ئىشلىتىلىدۇ.

دارۇل ـ فەنا بۇ دۇنيا، ئۆتكۈنچى دۇنيا؛ فانىيلىق ئۆيى.

دارۇل ـ قەزا قازىخانا.

中央民族大学图书馆

داستان 1) «ئون ئىككى مۇقام» ئىچىدىكى بىر چوڭ مۇزد-
كا بۆلىكىنىڭ نامى. 2) نەزىم (مەسنەۋىي) ياكى
نەسىر شەكلىدە يېزىلغان (ئېيتىلغان) چوڭ ھەجىمدى-
كى ھېكايە، داستان؛ 3) خەلق قەھرىمانلىرى ھەققى-
دىكى ئېپىك ئەسەر؛ 4) كۆچمە م: كەچمىش ۋەقە،
سەرگۇزەشت؛ 5) تارىخ.

داۋۇد «قۇرئانى كەرىم» دە ئىسمى ئاتالغان بەنى ئىسرائىل
پەيغەمبەرلىرىدىن بىرى. سۇلەيمان پەيغەمبەرنىڭ ئا-
تىسى. بۇ زات ھەم پەيغەمبەر، ھەم سۇلتان ئىدى.
ئۆزىگە ئىبرانىچە «زەبۇر» كىتابى نازىل بولغان.
بەكمۇ خۇشئاۋاز ئىدى. مىلادىدىن ئىلگىرى 1010-
يىلى ۋاپات بولغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

دەمى ئىيسا دىنىي رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ئىيسا پەي-
غەمبەر ئۆز نەپىسى بىلەن ئۆلگەنلەرنى تىرىلدۈرىدى-
كەن. كلاسسىك ئەدەبىياتتا يارنىڭ لېۋىنىڭ جان بې-
غىشلايدىغانلىقى مەسىھاغا ئوخشىتىلىدۇ ۋە «مەسىھا
نەفەس»، «مەسىھا دەم» ھەم «مەسىھاۋەش» دېگەن
تەۋسىفلەر بېرىلىدۇ.

دىۋان قەدىمكى شائىرلارنىڭ شېئىرلار توپلىمى. قاپىيە
ئېتىبارى بىلەن ھەرپ تەرتىپى ئاساسىدا تۈزۈلگەن
ھەجمى بىر قەدەر چوڭراق بولغان شېئىرىي مەجمۇئە.

ر

راك 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى بىرىنچى مۇ-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

قامىنىڭ نامى؛ 2) بەزى مەنبەلەردە «رەگ» دەپمۇ كۆرسىتىلگەن؛ بۇ «ساپ»، «خاس» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ، مەسىلەن: رەگ ئالتۇن — ساپ ئالتۇن؛ 3) «رەگ» (پارچە) — تومۇر، قان تومۇر مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ.

روزى قىيامەت دىنىي رىۋايەتلەر بويىچە ئىنسانلارنىڭ قايتا تىرىلىش كۈنى. بۇ كۈنى ئىنسانلار ئۆز ھاياتىدا قىلغان ياخشى-يامان ئىشلىرىدىن تەڭرى ئالدىدا ھېساب بەرگىدەك.

رۇستەم فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» ناملىق ئەسىرىدە تەسۋىرلەنگەن قەدىمكى ئىران پالۋانلىرىدىن بىرى. بەدىئىي ئەدەبىياتتا باتۇر، پالۋانلارنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە «رۇستەمچە»، «رۇستەم سۈپەت» ... دېگەن ئوخشىتىشلار قوللىنىلىدۇ.

رىزۋان 1) رازىلىق، مەمنۇنىيەت؛ 2) كۆچمە م: جەننەت.

ز

زەھەبنا ۋادىيەل-مەقسەد، ۋەجەدنا ماھۇۋەل-مەقسۇد — مەقسەد ۋادىسىنى كېزىپ، كۆزلىگەن نىشانىنى تاپتۇق:

«نەۋائى، كەئبە زىكرىن قويىكى، بىز دەيرى فەنا ئىستەپ
زەھەبنا ۋادىيەل-مەقسەد، ۋەجەدنا ماھۇۋەل-مەقسۇد».
— نەۋائى.

中央民族大学图书馆

زىلەيخا رەبغۇزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرى ئىچىدىكى «يۇسۇف-زىلەيخا» داستانىنىڭ باش قەھرى-مانلىرىدىن بىرى؛ ئېزىز مىسرىنىڭ قىزى.

س

سەرۋەر رەئىس، باش، سەيىد: سەرۋەرى ئالەم — پۈتۈن ئالەملەرنىڭ سەرۋەرى، ئالەمنىڭ ئىگىسى.

سەلىقە 1) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدى-كى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) زوق، ئىستەك، مەيل.

سەنەم 1) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدى-كى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) بۇت؛ 3) كۆچمە م: گۈزەل يار، مەھبۇب؛ 4) «غەرىب-سەنەم» داستا-نىدىكى باش قەھرىمانلاردىن بىرى؛ غېرىبىنىڭ مەشۇ-قى؛ شاھ ئاببासخاننىڭ قىزى.

سەنەۋبەر «سەنەۋبەر» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. خۇر-شىد شاھنىڭ ئوغلى، گۈلپەرىنىڭ ئاشىقى.

سەييادى ئەزەل ئەزەل ئوۋچىسى، ئىنسانلارنىڭ جېنىنى ئېلىشقا مەسئۇل پەرىشتە ئەزرائىل؛ قازا.

سۇلەيمان بەنى ئىسرائىل پەيغەمبەرلىرىدىن بىرى. داۋۇد پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. دادىسىنىڭ ۋەسىيىتى بىلەن يەتتە يىلدا «بەيتۇل-مۇقەددەس»نى قۇرۇپ چىقتى. قۇددۇستا ھۆكۈمەتنىڭ بىر چوڭ سارىيىنى بەرپا قىل-دى. شەرق ۋە غەرب پادىشاھلىرىنى ئۆز ئىتائىتىگە

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

كىرگۈزدى، 40 يىل ھەم پادىشاھلىق ھەم پەيغەمبەرلىك قىلدى؛ جىن-شەيتان، دىۋە-پەرىلەرنى بويسۇندۇرۇپ چىقتى؛ ئۇچار قاناتلار ۋە باشقا ھايۋاناتلارنىڭ تىلىنى بىلەتتى دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

سىگاھ 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئۈچىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئۈچىنچى دەرىجە، ئورۇن.

سىمىيا 1) ئاددىي مەدەنلەرنى ئالتۇن مەدىنىگە ئايلاندۇرۇش غايىسى بىلەن ئېلىپ بېرىلغان بىر تەتقىقات. بۇ تەتقىقات كۆپلىگەن ماددىلارنىڭ تېپىلىشىغا سەۋەب بولغان ۋە خىمىيە ئىلمىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە خىزمەت قىلغان؛ 2) نىشان، ئىشارەت، ئالامەت مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ.

سىينا «تۇر» غا قاراڭ.

ش

شاھ بەرقۇت «قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىدىكى پېرسوناژلاردىن بىرى. كۆھى قافنىڭ شاھى، شەمسى جانانىنىڭ دادىسى.

شاھرۇخ «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىكى باش قەھرىمانلاردىن بىرى بولغان ھۆرلىقانىڭ دادىسى. شۇ داستاندىكى مۇھىم پېرسوناژلاردىن بىرى.

شاھى خۇرشىد «سەنەۋبەر» داستانىدىكى مۇھىم پېرسوناژلاردىن بىرى. شۇ داستانىنىڭ باش قەھرىمانى بولغان سەنەۋبەرنىڭ ئاتىسى.

中央民族大学图书馆

شاھى مۇرغان قۇشلار شاھى، قۇشلارنىڭ ئۇلۇغى.

شەمسى جانان «قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىنىڭ باش قەھرىمانلىرىدىن بىرى. قەمەر شاھنىڭ مەشۇقى، كۇھى قافنىڭ شاھى بەرقۇتنىڭ قىزى؛ گۈزەل پەرى.

شەھزادە فەررۇخ «شاھزادە فەررۇخ-مەلىكە گۈلرۇخ» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. قەندىھار شەھرىنىڭ شاھى لەندىھۇرنىڭ ئوغلى. گۈلرۇخنىڭ ئاشىقى.

شىرىن «فەرھاد-شىرىن» داستانىدىكى ئاساسىي پېرسوناژ؛ باش قەھرىمان فەرھادنىڭ مەشۇقى؛ ئەرمىنىيە شاھى مېھىنبانۇنىڭ ئارزۇلۇق سىڭلىسى.

غ

غەرايىبۇس-سىغەر «بالىلىق ئاجايىباتلىرى» ياكى «بالىلىق لىرىكىلىرى». ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى بىرىنچى دىۋانىنىڭ نامى.

غەرىب «غەرىب-سەنەم» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى؛ سەنەمنىڭ ئاشىقى؛ ھەسەن ۋەزىرنىڭ ئوغلى.

غىلمان 1) غۇلام، خىزمەتكار؛ 2) رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، جەننەتنىڭ خىزمەتكارى. [بۇ سۆز گەرچە كۆپلۈك شەكلىدە بولسىمۇ لېكىن بىرلىك مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. بىرلىكى: غۇلام].

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ف

فەرھاد نەۋائى «خەمسە» سى ئىچىدىكى ئەڭ يىرىك ئە-
سەر «فەرھاد-شىرىن» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى؛
شىرىنىنىڭ ئاشىقى.

فەرىدۇن تۇران شاھلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

فەۋائىدۇل-كىبەر «قېرىلىق پايدىلىقلىرى» ياكى «قېرى-
لىق لىرىكىلىرى». بۇ ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر
ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى تۆتىنچى
داستانىنىڭ نامى.

ق

قەمەرشاھ «قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىنىڭ باش
قەھرىمانى. شەمسى جاناننىڭ ئاشىقى.

قۇڭرات قەدىمكى تۈركىي قەۋملەردىن بىرىنىڭ نامى.

قىسەئى ئابىھەيات رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، خىزىر پەيغەمبەر
ۋە ھەزرىتى ئىسكەندەر ئابىھايات (تىرىكلىك سۈيى)
نى ئىزدەپ زۇلمەت ئىچىگە كىرگەن ۋە كۆپ جاپا-مۇ-
شەققەتلەرنى تارتقان، نەتىجىدە بۇ سۇ خىزىر پەيغەم-
بەرگە مۇيەسسەر بولغان. بۇ ۋەقەلەر بەدىئىي ئەدەبى-
ياتتا «قىسەئى ئابىھەيات» (ئابىھايات قىسسىسى) دەپ
ئاتالغان.

قىيات قەدىمكى تۈرك قەۋملىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

中央民族大学图书馆

ك

كوھى قاف قاپ تېغى. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ تاغ پۈتۈن يەر يۈزىنى ئوراپ تۇرغان بولۇپ، ئەنقا قۇشىمۇ، ئابىھايات (تىرىكلىك سۈيى) مۇ مۇشۇ تاغدا ئىمىش.

گ

گۈلەمخان شۇ ناملىق داستاننىڭ باش قەھرىمانى.

گۈلجامال «غەرىب-سەنەم» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى غېرىبنىڭ سىڭلىسى.

گۈلجەملە «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى ھەمراجاننىڭ سىڭلىسى.

گۈلشاھ «گۈلشاھ-ۋەرقە» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى، ۋەرقەنىڭ مەشۇقى، ھىمامنىڭ قىزى.

گىتىنەما جاھاننى كۆرسەتكۈچى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن ئىختىرا قىلدۇرغان، دۇنيادىكى مەۋجۇت نەرسىلەرنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرەلەيدىغان) جام.

ل

لەۋھى قەلەم دىنىي ئەقىدىلەرگە قارىغاندا، ھەربىر شەيئىنىڭ ئاۋۋىلى ۋە ئاخىرىنىڭ ئەزەل كۈنى ئىلمىي ئىلاھىدا يېزىلىشى ۋە ئۇنىڭ بىر ئاتىلىشى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لەئلى بەدەخشان بەدەخشاندىن چىقىدىغان ئەڭ ساپ، ئەڭ تازا لەئل، ياقۇت، بەدىئىي ئەدەبىياتتا بۇ بەدەخشان ياقۇتى يارنىڭ لېۋىگە ئوخشىتىلىدۇ.

لەيلى 1) تۇم قاراڭغۇ كېچە؛ 2) ئەرەبىي ئايالارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كېچىسى؛ 3) «لەيلى-مەجنۇن» داستانىنىڭ ئايال قەھرىمانى؛ مەجنۇننىڭ مەشۇقى.

لولى 1) دولان قىزى، دولانلىق؛ 2) كۆچمە م: شوخ، گۈزەل، سۆيۈملۈك، يار.

م

مەجنۇن 1) نەۋائى «خەمسە»سى تەركىبىدىكى «لەيلى-مەجنۇن» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى؛ لەيلىنىڭ ئاشىقى؛ 2) ساراڭ، ئەقلىدىن ئازغان، مەجنۇن.

مەشرەب 1) «ئون ئىككى مۇقام» ئىچىدىكى ئۈچىنچى چوڭ مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) XVII ئەسىرنىڭ ئاخىرى XVIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان شائىر بابا رەھىمنىڭ تەخەللۇسى؛ 3) بەزمە، ئولتۇرۇشنىڭ نامى. 4) تەبىئەت، خاراكتېر، ئادەت، خۇلق، رەۋىش.

مەقام 1) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ ئومۇملاشتۇرۇلغان نامى؛ 2) جاي، تۇرار جاي، ئورۇن؛ 3) دەرىجە، باسقۇچ.

مەلەك 1) پەرىشتە؛ 2) كۆچمە م: ناھايىتى گۈزەل؛ مەلەكۋەش — پەرىشتەدەك، پەرىشتىگە ئوخشاش.

中央民族大学图书馆

مەنسۇرھەللاجى ئەسلى ئىسمى ھۇسەيىن. تەسەۋۋۇپ مەس-
لىكىدە مەشھۇر، مەنىۋىي ئىستىغراق (ئۆزىنى بىلمە-
گەن ھالدا ھەيرەتكە چۆمۈش) ھالىتىدە ھېسسىياتلى-
رىنى، چۈشەنچىلىرىنى زاھىرەن شەرىئەتكە زىت ھال-
دا سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن ھىجرىيىنىڭ 306-يىلى قەت-
لى قىلىنغان.

مۇز داۋان قەدىمكى دەۋرلەردە ئالتە شەھەر خەلقىنىڭ جە-
نۇبتىن تەڭرى تېغىنى كېسىپ، شىمالغا ئۆتىدىغان
كارۋان يولىدىكى قىش-ياز مۇز ئېرىمەيدىغان خەتەر-
لىك، تار بىر داۋان. ئۇ «مۇز ئارت داۋىنى» دەپمۇ
ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ بىر يېنى تىك تاغ بولۇپ، يەنە بىر
يېنى ئاستى كۆرۈنمەيدىغان قاپتال، بۇ داۋان ھازىرقى
ئاقسۇ بىلەن مۇڭغۇلكۆرە ناھىيىسىنىڭ شوتا يېزىسى
ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ.

مۇسا پەيغەمبەر «قۇرئانى كەرىم» دە نامى ئاتالغان پەيغەم-
بەرلەردىن بىرى. دىنىي رىۋايەتلەرگە كۆرە، تۇر تې-
غىدا تەڭرى بىلەن سۆزلەشكەن دېيىلىدۇ.

مۇستەفا 1) «تاللانغان، تاللاۋېلىنغان» دېگەن مەنىلەردە؛
2) مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى.

مۇستەھزاد 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىس-
مىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) ئارتتۇ-
رۇلغان، ئارتتۇرما؛ 3) مىسرالار ئاخىرىغا ئەرۇز
قائىدىسى ئاساسىدا يېرىم مىسرا ئارتتۇرۇلىدىغان بىر-
خىل شېئىرىي شەكىل.

مۇشاۋەرەك «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئون بى-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

رىنچى مۇقامنىڭ نامى. بەزى مەنبەلەردە «نىشئاۋە-
رەك» دەپ كۆرسىتىلگەن. بۇ «يۈرەككە تىغدەك تە-
سىر قىلغۇچى» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

مۇشكى خوتەن خوتەن ئىپارى، ئەڭ ساپ، ئەڭ ئېسىل، بەكمۇ خۇش پۇراق ئىپار. بۇ ئىپار خوتەن كېيىكىنىڭ كىندىكىدىن چىققانلىقى ئۈچۈن كلاسسىك ئەدەبىياتتا «مۇشكى خوتەن» دەپ ئاتايدۇ ۋە ھىدىنى يارنىڭ چې-چىنىڭ ھىدىغا، رەڭگىنى قارىلىقىغا ھەم كۆز گۆھە-رىنىڭ قارىچۇقىغا ئوخشىتىدۇ.

مۇقەددىمە 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىس-مىدىكى دەسلەپكى مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى، بۇ بۆلەك «مۇقام» دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ 2) ئالدىدا ماڭغۇچى (ئەسكەر)؛ 3) ئالدى بىلەن ئېيتىلىدىغان سۆز، نۇ-تۇق؛ ئەسەرنىڭ باشلىنىش قىسمى، كىرىش سۆز.

مىئراج كېچىسى «لەيلەئى مىئراج» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ھىج-رىيە كالىندارى بويىچە رەجەب ئېيىنىڭ يىگىرمە يەت-تىنچى كېچىسى. مۇشۇ كېچىدە مۇھەممەد پەيغەمبەر مىئراجغا چىققان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ن

نەغمە 1) «ئون ئىككى مۇقام» دىكى كۈي ئىسمىلىرىدىن بىرى، مەسىلەن: «چوڭ نەغمە» دېگەنگە ئوخشاش؛ 2) كۈي، ئاھاڭ، مۇقام؛ 3) سايراش.

نەقشبەندىي خوجا باھاۋىددىن نەقشبەند تەرىپىدىن يولغا

中央民族大学图书馆

قويۇلغان سوپىلىق تارمىقىغا تەۋە كىشى.

نەۋا 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئونىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئاۋاز، سادا، ئۈن؛ 3) كۈي، مۇزىكا ئاھاڭى، مۇڭلۇق ئۈن؛ 4) بايلىق؛ 5) نەسىۋە، بەھرە.

نەۋادىرۇش-شەباب «ياشلىق نادىرلىقلىرى» ياكى «ياشلىق لىرىكىلىرى»، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى ئىككىنچى دىۋانىنىڭ نامى.

نۇسخە 1) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) يېزىق، بېرەر يېزىقنىڭ ئەينەن كۆچۈرمىسى؛ 3) كىتاب، رىسالە.

ھ

ھاتەمى تەي تولۇق ئىسمى ئەبۇ ئادى بىننى ئەبدۇللاھ بىننى سەئىد. بۇ زات ئەرەب قەبىلە باشلىقلىرىنىڭ چوڭلىرىدىن ۋە شائىرلىرىدىن بولۇپ، سېخىيلىقى بىلەن شۆھرەت تاپقان. بەزى شېئىرلىرى توپلىنىپ بىر دىۋان ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن ۋە لوندرادا نەشر قىلىنغان. مۇھەممەد پەيغەمبەر زامانىغىچە ياشىغان بولسىمۇ لېكىن دىدارلىششتىن بورۇن ۋاپات بولغان.

ھەمراجان «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىكى باش قەھرىمان. ھۆرلىقانىڭ ئاشىقى.

ھۆرى ئەين جەننەتتىكى كېيىك كۆزلۈك، ناھايىتى گۈزەل

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قىزلار، كۆزلىرىنىڭ قارىچۇقى بەكمۇ قارا، ئېقى بەكمۇ ئاق بولغان جەننەت قىزلىرى.

هۇسەينىي قەدىمكى مۇقاملارنىڭ بىرىنىڭ نامى. كلاسسىكلارنىڭ غەزەللىرىدە بۇ نام تىلغا ئېلىنىدۇ:

«مەقاملارنىڭ ئاتاسىنى هۇسەينىيۇ ئەجەم دەرلەر،
بۇلاردىن يوقارىكىم پەردەئى باياتىنى چالسام».

— مەشرەب.

هىجاز 1) قەدىمكى مۇقاملاردىن بىرىنىڭ نامى؛ 2) ئاهاڭ، كۈي؛ 3) ئەرەبىستاننىڭ غەربىي شىمال قىسمى، مەككە ۋە مەدىنە شەھەرلىرى جايلاشقان تېررىتورىيە.

هىندۇ 1) هىندى، هىندىستانلىق؛ 2) كۆچمە م: قارا رەڭلىك.

خالى هىندۇ — قارا مەڭ.

ئۇ

ئۇششاق 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى سەككىزىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئاشىقلار، سۆيگۈچىلەر.

ئۆ

ئۆزهال 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئالتىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئۆزىنىڭ هالى-زارى، هال-زار ئېيتماق، ئۆز ئەھۋالىدىن قايغۇرماق، نال-زار

中央民族大学图书馆

قىلماق.

ۋ

ۋامىق نورۇزاخۇن كاتىب زىيائى يازغان «ۋامىق-ئۇزرا» ناملىق داستاننىڭ باش قەھرىمانى، ئۇزرانىڭ ئاشىقى.

ۋەرەقە «گۈلشاھ-ۋەرەقە» داستانىنىڭ باش قەھرىمانلىرىدىن بىرى. گۈلشاھنىڭ ئاشىقى، ھىلالنىڭ ئوغلى.

ۋەيسى قىرەن (ئۇۋەيسەل-قەرانى) ياكى ۋەيس دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ كىشى خەلىفە ئەبۇ بەكرى ۋە خەلىفە ئۇمەر دەۋرلىرىدە مەدىنىدە كۆپ ھۆرمەت قازانغان، ئۆز قەبىلىسىنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن بولۇپ، ھەدىستە مەدھىيىلەنگەن ۋەلى دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئى

ئىبنى يەمىنجان رەبغۇزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرىدىكى مەشھۇر «يۇسۇف ۋە زىلەيخا» قىسسىسىنىڭ باش قەھرىمانى يۇسۇپنىڭ بىر ئانىدىن بولغان قېرىندىشى، ئۇكىسى.

ئىراق 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئون ئىككىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئىراق دۆلىتى.

ئىسفىھانچە قىلىچ ئىسفىھاندا ياسالغان قىلىچ، ئىسفىھان قىلىچى، ئېسىل ۋە ئۆتكۈر قىلىچ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىسكەندەر ئىسكەندەر زۇلقەرنەين؛ ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەمسە» تەركىبىدىكى «سەددى ئىسكەندەرى» ناملىق داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. «ئابىھايات» نى ئىزدەپ خىزىر پەيغەمبەر بىلەن زۇل-مەتكە كىرگەن بولسىمۇ لېكىن بۇ سۇنى ئىچىشكە مۇۋەپپەق بولالمىغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئىسمائىل لەقىمى «زەبىھۇللاھ»، رەبغۇزىنىڭ «قىسە-سۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرىدە ئالاھىدە تەسۋىرلەن-گەن پەيغەمبەرلەردىن بىرى. ئۇ ئىبراھىم پەيغەمبەر-نىڭ ئوغلى، ئاتىسى ئوغلى ئىسمائىلنى تەڭرى يولىدا قۇربانلىق قىلماقچى بولىدۇ، سەبى ئىسمائىلمۇ چىن دىلىدىن رازى بولىدۇ. قۇربانلىق قىلىش ئالدىدا تەڭ-رى ئىسمائىلنىڭ ئورنىغا جەننەتتىن بىر كۆك قوچ-قارنى ئەۋەتىدۇ. قوينى قۇربانلىق قىلىش شۇنىڭدىن قالغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئىشرەبۇ يائەيــيۇھەل-ئەتــشان «ئەي تەشــنالار، ئە-چىڭلار!» دېگەن مەنىدە:

تەشنەلەب ئۆلمە، نەۋائى، چۈن ئەزەل ساقىسىدىن
«ئىشرەبۇ يائەييۇھەل-ئەتشان» كېلۇر ھەردەم نىدا».
— نەۋائى.

ئىشرەت ئەڭگىز 1) سۇلتان ئەبدۇررەشىدخاننىڭ خانىشى، مۇقامشۇناس مەلىكە ئامانىساخان ئىجاد قىلغان مۇ-قامنىڭ نامى؛ 2) «شادلىق قوزغىغۇچى» مەنىسىدە.

ئىيسا «قۇرئانى كەرىم» دە نامى كۆرسىتىلگەن پەيغەمبەر-لەردىن بىرى. رەبغۇزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» نام-

中央民族大学图书馆

لىق ئەسىرىدە رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئىيسا پەيغەمبەر بى بى مەريەم ئانىسىنىڭ ئوغلى بولۇپ، بىر نەپەس بىلەن ئۆلۈكنى تىرىلدۈرەلەيدىغان خاسىيەتكە ئىگە بولغانلىقىدىن «رۇھۇللاھ» دەپ ئاتالغان.

ي

يادا تاش 1) رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ تاشقا قان چاچرىسا يامغۇر ياغىدىكەن، قەدىمكى زاماندا قۇرغاقچىلىق بولۇپ قالغىدەك بولسا، كىشىلەر قوي-كاللىرىنى ئۆلتۈرۈپ، قېنىنى يادا تاش ئۈستىگە تامغۇزىدىكەن، شۇنىڭ بىلەن يامغۇر تىلەيدىكەن؛ 2) قەدىمكى زامان كىشىلىرى ئالتۇنىنىڭ راست-يالغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنى يادا تاشقا سۈركەيدىكەن، شۇنىڭدا ئالتۇنىنىڭ راست-يالغانلىقى مەلۇم بولىدىكەن.

يارىم ساقى 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) مەي تۇتقۇچى، شاراب سۇنغۇچى (مۇھەببەت شارابى بىلەن مەست قىلغۇچى) يار.

يەمەن 1) ئەرەب دىيارىدىكى بىر ۋىلايەتنىڭ نامى؛ 2) بۇ يەردە «يەمەن دېڭىزى» مەنىسىدە كەلگەن بولۇپ، ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، بۇ دېڭىزدىن ناھايىتى ئېسىل ئۈنچە-مەرۋايىت، ياقۇت چىققىدەكمىش:

«كۆرۈپ گۈلتەك يۈزۈڭ رەڭگىنى كۆزدىن يۈز چەمەن بولدى،

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئەقىق ئەرنىڭنى كۆرگەلى كۆزۈم ھالى يەمەن بولدى».

— سەككاكى.

يەئقۇب «قۇرئانى كەرىم» دە ئىسمى ئاتالغان پەيغەمبەرلەر- دىن بىرى. ئىسھاق پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. «يۇسۇف -- زىلەيخا» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى يۇسۇپنىڭ ئاتى- سى. ئوغلى يۇسۇپتىن ئايرىلىپ، ئۇنىڭ پىراقىدا 40 يىل ياش تۆككەن دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

يۇسۇف يەئقۇب پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. رەبغۇزىنىڭ «قىسە- سۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرى تەركىبىدىكى «يۇ- سۇف-زىلەيخا» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى، زىلەيخا- نىڭ ئاشىقى.

يۇسۇفبەگ «يۇسۇف-ئەھمەد» داستانىنىڭ باش قەھرىما- نى، ئەھمەد بەگنىڭ ئاكىسى.

中央民族大学图书馆

كلاسسىك شائىرلارنىڭ
قىسقىچە تەرجىمىھالى

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

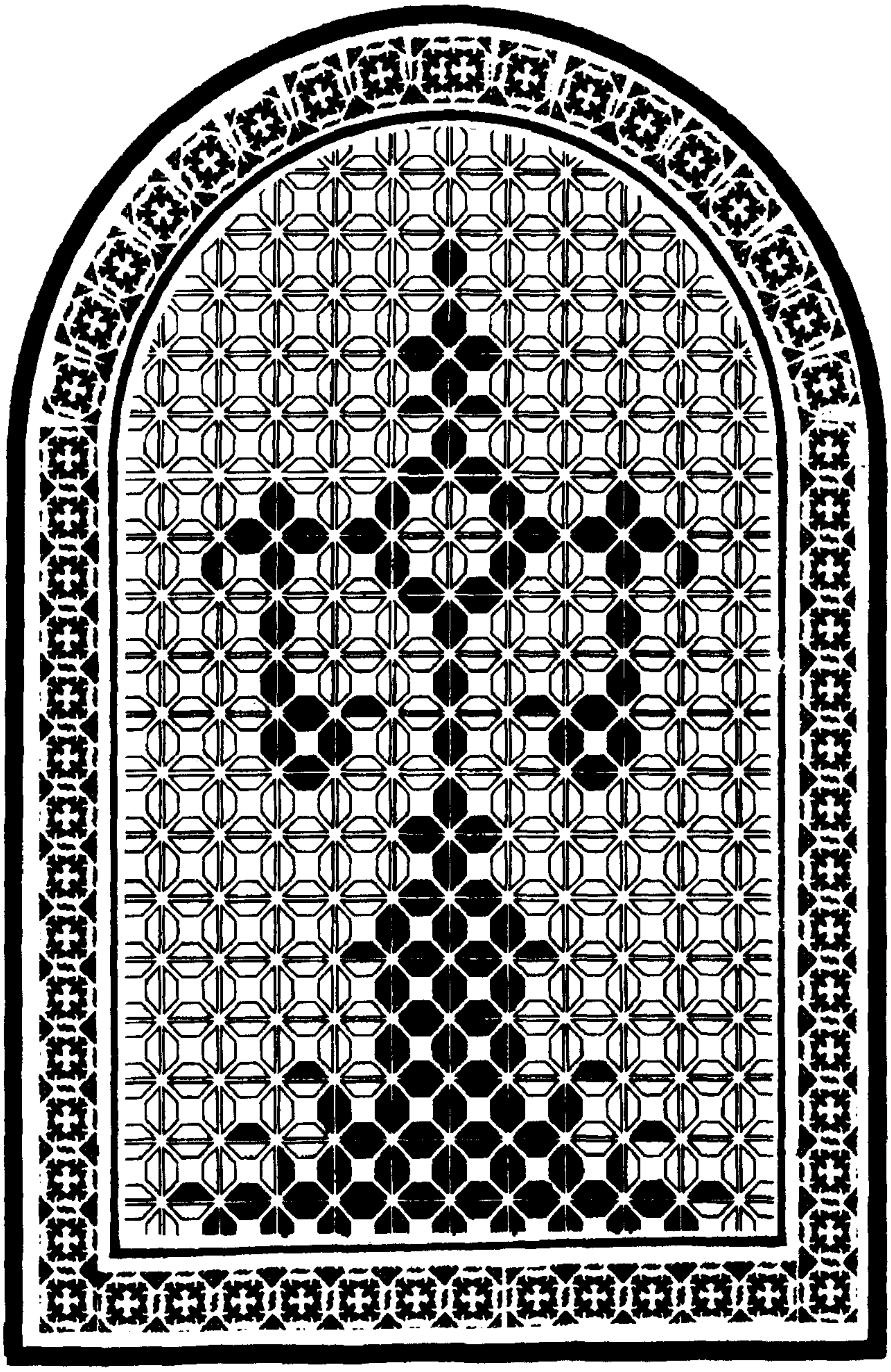

中央民族大学图书馆

مۇندەرىجە

سەيفى سەرايى 99

نەۋائى 99

بابىر 101

مەشرەب 103

مەھزۇن 105

نەۋبەتى 106

ۋەفائى 107

مەشھۇرى 107

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

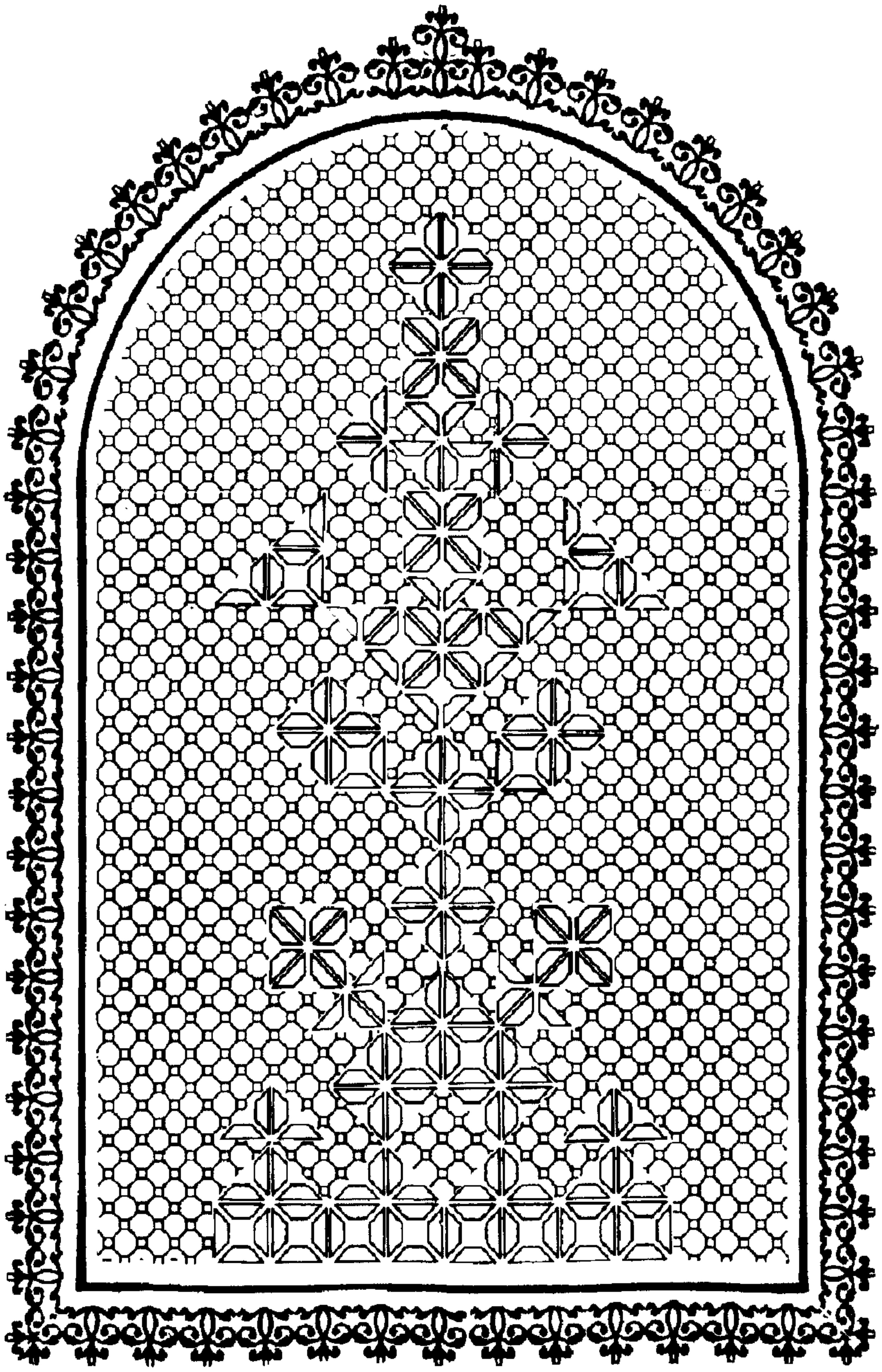

中央民族大学图书馆

سەيفى سەرايى— XIV ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا سەراي شەھىرىدە ياشىغان. ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىنى مىسىردا ئۆتكۈزگەن. ئۇ ئۆز ھاياتىدا نۇرغۇنلىغان شېئىر، داستانلارنى يازغان. سەيفى سەرايى قالدۇرغان ئەڭ چوڭ ئەدەبىي يادىكارلىقلاردىن بىرى «گۈلىستان-بىت-تۈركىي» ناملىق تەرجىمە ئەسەر بولۇپ، ھىجرىيە 793-(مىلادى 1390—1391-) يىلى 10-ئايدا تامام بولغان. سەيفى سەرايىنىڭ بۇ تەرجىمىسى گۈلىستاننىڭ ئەڭ دەسلەپكى تەرجىمىسى، پارس تىلىدىن ئىككىنچى بىر تىلغا قىلىنغان بىرىنچى قېتىملىق تەرجىمىسى ۋە ئەڭ مۇكەممەل تەرجىمىسىدۇر. «گۈلىستان-بىت-تۈركىي» نىڭ بىردىنبىر قول يازما نۇسخىسى گوللاندىيىنىڭ لېيدىن ئۇنىۋېرسىتېتى كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا. سەيفى سەرايىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئەسىرى «سۇھەيل ۋە گۈلدۇرسۇن» ناملىق داستاندۇر. بۇ داستاندا شائىر ئەينى دەۋردە يۈز بەرگەن رېئال ۋە گۈزەل مۇھەببەت ۋاقەسىنى ھېكايە قىلىدۇ.

سەيفى سارايىنىڭ لىرىك شېئىرلىرىدىن بىزگە مەلۇم بولغان بىرقانچە غەزەل، قەسىدە، قىتئەلىرى ئۇنىڭ ئۆز دەۋرىدىكى لىرىك شېئىرىيەتنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ۋەكىللىرىدىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

نەۋائى— ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتكەن بۈيۈك مۇتەپەككۇر

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

شائىردۇر. غىياسىددىن كىچىك ئوغلى ئەلىشىر نەۋا-
ئى 1441-يىلى ھىراتتا تۇغۇلۇپ، 1501-يىلى ۋاپات
بولغان. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا ئىلىم-مەرىپەتكە،
ئەدەبىياتقا، قىزغىن ېىرىلگەن بولۇپ، ئۇزۇن ئۆتمەي
ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ بىلىملىك كىشىسىگە ئايلانغان.
ئاساسىي ئۆمرىنى ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئۆتكۈ-
زۈپ، شېئىرىيەتتە ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەرنى قولغا
كەلتۈرگەن. ئۆز ئىجادىيىتىدە شېئىرىيەتنىڭ خىلمۇ-
خىل ژانىر ۋە شەكىللىرىنى قوللىنىپ ۋە ئىجادىي
تەرەققى قىلدۇرۇپ، ئاجايىپ پارلاق ئۈلگىلەرنى يارات-
قان.

نەۋائىنىڭ «خەزايىنۇل-مەئانى» (مەنىلەر خەزى-
نىسى) ۋە «خەمسە» سىدىن باشقا تەزكىرىلىرى، ئىل-
مىي نەزەرىيىۋى ئەسەرلىرى، ئەخلاقىي ئەسەرلىرى،
تارىخىي ئەسەرلىرى، بىئوگرافىك ئەسەرلىرى ۋە ۋە-
سىقىلىرى بولۇپ جەمئى 29 پارچە ئەسەرنى ئۆز ئىچى-
گە ئالغان كۈللىياتى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن.
ئۇنىڭ دىۋانلىرى، خەمسىلىرى ۋە يەككە ئەسەرلىرى-
نىڭ قول يازمىلىرى خەلقىمىز ئارىسىدا ئىنتايىن
كۆپ تارقالغان.

«خەزايىنۇل-مەئانى» نەۋائى ئەسەرلىرى ئىچىدە
ئاساسەن غەزەللەردىن ئىبارەت 16 خىل لىرىك ژانىر-
دىن تەركىب تاپقان، جەمئى 44 مىڭ 803 مىسرالىق
3130 شېئىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «چەھار دىۋان»
بولۇپ، بۇنىڭ كۆپى سەمىمىيەتكە، گۈزەللىككە، ۋا-
پادارلىققا مەپتۇنلۇق؛ ئالدامچىلىققا، ساختىپەزلىك-

中央民族大学图书馆

كە، ۋاپاسىزلىقتا نەپرەت بىلەن تولغان لىرىكىلار-دۇر.

نەۋائى ئەسەرلىرى تېماتىك مەزمۇن، بەدىئىي شەكىل جەھەتتىن خىلمۇخىل بولۇشى بىلەنمۇ ھەجمى جەھەتتىكى كۆپلۈكى بىلەنمۇ ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ئۇنىڭ تىل-ئەدەبىيات تەتقىقاتىغا ۋە باشقا تېمىلارغا دائىر ئەسەرلىرىمۇ ناھايىتى زور ئىلمىي قىممەتكە ۋە تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە. نەۋائى ئەسەرلىرىدە ئۆز دەۋرى ئۈچۈن ئىلغار بولغان زور ئەھمىيەتلىك پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ۋە بەدىئىي ماھارىتىنىڭ يۈكسەكلىكى بىلەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر سەنئەتكاردۇر. نەۋائىدىن كېيىن ئۆتكەن شائىرلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ پىر-ئۇستازى ساناپ، ئۇنىڭدىن ئۆلگە ئالغان نەۋائى ئەسەرلىرى تۆت ئەسىردىن بېرى ئۇيغۇر مەدرىسلىرىنىڭ مۇھىم ئەدەبىيات دەرسلىكى بولۇپ كەلگەن. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ نۇرغۇن نەغمىلىرى نەۋائى غەزەللىرى بىلەن جاراڭلايدۇ.

خوتەنلىك موللا ئىسمەتۇللاھ ئىبنى نېئمەتۇللاھ مۇئجىزنىڭ «تارىخى مۇسىقىيۇن» ناملىق ئەسىرىدە كۆرسىتىلىشىچە: نەۋائى شېئىرىيەت دۇنياسىدىكى بىر بۈيۈك سىما بولۇشتىن تاشقىرى، ئۆز نۆۋىتىدە ئىستېداتلىق مۇغەننى ۋە مۇقامشۇناس بولغان، «نەۋا» مۇقامىنى ئىختىرا قىلغان.

بابىر — ئىسمى زەھىرىددىن مۇھەممەد بولۇپ، «بابىر»

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تەخەللۇسى بىلەن ئىجادىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان.
ئۇ چاغاتاي ئەدەبىياتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىللىرىدىن بىرى. 1483-يىلى تۇغۇلۇپ، 1530-يىلى ۋاپات بولغان. 1495-يىلى ئۇنىڭ ئاتىسى ئۆمەر شەيخ مىرزا ۋاپات بولدى. 12 ياشلىق بابىر ئاتىسىنىڭ ئورنىغا پەرغانە ۋىلايىتىنىڭ ھۆكۈمدارى بولدى. 1504-يىلى شايبانىخان ئەندىجاننى ئىگىلىگەندىن كېيىن، زەھىرىددىن ئۆز قوشۇنلىرى بىلەن ئافغانىستانغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. ئۇ يەردە كابۇل ۋە بەدەخشاننى ئۆز ھاكىمىيىتى ئاستىغا ئالدى. 1526-يىلى ھىندىستاننى ئىشغال قىلىپ، «بۈيۈك موغۇل ئىمپېرىيىسى» (1526—1761) گە ئاساس سالدى.

بابىر ئۆزىنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى داۋامىدا «بابىرنامە»، «مۇبەييەن»، «مۇختەسەر» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازدى ۋە ئۆز غەزەللىرىدىن بىر دىۋان تۈزدى. يەنە ئۇ تۈزگەن «خەتتى بابىرى»ناملىق ئېلىپبە كىتابى ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئارىسىدا ساۋات چىقىرىشنىڭ دەستۇرى بولغانىدى. مەكتەپلەردە بولسا، «مۇبەييەن» ناملىق ئەسىرى مۇھىم ئوقۇشلۇق بولۇپ كەلگەنىدى.

زەھىرىددىن موھەممەد بابىر ئۇيغۇر تارىخىدىكى مەشھۇر يەكەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ سۇلتانى سەئىدخاننىڭ تاغىسى بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا سەئىدىيە خانلىقى بىلەن بابىر شاھ ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئافغانىستان، ھىندىستان ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىي ۋە ئىجتىمائىي ئالاقىلار ئىنتايىن قويۇق بولغانىدى. شائىر ئەبدۇرەـ

中央民族大学图书馆

شىدخان شېئىرىيەتتە بابىرنى ئۆز ئۇستازى ھېسابلايت-
تى.

بابىر مەشھۇر ھۆكۈمران بولۇپلا قالماي، ئەدەبىي ئىجادىيەتتە پۈتۈن شەرقتە، بولۇپمۇ تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا زور شۆھرەت قازانغان كاتتا شائىردۇر. ئۇ لۇتفى، سەككاكى، نەۋائى قاتارلىق كلاسسىك شائىر-لارنىڭ ئەنئەنىلىرىنى داۋاملاشتۇرغان ئۇلۇغ سەنئەت-كار. ئۇنىڭ غەزەل ۋە رۇبائىيلىرى ژانىرىنىڭ رەڭ-دارلىقى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، يۈكسەك بە-دىئىي سەنئىتى بىلەن كىشى قەلبىنى مەپتۇن قىلىدۇ.

بابىر شېئىرلىرى رېئال تارىخىي ۋەقەلەر ۋە ھا-دىسىلەر بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان. ئۇنىڭ ئەسەر-لىرىدە ئىنسانىي مۇھەببەت، پاك سۆيگۈ، ۋاپادارلىق، ھىجران ۋە ئەلەملەر ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان، ۋە-تەنگە ۋە خەلققە بولغان مۇھەببەت چوڭقۇر ئەكس ئەت-كەن، جاھالەت ۋە خۇراپاتلىق كەسكىن نەپرەت ئاستى-غا ئېلىنغان.

مەشرەب — بابا رەھىم مەشرەب پەرغانە ۋادىسىدىكى ئەندى-جان شەھىرىدە مىلادى 1641-يىلى دۇنياغا كەلگەن. كىچىك چېغىدىلا ئاتىسىغا ئەگىشىپ نەمەنگانغا كۆچۈپ كەلگەن. نەمەنگان مەكتەپلىرىدە باشلانغۇچ ساۋاتقا ئې-رىشكەن. كېيىن ئاتىسى ئۇنى موللا بازار ئاخۇنىنىڭ تەربىيىسىگە تاپشۇرغان. بابا رەھىم مەشرەب بۇ يەردە پارس-تاجىك، ۋە ئەرەب تىللىرىنى ئۆگىنىۋالغان. شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇشقا كىرىش-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كەن.

مەشرەب 1672-يىلى جاھانگەشتىلىك يولىغا چىق-
شىپ، قەشقەرگە — ئاپاق خوجا ھوزۇرىغا كەلگەن. بۇ
ۋاقىت سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرى
ئىدى. مەشرەب يەتتە يىلغا يېقىن ئاپاق خوجا خىزمە-
تىدە بولغان. ئۇ 1672-يىلدىن ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى
كۈنلىرىگىچە 39 يىل جاھانگەشتە بولۇپ ياشىغان. بۇ
جەرياندا تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمال ۋە جەنۇبىدىكى
شەھەرلەرنى، ماۋەرائۇن-نەھر، خۇراسان ئۆلكىلىرى-
نى، ئوتتۇرا ۋە يېقىن شەرق دىيارىنى ۋە بۇ يەردىكى
شەھەر يېزىلارنى كەزگەن. مەشرەب ئىنسانىيەت جە-
مئىيىتىدىكى چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىكنى
ساختىلىق، قەبىھلىك، خۇنۇكلۇكنى ۋە بۇلارنىڭ
ھەممە جايدا ئوخشاشلىقىنى چۈشەنگەن، شۇنداقلا رې-
ئال ھاياتنىڭ ماھىيىتىنى تونۇپ يەتكەن. مەشرەب
مىلادى 1711-يىلى فېئودال مۇتەئەسسىپلەرنىڭ پىت-
نىسى بىلەن ئەشتەرخانىلار سۇلالىسىغا مەنسۇپ قۇندۇز
شەھىرى ھۆكۈمرانى مەھمۇد قاتاغان تەرىپىدىن شۇ
يەردە دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈلگەن.

مەشرەب شېئىرىيىتىنىڭ ئاساسى تېمىسى رېئال
ھايات ۋە ئىنسانلارنىڭ ئۇنىڭدىكى قىسمەت-تەقدىرى، غا-
يىۋى ئىنتىلىشلىرىدىن ئىبارەت بولدى. ئۇ خەلقنى،
خەلقنىڭ پاك ھېس-تۇيغۇلىرىنى كۈيلەپ، ئۇلارنىڭ
قايغۇ ھەسرەتلىرىگە ئورتاقلاشتى. ئۇنىڭ ئىشقىي لى-
رىكىلىرى رېئال دۇنياغا مۇھەببەت باغلاش، ئىنسان-
نىڭ رېئال بەخت-سائادىتىنى بەرپا قىلىشتەك ئەمەلىي

中央民族大学图书馆

ئىدىيىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

مەشرەب ئەسەرلىرى ئۇيغۇر ئۆزبېك ۋە باشقا خەلقلەر ئارىسىدا كەڭ تارقالغان. ئۇنىڭ ۋارىئانتلىرىمۇ نۇرغۇن. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا مەشرەب شېئىرىيىتىنىڭ تەسىرى ئىنتايىن چوڭقۇر. مەشرەب غەزەللىرى ئۈچ ئەسىردىن بۇيان «ئون ئىككى مۇقام» ئاھاڭلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، خەلقىمىز تىلىدا ياڭراپ كەلمەكتە.

مەھزۇن — ئىسمى ئىسمائىل بولۇپ، «مەھزۇن» ئۇنىڭ تەخەللۇسىدۇر. ئىسمائىل مەھزۇن XVIII ئەسىر ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ يىرىك ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ XVIII ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا تۇغۇلۇپ، ئىككىنچى يېرىمىغىچە ياشىغان. «دىۋانى مەھزۇن» دىكى ئايرىم بىشارەتلەردىن قارىغاندا، ئۇنىڭ يۇرتى خوتەن بولۇپ، «گۇجانباغ» كەنتىدىن ئىكەنلىكى مەلۇم.

«دىۋانى مەھزۇن» شائىرنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن بىردىنبىر يادنامىسى. ئۇنىڭدىكى غەزەللەر كلاسسىك شېئىرىيىتىمىزدىكى ئەنئەنىۋى تېما مۇھەببەت توغرىسىدا يېزىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە «پەلەك زۇلمى» دىن شىكايەت، رىياكار شېيخلارغا، ھەسەتخورلارغا، زالىملارغا غەزەپ-نەپرەت مەھزۇن شېئىرىيىتىنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرىدۇر. مەھزۇن شېئىرلىرىدا ۋاپادارلىق، ساداقەت، سەمىمىيلىك، كەمتەرلىك ۋە ھالال مېھنەتنى قىزغىن مەدھىيىلەيدۇ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

«دىۋانى مەھزۇن» دىكى شېئىرلار غايىۋى مەز-
مۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ھېسسىياتقا بايلىقى، ئىپادى-
لەش شەكلىنىڭ خىمۇ خىللىقى، بەدىئىي ۋاستىلەر-
نىڭ رەڭمۇ رەڭلىكى، لىرىكىۋىلىقى بىلەن ئالاھىدە
خاراكتېرلىقتۇر.

نەۋبەتى — ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدىكى مەش-
ھۇر نامايەندىلەردىن بىرى. تارىخىي مەنبەلەردە نەۋبە-
تى XVIII ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا خوتەن (ئىلچى
) دە تۇغۇلغان ۋە شۇ يەردە ياشاپ، ئىجادىي پائالىيەت
بىلەن شۇغۇللانغان بۈيۈك مۇتەسەۋۋۇپ شائىر دەپ
كۆرسىتىلىدۇ. «دىۋانى نەۋبەتى» شائىرنىڭ دەۋرد-
مىزگىچە يېتىپ كەلگەن بىردىنبىر بەدىئىي مىراسى-
دۇر. بۇ دىۋان ھىجرىيە 1160-(مىلادى 1747-) يىلى
يېزىلىپ تاماملانغان. نەۋبەتى دىۋاندىكى ئەسەرلىرىنى
ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ تارىخىي ئەنئەنىسى بويىچە ئە-
رۇز ۋەزنىنىڭ خىلمۇ خىل بەھرىلىرىدە يازغان. بۇ
شېئىرلار ئاساسەن ئىشق-مۇھەببەت تېمىسىدا يېزىل-
غان.

نەۋبەتى غەزەللىرىدە «مەشۇق» نىڭ گۈزەل سىما-
سى، ئاشىقنىڭ ۋىسال ئارزۇسى، ھىجران ئازابى،
رەشك ئوتى، مۇغەننىنىڭ نەغمە ساداسى، بۇلبۇلنىڭ
مۇڭلۇق ناۋاسى قاتارلىق مەزمۇنلار بىلەن تەڭرىنىڭ
ئىشتىياقى، ھەمدۇسانا، تەۋبە-ئىستىغپارغا ئوخشاش
تۇيغۇ، ئوي-پىكىرلەر ئۆز-ئارا گىرەلىشىپ كەتكەن.
يەنە ئىلمىنى ئۇلۇغلاش، ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنسانىي

中央民族大学图书馆

مۇھەببەت، دوستانە ياردەم قاتارلىقلارمۇ نەۋبەتى ئە-
سەرلىرىنىڭ مۇھىم تېماتىك مەزمۇنلىرىدۇر.

نەۋبەتى ئۆزى ياراتقان «يار»، «ساقى» غا ئوخ-
شاش سىمۋوللاشتۇرۇلغان غايىۋى ئوبرازلار ۋاستى-
سى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ رېئال هايات ۋە ئىجتىمائىي
تۇرمۇشقا، كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرگە بولغان كۆز قا-
راشلىرىنى ۋە بۇھەقتىكى نازۇك ھېسسىياتلىرىنى را-
ۋان، ئوبرازلىق، رەڭدار، شېئىرىي تىل بىلەن ئىن-
تايىن ماھىرانە ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ۋەفائى— «مەزھەرى» گە قاراڭ.

مەشھۇرى— ئىسمى ئىبراھىم بولۇپ، «مەشھۇرى»
ئۇنىڭ تەخەللۇسىدۇر. شائىر مەشھۇرى XIX
ئەسىرنىڭ باشلىرىدا يەكەندە ياشاپ ئىجادىيەت ئېلىپ
بارغان. «دىۋانى مەشھۇرى» ئۇنىڭ بىزگە قالدۇرغان
ئەدەبىي مىراسى بولۇپ، XIX ئەسىر ئۇيغۇر شېئىرى-
يىتىنىڭ تەرەققىياتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. دىۋان-
دىكى غەزەللەرنىڭ ئاساسىي قىسمى ئىشق-مۇھەببەت
تېمىسىغا بېغىشلانغان، دىداكتىك مەزمۇنلارمۇ خېلى
سالماقنى ئىگىلەيدۇ. مەشھۇرى ئۆزغەزەللىرىدە
«يار» دېن ئىبارەت سىمۋولىستىك ئوبرازنى يارىتىش
ئارقىلىق ئۆزىنىڭ هايات توغرىسىدىكى ئىدىيىۋى قا-
راشلىرىنى ۋە گۈزەل ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى، كىشى-
لىك مۇناسىۋەت ھەققىدىكى تۇيغۇلىرىنى ماھىرلىق
بىلەن ئىپادىلەپ بېرىدۇ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بىز «دىۋانى مەشھۇرى» دىكى غەزەللەرنى ئوقۇ-
غىنىمىزدا «جۇنۇن دەشتىدە ئاۋارە بولغان ئاشىقلار»
نىڭ، «گەردۇندىن بېشىغا ئۈزۈلمەي بالالار يېغىۋاتقان
بىچارىلەر» نىڭ پەريادىنى ئاڭلاۋاتقاندەك بولىمىز.
شۇنداقلا ھىجران ئازابى، ۋىسال ئۈمىدى بىلەن يېنى-
ۋاتقان مەشۇقنىڭ ئوتلۇق يۈرىكىنى تىڭشىغاندەك بو-
لىمىز.

中央民族大学图书馆

«ئون ئىككى مۇقام» نوتىسىدا قوللىنىلغان شەرتلىك بەلگىلەر ھەققىدە ئىزاھات

1 . مۇقام ئاھاڭلىرىدىكى بەزى ئالاھىدىلىكلەر ۋە ئۇنىڭ نوتىدىكى ئىپادىلىنىشى.

مۇقاملارنىڭ مۇقەددىمە، تەئەززە، تەئەززە مەرغۇلى، نۇسخە، نۇسخە مەرغۇلى ۋە چۇشۇرگىلىرىدە $\frac{4}{4}$ ئۇدارلىق، $\frac{5}{4}$ ئۇدارلىق، $\frac{2}{4}$ $\frac{3}{4}$ ئۇدارلىق ۋە $\frac{6\frac{1}{2}}{4}$ ئۇدارلىق ئالاھىدىلىكلەربار. «بايىرىم ساقى» ئاھاڭى پەقەت «ئۇششاق» مۇقامىدىلا بولۇپ، ئۇنىڭدا $\frac{7}{8}$ ئۇدارلىق ئالاھىدىلىك بار.

$\frac{7}{8}$ ئۇدارنىڭ فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+4)}{8}=\frac{7}{8}$

«مۇستەھزات»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+2)}{4}=\frac{5}{4}$

«چوڭ سەلىقە»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+2)}{8}=\frac{5}{8}$

«داستان»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+4)}{8}=\frac{7}{8}$

«مەشرەپ»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+6)}{8}=\frac{9}{8}$

يۇقىرىدىكىدەك ئۇدارلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاھاڭلاردىكى ھەربىر تاكتىنىڭ ئالدىنقى ئۈچ ئۇدارىنىڭ ئۈچ ئاۋازدا، ئىككى تۇتاشما ئاۋازدا ۋە تۆت تۇتاشما ئاۋازدا قاتارلىشىپ كېلىشى «ئون ئىككى مۇقام» ئاھاڭلىرىنىڭ ئۇدار جەھەتتىكى ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بولۇپمۇ مۇقاملارنىڭ «چوڭ نەغمە» قىسمىدىكى بەزى ئاھاڭلاردا $\frac{6\frac{1}{2}}{4}$ ئۇدار شەكلى كۆرۈلىدۇ. ئۇ، تۆت پارچە ئاۋازنىڭ بىرىكىپ بىر ئۇدار ھاسىل قىلغانلىقىنى، ئۇنىڭدا پۈتۈن ئۇدارنىڭ ئالتىسىنىڭ، يېرىم ئۇدارنىڭ بىرسىنىڭ بارلىقىنى، ھەربىر تاكتىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا $2\frac{1}{2}$ ئۇدار، كېيىنكى قىسمىدا تۆت

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئۇدارنىڭ بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، $\frac{(2\frac{1}{2}+4)}{4}=\frac{6\frac{1}{2}}{4}$ فورمۇلىسى بويىچە ئىپادىلىنىدۇ.

2 . ئاھاڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىپادىلەشتە قوللىنىلغان شەرتلىك بەلگە-لەر.

1) ئەسلى ئاھاڭ «♮» بىلەن كۆتىرىلگەن ئاھاڭ « # » ياكى ئەسلى ئاھاڭ « ♮ » بىلەن چۈشۈرۈلگەن ئاھاڭ «b» ئوتتۇرىسىدىكى ئاھاڭلارنى توغرا ئىپادىلەش ئۈچۈن، يېرىمنىڭ يېرىمنىڭ كۆتىرىلـــىشى « 𝄲 » ($\frac{1}{4}$ ھەسسە كۆتۈرۈش) بەلگىسى بىلەن، يېرىمنىڭ يېرىمنىڭ چۈشۈرىلىشى « 𝄳 » ($\frac{1}{4}$ ھەسسە چۈشۈرۈش) بەلگىسى بىلەن، گاھىدا يەنە زۆرۈرىيەت تۇپەيلىدىن ئالدىنقىسى « ↑ » بەلگىسى، كېيىنكىسى « ↓ » بەلگىسى بىلەن ئىپادە قىلىندى ھەمدە بۇ بەلگىلەر ئىشلىتىلىش ئورنى جەھەتتىكى تەلەپكە ئاساسەن، كۆتۈرۈش ياكى چۈشۈرۈش تەلەپ قىلىنغان شۇ ئاھاڭنىڭ ئالدى تەرىپىگە قويۇلدى. ئاھاڭلارنىڭ $\frac{1}{4}$ دائىرە ئىچىدىكى يۇقىرىغا تىترىشى « ∿ » بەلگىسى بىلەن، تۆۋەنگە تىترىشى « ∿| » بەلگىسى بىلەن كۆرسىتىلدى.

2) ئاۋازلارنىڭ رىتىم شەكلىنى ئىپادە قىلىش مەقسىتىدە ھەربىر نوتىنىڭ باش قىسمىنىڭ ئاستىغا داپنىڭ «دۇم» ئاۋازى ئۈچۈن «D»، «تاك» ئاۋازى ئۈچۈن «T»، توختىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن «O» بەلگىسى قويۇلدى.

3) تېكىستنىڭ مىسرا سانىنى ئىپادە قىلىش ئۈچۈن، ئاھاڭنىڭ ئاستى تەرىپىگە 1)، 2)؛ 3)...گە ئوخشاش سانلار بېرىلدى.

4) پائۇزا ۋە مەرغۇل نوتىسى تىرناق ئىچىگە ئېلىندى.

5) تەكرارلانغان ئاھاڭلاردا بىرىنچى قېتىم چېلىنغان ئاھاڭ شەكلى ئۆلچەم قىلىندى.

中央民族大学图书馆

ئون ئىككى مۇقام ۋە ئۇنىڭ ئابى چەشمىلىرى ھەم ئىشرەت ئەنگىز مۇقامىنىڭ ئاھاڭ تۈرلىرى

ئىراق	مۇشاۋرەك	نەۋا	بايات	ئۇششاق	ئەجەم	ئۆزھال	پەنجىگاھ	چاھارگاھ	سەگاھ	چەبىيات	راك	مۇقاملارنىڭ نامى / ئاھاڭ تۈرلىرى	
1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	مۇقاددىمە	جۈملە نەغمە
1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	بىرىنچى تەئەززە	
											2a ə mQ	ئىككىنچى تەئەززە	
1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a mQ	1a m	1a mQ	بىرىنچى نۇسخە	
							1a mQ				1a m	ئىككىنچى نۇسخە	
				1a mQ								يارىم ساقى	
1a m				1a m	1a		1a m	1a mQ		2a ə mQ	1a mQ	مۇستەھزاد	
1a	1a	1a	1a	1a m	1a m	1a	1a mQ	1a	1a	1a m	1a	جۇلا	
2a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	سەنەم	
1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	چوڭ سەلىقە	
2a mQ	1a m	1a mQ	1a mQ	2a mQ	3a mQ	2a mQ	5a mQ	1a mQ	1a mQ	3a mQ	4aL mQ	بىرىنچى كىچىك سەلىقە	
	1a mQ										1a ə m	ئىككىنچى كىچىك سەلىقە	
3a m				1a mQ		1a mQ	1a mQ		1a		2a mQ	پىشرەۋ	
1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	1a	2aL mQ	تەكىت	
1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	بىرىنچى داستان	داستان
1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	ئىككىنچى داستان	
1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	1a m	ئۈچىنچى داستان	
	1a m	1a m		1a m		1a m	1a m			1a m	1a m	تۆتىنچى داستان	
						1a m	1a m				1a m	بەشىنچى داستان	
2a	3a	1a	1a	3a	1a	1a	3a	2a	1a	2a	2a	بىرىنچى مەشرەپ	مەشرەپ
2a	2a	2a	2a	2a	2a	3a	1a	3a	2a	2a	1a	ئىككىنچىمەشرەپ	
1a	1a	1a	1a	1a mQ	1a	1a	1a m	1a m	1a m	1a	1a	ئابى چەشمىلەر	

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئۆزهال مۇقامىنىڭ ئاهاڭ تۇرلىرى

[illegible]	ئاهاڭ تۇرلىرىنىڭ نامى	رىتىم	باشلىنىش سۈرئىتى	ئاساسىي رىتىم شەكلى
چوڭ نەغمە	مۇقەددىمە	rubato	♩ = 60	#
	تەئەززە	$\frac{3}{4}$	♩ = 60	T. TDT DTT D| DOT D ‖
	تەئەززە مەرغۇلى ۋە چۇشۇرگىسى	$\frac{3}{4}$	♩ = 66	T. TDT DTT D| DOT D ‖
	نۇسخە	$\frac{2}{4}$	♩ = 48	TT T TT T|D DD ‖
	نۇسخە مەرغۇلى ۋە چۇشۇرگىسى	$\frac{2}{4}$	♩ = 48	TT T TT T|D DD ‖
	جۇلا	$\frac{4}{4}$	♩ = 54	D TT DT T DD TO ‖
	سەنەم	$\frac{2}{4}$	♩ = 78	D OT OT T | D DD ‖
	چوڭ سەلىقە	$\frac{5}{8}=\frac{(3+2)}{8}$	♩‿♩ = 40	D T T D T |D T T D T ‖
	كىچىك سەلىقە	$\frac{2}{4}$	♩ = 60	D DD T T|ODDD TO‖
	كىچىك سەلىقە مەرغۇلى، چۇشۇرگىسى	$\frac{2}{4}$	♩ = 66	D DD T T|ODDD TO‖
	پەشرەۋ	$\frac{2}{4}$	♩ = 54	D TT D TT |D TT D TT‖
	پەشرەۋ مەرغۇلى ۋە چۇشۇرگىسى	$\frac{2}{4}$	♩ = 54	D TT D TT |D TT D TT‖
	تەئكىد	$\frac{6}{8}$	♩ = 54	D. TD T. TD|D. TD T. TD‖
چوڭ نەغمە قىسمىنى تارقاق رىتىم بويىچە تاماملاش				
داستان	بىرىنچى داستان	$\frac{2}{4}$	♩ = 52	D OT OD T |D. T D T ‖
	بىرىنچى داستان مەرغۇلى	$\frac{2}{4}$	♩ = 60	D OT OD T |D. T D T ‖
	ئىككىنچى داستان	$\frac{7}{8}=\frac{(3+4)}{8}$	♩‿𝅗𝅥 = 33	D.O D T |D O D T ‖
	ئىككىنچى داستان مەرغۇلى	$\frac{7}{8}=\frac{(3+4)}{8}$	♩‿𝅗𝅥 = 36	D O D T |D O D T ‖
	ئۈچىنچى داستان	$\frac{3}{4}$	♩ = 136	D. T D | T. T D ‖
	ئۈچىنچى داستان مەرغۇلى	$\frac{3}{4}$	♩ = 150	D. T D | T. T D ‖
	تۆتىنچى داستان	$\frac{7}{8}=\frac{(3+4)}{8}$	♩‿𝅗𝅥 = 33	D. D T | D. D T ‖
	تۆتىنچى داستان مەرغۇلى	$\frac{7}{8}=\frac{(3+4)}{8}$	♩‿𝅗𝅥 = 33	D. D T | D. D T ‖
	بەشىنچى داستان	$\frac{2}{4}$	♩ = 50	D TT D TT |D TT DT ‖
	بەشىنچى داستان مەرغۇلى	$\frac{2}{4}$	♩ = 54	D TT DT T |D TT DT ‖
مەشرەپ	بىرىنچى مەشرەپ	$\frac{7}{8}=\frac{(3+4)}{8}$	♩‿𝅗𝅥 = 36	D D D T | D. D T ‖
	ئىككىنچى مەشرەپ بىرىنچى ئاهاڭ	$\frac{2}{4}$	♩ = 96	D TT DT | D TT DT‖
	ئىككىنچى ئاهاڭ	$\frac{2}{4}$	♩ = 102	D TT DT | D TT DT‖
	ئۈچىنچى ئاهاڭ	$\frac{2}{4}$	♩ = 104	D TT DT | DTTT DT‖
پۈتۈن مۇقامنى تارقاق رىتىم بويىچە تاماملش				

中央民族大学图书馆

ئاھاڭ كۆرسەتكۈچ جەدۋىلى

بۆلەكلەر	ئەسلى	قوشۇلغىنى	جەمئى
چوڭ نەغمە	168a	26a	194a
داستان	92a	—	92a
مەشرەپ	46a	—	46a
ئابى چەشمە	—	16a	16a
ئىشرەت ئەنگىز	—	11a	11a
جەمئى	306a	53a	359a

بەلگىلەرنى ئىپادىلەش جەدۋىلى

مەنىسى	بەلگىلەر
ئاھاڭ(ناخشا)	a
مەرغۇلى	m
چۈشۈرگىسى	Q
پۈتۈن قوشۇلغان	
يېرىم قوشۇلغان	L
ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن	ə

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

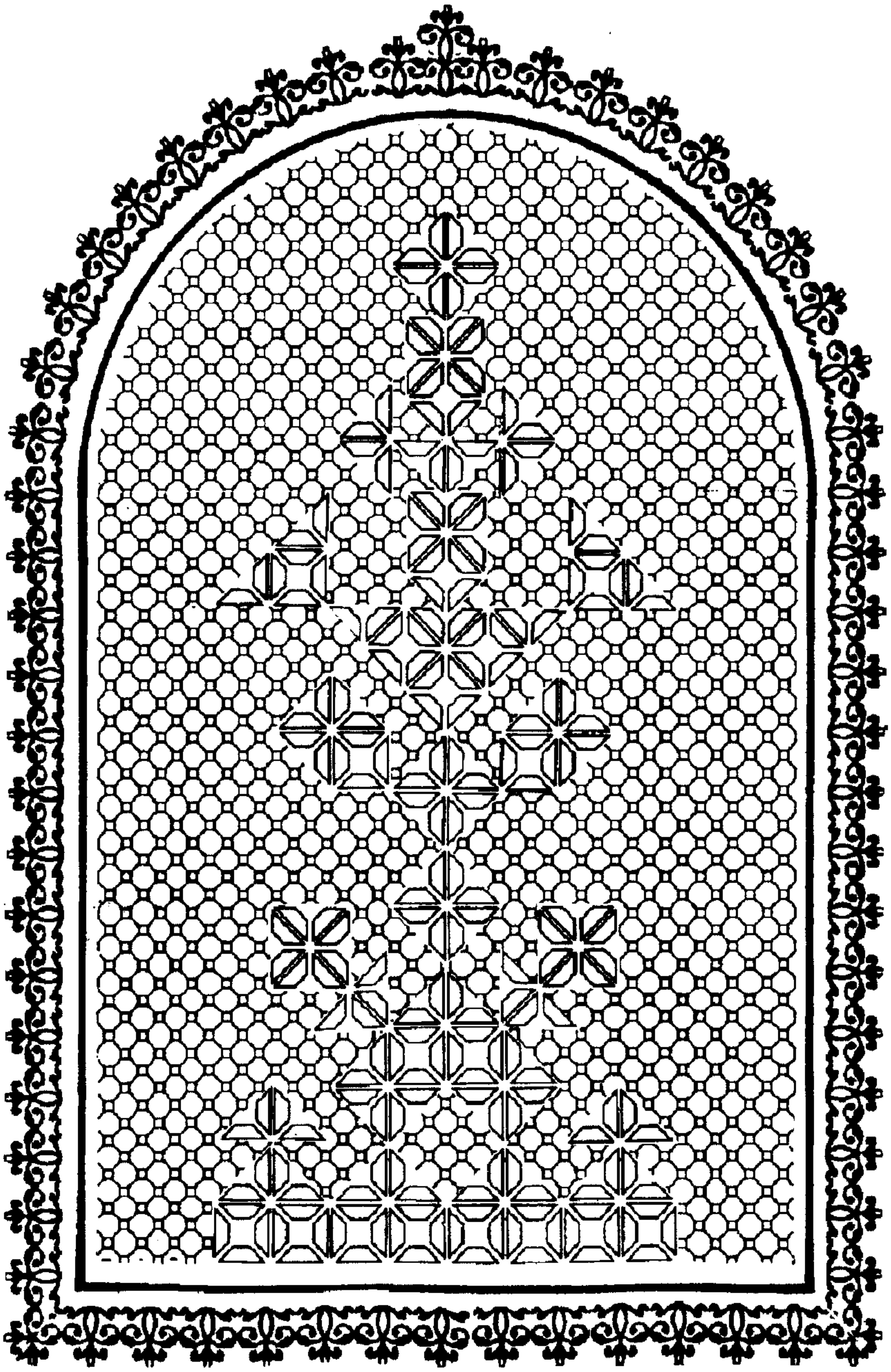

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى

6

ئۇزھال

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتى نەشرگە تەييارلىدى

*

جۇڭگو قامۇس نەشرىياتى نەشر قىلدى ۋە تارقاتتى
(بېيجىڭ شەھىرى فۇچېڭمېن كوچىسى №17 پوچتا نومۇرى: 100037)
بېيجىڭ ئىككىنچى شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ بېيجىڭ شۆبىسى تارقاتتى
1997-يىل 2-ئاي 1-نەشرى، 1997-يىل 2-ئاي 1-بېسىلىشى
فورماتى: 787×1093 1/16، باسما تاۋىقى $362\frac{1}{2}$
تىرازى: 1—1000

ISBN 7—5000—5817—9

دۆلەت ئىچىدىكى باھاسى: 2000 يۈەن (بىر يۈرۈشىنىڭ)

中央民族大学图书馆